

СРПСКИ ЈЕЗИК

за шести разред
деветогодишње основне школе

Српски језик

за шести разред деветгодишње основне школе

Издавач: Министарство за образовање и науку Републике Северне Македоније,
ул. „Св. Кирил и Методиј“ бр. 54, 1000 Скопље

Автори:

Миодраг Рајовски
Валентина Сурловска

Рецезенти:

Људмил Спасов
Дијана Љубисављевић Стефановска
Јасмина Трајковић

Лектор:

Милена Момировић

Стручна редакција:

Аида Зуковић

Уредник:

Аида Зуковић

Графичко и техничко уређивање: Ели Василевска Илиевска – APC СТУДИО

Штампа: Европа 92 – Кочани

Тираж:

Со одлука за одобрување на учебникот по предметот Српски јазик за VI одделение бр. 26-556/11 од 18.06.2024 год. донесена од Националната комисија за учебници.

CIP – Каталогизација во публикација

Драги ученици,

Од првог разреда до сада учите српски језик и доста тога сте научили. Верујемо да сте заволели овај предмет и открили сву лепоту српског језика и књижевности. У наставку вашег образовања свакодневно ћете откривати нове тајне, богатити своје знање из ове области.

Овим уџбеником, кроз три наставна подручја: Језик и комуникација, Књижевност и изражавање и стварање и Медијска писменост, обухваћен је комплетан наставни план и програм за шести разред деветогодишњег основног образовања. Уз одговарајуће садржаје дате су адекватне фотографије, табеле, графикони и илустрације да бисте их лакше упамтили и савладали. Јер, веома је важно како сваки човек говори и пише. По томе се препознаје његова личност и његова језичка култура, што је огледало опште културе.

Надамо се да ћете уз стручну помоћ ваших наставника и својим самосталним истраживачким радом успети у томе. Будите вредни и истрајни и успех неће изостати. Није обавезно да одговорите на све захтеве које поставља овај уџбеник. Можете да одаберете оно што вам се највише допадне, али и да послушате савете предметног наставника.

Жеља нам је да вам овај уџбеник помогне да заволите богат и разнолик свет књижевне уметности, као и да вам омогући да стваралачки читате и тумачите књижевна дела.

Аутори

САДРЖАЈ

Драги ученици..... 3

Језик и комуникација..... 7

Српски језик..... 8

Наука о језику..... 9

Комуникација – елементи и врсте..... 9

Елементи комуникације..... 10

Врсте комуникације..... 10

Фонетика..... 12

Глас..... 12

Подела гласова..... 12

Подела сугласника..... 13

Једначење сугласника по звучности..... 14

Једначење сугласника по месту творбе..... 14

Акцент речи..... 16

Акцент или нагласак..... 16

Подела акцента..... 16

Послеакцентатска дужина..... 17

Место акцента у речи..... 17

Фонолошке дистинктивне разлике..... 18

Неакцентоване речи..... 19

Морфологија..... 21

Врсте речи..... 21

Врсте именица..... 22

Падежи..... 26

Промена именица (деклинација)..... 26

Врсте придева и дефлекција..... 31

Род придева..... 31

Број придева..... 31

Промена придева..... 32

Врсте придева..... 32

Вид придева..... 33

Врсте заменица и дефлекција..... 40

Именичке заменице..... 40

Личне заменице..... 41

Лична заменица сваког лица..... 42

Подела неличних заменица..... 43

Придевске заменице..... 44

Подела придевских заменица..... 44

Предлошко-падежне конструкције..... 50

Предлози..... 50

Падежни систем и предлошко-падежне конструкције..... 51

Глаголска времена и глаголски начин..... 53

Глаголи према трајању радње – вид глагола..... 53

Глаголски облици.....	56
Помоћни глаголи.....	57
Глаголска времена.....	58
Глаголски начини.....	59
Реченични чланови.....	62
Главни реченични чланови.....	63
Проста реченица.....	66
Сложена реченица.....	67
Лексика – скуп речи једног језика	
Пренесено значење речи.....	70
Основно и пренесено значење речи.....	70
Пароними.....	73
Творба речи (грађење речи).....	75
Правопис.....	78
Скраћенице.....	78
Писање запете (зареза).....	80
Употреба језика.....	83
Читање са разумевањем.....	83
Временска прогноза.....	83
Herbae.....	86
Утисци с путовања у Египту.....	89

Домовина.....	98
Кад мати меси медењаке.....	100
Девојка цара надмудрила.....	102
Хајдуци.....	106
Поље.....	108
Успомене, доживљаји и сећања.....	110
Дечак и пас.....	112
Зимско јутро.....	116
Ђевојка бржа од коња.....	118
Прометеј.....	120
Бајка о зрну песка.....	123
Кирија.....	125
Нема песма.....	129
Шала.....	130
О пријатељству међу људима.....	134
Покошена ливада.....	137
Биберче.....	138
Том Сојер.....	142
Насрудин хоџа и кадија.....	146
Зечеви нису најстрашљивији.....	148
Робинсон Крусо.....	150
Дани.....	154
Sijelo mudraca.....	156
Путовање у путопис.....	159
Правила за добро писање састава.....	162
Правила за изражајно читање И рецитовање.....	163
Лексикон књижевних појмова.....	164

Књижевност изражавање и стварање..... 91

Књижевност и подела књижевности.....	93
Књижевни родови.....	93
Књижевне врсте.....	94
Песма о песми.....	96

Медијска писменост..... 169

Новинарство.....	171
Занимање новинар.....	172
Непристрасност (објективност).....	174
Балансираност.....	174
Вест и мишљење.....	176

Слобода изражавања у дигиталном простору..... 179
Велика слова..... 182

Правила за заштиту личних података на интернету..... 184
Етичке норме на Интернету и дигитална писменост..... 185

Стереотипи и говор мржње у медијима и друштвеним мрежама..... 189

Како препознати говор мржње у медијима и на друштвеним мрежама?..... 194

Заштита деце од опасности друштвених мрежа..... 195

ЈЕЗИК И КОМУНИКАЦИЈА

СРПСКИ ЈЕЗИК

Ја матерњи језик говорити умам,
друге добро на њему разумем,
ал` богатство речи и њихова лепота,
уче се стално, до краја живота.

Мисли су ми пуне лепих доживљаја,
често немам речи рећи их до краја.
Кад лепоту мисли желим саопштити,
бојим се од речи да ће је смањити.

Маштом својом можеш лепоте дозвати,
али да их кажеш, мораш језик знати.
Без лепоте речи не можеш друкчије
исказати неком своје симпатије.

У дворишту школе рече Стеван Боси:
- Само цветак фали твојој дивној коси.
Али нема цвећа, к`о да су га крили
које ту лепоту може да наткрили.

Говорити лепо то Дејан баш уме,
на Боси је да га и разуме.
Тај разговор поверавам вама,
ал` одговор Босин нек остане тајна.

Војислав Вујовић

НАУКА О ЈЕЗИКУ

КОМУНИКАЦИЈА – ЕЛЕМЕНТИ И ВРСТЕ

Комуникација је размена знакова; интеракција са знацима.

У зависности од тога да ли се користе симболи или сигнали, да ли се користи говор или други знаци, да ли само један говори или се води дискусија итд. разликујемо неколико врста комуникације:

Симболичка и сигнална комуникација: комуникација знаковима који СУ усмерени ка нама назива се симболичком. Најсложенији систем симбола је људски језик. Када опажамо знакове који НИСУ усмерени ка нама (жуто лишће на дрвећу – јесен) у питању је сигнална комуникација.

Вербална и невербална комуникација: слегање раменима (значи да нешто не знамо), паузе итд.

Једносмерна и међусобна комуникација: Једносмерна комуникација је када се комуникација одвија у једном правцу без могућности узвраћања, разговарања, полемизације. На пример, када гледамо телевизију, слушамо радио итд. Међусобна комуникација је дво-начин, односно вишесмерни, када можемо да међусобно разговарамо са више људи.

Какве поруке можете пренети уз помоћ средстава са илустрација?

Процес у коме се размењују поруке и информације назива се комуникација. За преношење порука деца са илустрација користе телевизор, телефоне и рачунар. Комуникација се одвија помоћу речи, гестова и мимика. Када се користе речи у комуникацији, то је **вербална комуникација**, а када се одвија помоћу гестова и мимика, то је невербална комуникација.

ЕЛЕМЕНТИ КОМУНИКАЦИЈЕ

Порука је информација која се преноси.

Пошиљалац поруке – особа која шаље поруку.

Прималац поруке – особа која прима поруку.

Знак је нешто што указује на нешто друго.

(Ми их опажамо нашим чулима)

Симболи су знаци који се шаљу СА НАМЕРОМ.

Сигнали су знаци који се шаљу БЕЗ намере да нас о било чему обавесте.

ВРСТЕ КОМУНИКАЦИЈЕ

Симболичка комуникација је комуникација знаковима.

Вербална комуникација је када се користи говор,

Невербална комуникација је када се користе гестови и мимике.

Посредна комуникација – када се комуникација врши путем техничких помагала (телефон, компјутер...)

Непосредна комуникација – када се комуникација врши непосредно без помагала.

Једносмерна комуникација – када се комуникација одвија у једном правцу без могућности узвраћања (разговарања, полемизације).

Узајамна комуникација је двосмерна, односно вишесмерна; када можемо међусобно да разговарамо са више људи.

Задаци

1. Користећи технику ГРОЗД представи основне елементе комуникације
2. Речи: *труба, звоно, семафор, трагови у песку, жуто лишће, аутомобил украшен цвећем, бидермајер, пиштаљка, ротационо светло, разврстај у табели по значењу.*

СИМБОЛИ	ЗНАКОВИ	СИГНАЛИ

3. Претражи на интернету које све врсте комуникације постоје и путем слика, снимака и инсерата спремни презентацију за следећи час.

ФОНЕТИКА

ГЛАС

Глас је најмања језичка јединица која нема свог значења, али омогућава разликовање значења речи. Комбиновањем врло малог броја гласова добија се неограничени број речи.

Гласови се стварају у говорном апарату човека када ваздух који струји из плућа пролази кроз душник, грло, усну или носну шупљину. Пролазећи кроз душник, ваздух наилази на гласне жице. Када су затегнуте, приликом проласка ваздушне струје оне трепере и производе звук. Тако настају звучни гласови. Када су гласне жице опуштене, ваздушна струја пролази не изазивајући њихово треперење. Тако настају **безвучни** гласови.

ПОДЕЛА ГЛАСОВА

САМОГЛАСНИЦИ (вокали)

- Ови гласови могу да се певају и звуче као тонови.
- При њиховом изговору говорни органи су одвојени један од другог, ваздушна струја слободно пролази, а гласне жице трепере. Они су зато звучни и могу се изговарати сами без пратње другог гласа.
- Самогласници су носиоци акцента и слога.

СУГЛАСНИЦИ (консонанти)

Б, В, Г, Д, Ћ, Ж, З, Ј, К, Л, Љ, М, Н, Њ, П, Р, С, Т, Ћ, Ф, Х, Ц, Ч, Џ, Ш

- Ови гласови не могу да се певају јер су при њиховом изговору говорни органи потпуно или делимично спојени. На тај начин се стварају препреке, што онемогућава слободан пролаз ваздушној струји.

СЛОГ је скуп гласова који се изговара једним отварањем уста. У сваком слогу мора постајати један самогласник, односно слоготворан глас. У речи има онолико слогова колико има слоготворних гласова. Носиоци слога могу бити самогласници (вокали) и сугласници (консонанти).

Речи се деле на двосложне и вишесложне: *ви-но, ма-ра-ма, а-е-ро-дром.*

Граница слога може бити иза вокала: *за-ми-шља-ти*, али и иза сугласника: *мар-љив,*

Слог може бити и само један глас, али то мора бити вокал: *а-ви-он.*

СЛОГОТВОРНО Р

Глас **Р** понекад може да буде носилац слога и акцента у речи. Тада он има улогу самогласника и зато га зовемо **вокално или слоготворно Р**. На пример, у речима: *прст, пр-ви, тр-ска, бр-до, р* је носилац слога.

ПОДЕЛА СУГЛАСНИКА

ПРЕМА ЗВУЧНОСТИ

ЗВУЧНИ	Б	Г	Д	Ђ	Ж	З	Џ			
БЕЗЗВУЧНИ	П	К	Т	Ћ	Ш	С	Ч	Ф	Х	Ц

Сугласници **М, В, Р, Л, Н, Њ, Ј, Љ** су неутрални по звучности. При њиховом изговору, као и при изговору самогласника, гласнице трепере, али се ипак ствара и нека препрека. Њих називамо **ГЛАСНИЦИМА** или **СОНАНТИМА**.

ПРЕМА МЕСТУ ИЗГОВОРА (ТВОРБЕ)

УСНЕНИ (ЛАБИЈАЛНИ)

П, Б, М

УСНЕНОЗУБНИ (ЛАБИОДЕНТАЛНИ)

Ф, В

ЗУБНИ (ДЕНТАЛНИ)

Т, Д, С, З, Џ

НАДЗУБНИ (АЛВЕОЛАРНИ)

Л, Р, Н

ПРЕДЊОНЕПЧАНИ (ПАЛАТАЛНИ) меки

Ј, Љ, Њ, Ћ, Ђ тврди Ш, Ж, Ч, Џ

ЗАДЊОНЕПЧАНИ (ВЕЛАРНИ)

К, Г, Х

ЈЕДНАЧЕЊЕ СУГЛАСНИКА ПО ЗВУЧНОСТИ

Када се у једној речи нађу један поред другог два сугласника различита по звучности, онда се они изједначавају и то увек први према другом (звучност првог у групи условљена је звучношћу другог). Једначењем сугласник прелази само у свој звучни, односно беззвучни парњак. Једначење сугласника по звучности се не врши испред сонаната јер су они неутрални по звучности.

Пр.	Б → П роб : ропство	П → Б топ : тобџија
	Г → К бег : бекство	К → Г бурек : буреџија
	Д → Т сладак : слатка	Т → Д сват : свадба
	Ђ → Ћ	Ћ → Ђ
	Ж → Ш држати : дршка	Ш → Ж друштво : дружба
	З → С свезати : свеска	С → З таст : тазбина
	Џ → Ч	Ч → Џ учити : уџбеник

Кад се сугласник **Д** (звучни) нађе испред **С** или **Ш** (беззвучни), он у писању остаје непромењен. На пример: *људски, одселити се, одштета, председник, одштети*.

ЈЕДНАЧЕЊЕ СУГЛАСНИКА ПО МЕСТУ ТВОРБЕ

Струјни зубни сугласници **С** и **З** се, испред предњонепчаних сугласника, мењају у **Ш** и **Ж**. Сугласник **Н** се испред уснених сугласника **Б** и **П** мења у **М**.

СЋ, ЗЋ → ШЋ: лист + је > лисће → лишће	СЉ → ШЉ: нос+ љив → сношљив
СЧ, ЗЧ → ШЧ: пас+ че → пашче	СЊ → ШЊ: нос+ ња → ношња
из+чупати → ишчупати	ЗЉ → ЖЉ: сналаз+љив → сналажљив
ЗЂ → ЖЂ из+ђикати → ижђикати	ЗЊ → ЖЊ: воз+ња → вожња
ЗЏ → ЖЏ: из+џикљати → ижџикљати	НБ → МБ: стан+бени → стамбени

Ово једначење се не врши:

- на саставу речи између префикса и основе која почиње гласовима **Љ** или **Њ**
раз+љутити → разљутити, из+њихати → изњихати
- на споју сложеница **Н** остаје непромењено испред уснених сугласника:
један+пут → једанпут, црвен+перка → црвенперка

Задаци

1. Који гласови могу да се певају и зато звуче као тонови, а који гласови не могу да се певају због препреке приликом њиховог изговора?

2. Направи табелу и напиши у колонама које речи почињу звучним сугласницима, а које безвучним: *књига, песма, жирафа, чорба, баба, тата, ђак, ћурка, џеп, флаша, хлеб, змија, грожђе, сунце, цвет, шешир.*

3. Који безвучни сугласници немају своје звучне парњаке?

4. У следећем стиху заокружи безвучне сугласнике:
Чуперак косе обично носе...

5. У следећем стиху заокружи звучне сугласнике:
Како у глави да буде коса?

6. Заокружи реч са слоготворним **р**.
први, други, црвен, црево, дрво, зарђати, превој, врх, трн, протрчати.

7. Подвуци исправно написану реч.

<i>бурегџија</i>	<i>бурекџија</i>	<i>ропство</i>	<i>робство</i>
<i>сладка</i>	<i>слатка</i>	<i>изтерати</i>	<i>истерати</i>
<i>претседник</i>	<i>председник</i>	<i>натприродни</i>	<i>надприродни</i>
<i>одштамапати</i>	<i>отштампати</i>	<i>изчупати</i>	<i>ишчупати</i>

8. У следећим речима недостају сугласници **З**, **С** или **Ш**. Упиши одговарајући:

И__ЧУПАТИ	РА__ПРАВИТИ	РА__МОТРИТИ
__ЧЕПАТИ	И__ЊИХАТИ	РА__ЧУТИ

9. У следећим речима недостају сугласници **Д** и **Т**. Упиши онај који недостаје:

СРО__СТВО	ПО__ЧИНТИ	О__КРИТИ
ПО__СЕТНИК	ПО__СТРЕК	НА__ЧОВЕК

АКЦЕНАТ РЕЧИ

АКЦЕНАТ или НАГЛАСАК

Акцентат је појачано гласовно истицање једног слога у речи. Увек се налази на самогласнику.

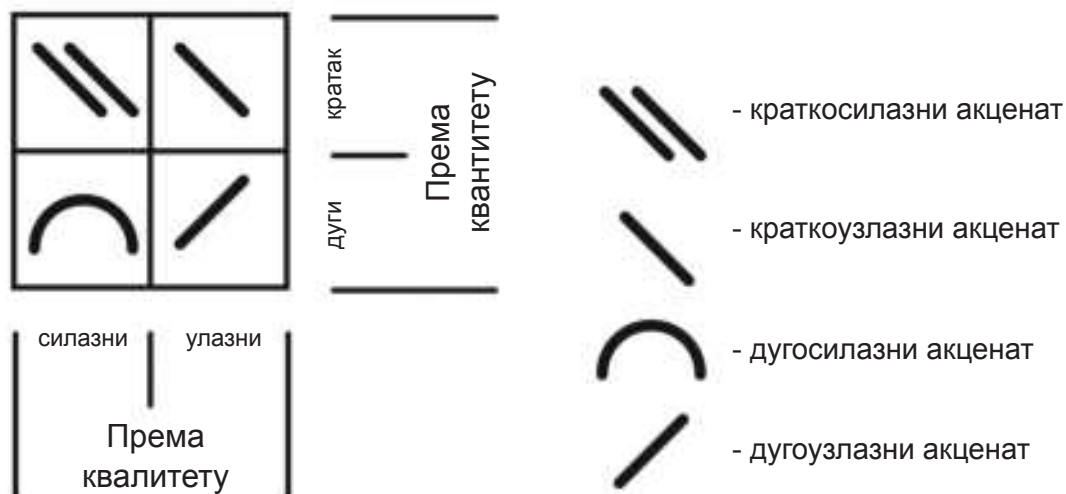
пола, половина, телефон, телефонирати, шума, шумарак, слика, насликати, наслон, наслонити.

ПОДЕЛА АКЦЕНТА

а) По дужини (квантитету) акценти могу бити **ДУГИ** и **КРАТКИ**,

б) По интонацији (квалитету) акценти могу бити **СИЛАЗНИ** и **УЗЛАЗНИ**,

тако разликујемо:

Пр. с`ан, п`алац, пл`оча, хт`ети д`ан, П`авле, мр`ачно, т`есто
н`ога, н`осити, куп`овати р`ука, гл`ава, р`адити

Дужина слога, интонација, на ком слогу се налази акцентат, показатељи су који одређују да ли је наглашавање које користимо **стандардно** или **нестандардно** (стандардно и нестандардно акцентовање). Мноштво начина на које речи изговарамо, у коришћењу српског језика, условили су појаву дијалеката. Нестандардни језик се учи у заједници у којој одрастамо, а стандардни у школама.

ПОСЛЕАКЦЕНАТСКА ДУЖИНА

И неакцентовани слогови могу бити кратки и дуги. Сваки слог испред и иза акцентованог слога може да буде кратак. Дуги слог може да буде само **ИЗА** акцентованог слога и на њему је послеакценатска дужина.

СĂН = С
А
Н

ДÂН = Д
А
А
А
Н

МЕСТО АКЦЕНТА У РЕЧИ

- 1) Силазни акценти могу стајати на једном слогу (у једносложним речима) и првом слогу двосложних и вишесложних речи.
- 2) Узлазни акценти могу стајати на свим слоговима осим последњег.

СЛОГАКЦЕНАТ	ЈЕДИНИ СЛОГ	ПРВИ СЛОГ	ДРУГИ СЛОГ	ПОСЛЕДЊИ СЛОГ
∥	+	+	—	—
\ . /	—	+	+	—

ФОНОЛОШКЕ ДИСТИНКТИВНЕ РАЗЛИКЕ

Акцент има **фонолошку дистинктивну вредност** јер уноси разлику у значењу речи.

Разлику уносе три елемента: **место акцента**, **квантитет** (дуги, кратки) и **квалитет** (узлазни, силазни).

У следећим примерима постоји акцентска хомонимија, тако да речи са истим обликом практично само по акценту и разликујемо:

град (врста падавина)

град (насељено место)

пара (продукт испаравања)

пара (новац)

лук за стрелу

лук (поврће)

лук (део круга)

И одсуство акцента може да унесе разлику у значење речи:

под /патос/

под /предлог/

крај /предлог/

крај /завршетак/

НЕАКЦЕНТОВАНЕ РЕЧИ

Постоје речи које су без акцента и оне са изговореним речима чине АКЦЕНАТСКУ ЦЕЛИНУ. Њу сачињавају: реч која је акцентована, ПРОКЛИТИКЕ и ЕНКЛИТИКЕ.

ПРОКЛИТИКЕ – речи које немају акценат, а налазе се ИСПРЕД акцентоване речи,

ЕНКЛИТИКЕ – речи које немају акценат, а налазе се ИЗА акцентоване речи.

Проклитике и енклитике најчешће су непроменљиве врсте речи: везници, предлози, узвици, итд.

Погледајмо следећу реченицу:

Милан га је | посматрао | док је | прелазио | улицу.

Акценат ће у њој имати само речи: Милан, посматрао, док, прелазио, улицу.

Енклитике су речи: га, је, је.

Проклитика нема.

Дакле, акценатска целина је скупина речи: „Милан га је“, а у тој скупини само реч „Милан“ има акценат. Исто тако, скупина речи „док је“ има само један акценат на речи „док“. Коначно, ова реченица након акцентовања изгледа:

МИЛАН ГА ЈЕ ПОСМАТРАО ДОК ЈЕ ПРЕЛАЗИО УЛИЦУ

Понекад, у дијалекатским говорима, акценат може прећи са речи на проклитику, као на пример у скупини речи „за час“. Послушајмо како гласи та скупина речи када је акценат променио место у реченици:

Иван је прву лекцију научио за час.

ЗА ЧАС

Иван је прву лекцију научио за час.

ЗА ЧАС

Задаци

1. На једносложним речима могу да стоје (заокружи слово испред тачног одговора):

- а) само силазни акценти
- б) само узлазни акценти
- в) сви акценти

2. Заокружи наглашене слоге у наведеним речима.

сан, дан, кук, ћук, Мима, зима, трећи, крећи, телефон, телефонирати, лав, лава, рука, нога.

3. Правилно прочитај и акцентуј наведене именице:

племе раме име семе племена рамена
имена семена

4. У следећим реченицама повежи енклитике и проклитике речју с којом чине акценатску целину.

Пр. Сумњала сам у тебе.

 V V

Видела сам вас јуче. Биле смо јуче у граду. Доћи ћу сутра код тебе

МОРФОЛОГИЈА

Врсте речи

➔ Све речи можемо поделити у две велике групе на: ПРОМЕНЉИВЕ И НЕПРОМЕНЉИВЕ.

ПРОМЕНЉИВЕ РЕЧИ мењају свој облик.

ИМЕНИЦЕ	➔ називамо именске речи зато што имају заједничке особине:
ЗАМЕНИЦЕ	➔ род : мушки, женски и средњи
ПРИДЕВИ	➔ број : једнину и множину
БРОЈЕВИ	➔ падеж : номинатив, генитив, датив, акузатив, вокатив, инструментал и локатив.

Промена именских речи по падежима зове се **ДЕКЛИНАЦИЈА**.

ГЛАГОЛИ имају:

лице: прво које говори, друго – коме говори, треће – неприсутно лице,

време: садашњост, прошлост, будућност,

начин: императив, потенцијал,

глаголски вид: свршени, несвршени,

глаголски род: прелазни, неповратни, повратни,

граматички род: мушки, женски, средњи,

граматички род: једнинину, множину.

Промена глагола се зове **КОНЈУГАЦИЈА**

НЕПРОМЕНЉИВЕ РЕЧИ

➔ ПРИЛОЗИ

➔ ПРЕДЛОЗИ

➔ УЗВИЦИ

➔ ВЕЗНИЦИ

➔ РЕЧЦЕ

➔ не мењају свој облик.

ВРСТЕ ИМЕНИЦА

Именице према значењу можемо поделити на:

ВЛАСТИТЕ

јесу посебна имена појединих бића и предмета. Увек се пишу великим словом.

а) имена људи: *Зоран, Мелиса, Јани,*

б) имена животиња: *Џеки, Рику, Шарац,*

в) географска имена: *Србија, Скопље, Вардар, Водно, Јапан, Нијагара,*

г) имена небеских тела: *Земља Сунце, Марс.*

Зато што ове именице именују поједина бића или предмете као јединке, најчешће немају множину. Понекад могу да се користе у множини, али то су изузеци, као напр. Мораве (Западна и Јужна), Америке (Северна и Јужна).

ЗАЈЕДНИЧКЕ (ОПШТЕ)

јесу називи бића предмета или појава са заједничким особинама.

човек, пас, табла, оловка, сат, снег, ветар, ливада, планина, село, жена.

Ове именице имају и једнину и множину. Множина може бити:

правилна: пас – пси, цвет – цветови, снег – снегови, река – реке, или

неправилна (суплетивна) – гради се од другачије основе: човек – људи

ЗБИРНЕ (КОЛЕКТИВНЕ)

означавају скуп, мноштво бића или предмета исте врсте који се схватају као једна целина: *лишће, грање, пруће, цвеће, трње, деца, телад, браћа, камење.*

цвет

цветови

цвеће

лист

листови

лишће

ГРАДИВНЕ

означавају неку материју или грађу у најмањој и највећој количини: *вода, земља, песак, гвожђе, дрво, со, шећер, маст, снег.*

вода

дрво

снег

песак

Градивне именице обликом једине означавају сваку количину материје, па због тога немају облике множине. напр. *Једна кап воде, и пет чаша воде; једно зрно соли, десет килограма соли.*

Само онда када означавају различите врсте исте материје, употребљавају се у облицима множине, напр. **Воде** су надошле. *Нападали су велики снегови.*

МИСАОНЕ (АПСТРАКТНЕ)

означавају апстрактне појаве, нешто неопипљиво, невидљиво, нешто што се замишља или осећа.

осећања: *радост, жалост, туга, страх, брига, нада, жеља.*

особине: *младост, старост, лепота, снага, брзина.*

ГЛАГОЛСКЕ

означавају неку радњу, стање или збивање.

читање, певање, вожња, сеоба, слављење, старење, борба, поплава.

PLURALIA TANTUM

Врста заједничких именица које облицима множине означавају једину, односно појединачне предмете.

врата, наочари, панталоне, маказе, мердевине, леђа, прса, уста, Карловци.

БРОЈНЕ

Настале су од бројева и означавају колико некога или нечега има:

петорица, десеторица, тројица, седмица, стотина, хиљада, милион.

осморка другова

ПАДЕЖИ

ПРОМЕНА ИМЕНИЦА (деклинација)

Именице се мењају у једнини и множини по падежима. Падежи су различити облици именице којима се означавају односи у које она ступа са глаголом или са другом именицом. За обележавање тих односа у српском језику има седам падежа. Падежи се међусобно разликују по наставцима.

То су:

- **НОМИНАТИВ**
- **ГЕНИТИВ**
- **ДАТИВ**
- **АКУЗАТИВ**
- **ВОКАТИВ**
- **ИНСТРУМЕНТАЛ**
- **ЛОКАТИВ**

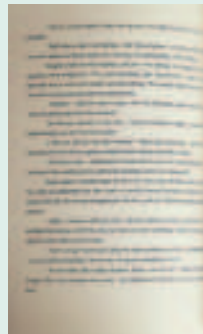
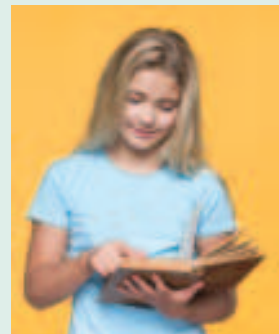

Сви падежи се деле на : **независне и зависне**.

НЕЗАВИСНИ ПАДЕЖИ су номинатив и вокатив. Они служе за именовање појмова, немају многа различита значења у реченици као што их имају остали падежи у нашем језику и користе се без предлога.

ЗАВИСНИ ПАДЕЖИ су генитив, датив, акузатив, инструментал и локатив. Именска реч у тим падежима стоји у неком зависном односу према другим речима. Сви зависни падежи имају више значења и функција. Могу се користити са предлогом или без предлога, изузев локатива који се увек користи са предлогом.

ПАДЕЖ		ОДГОВОРИ НА ПИТАЊА
НОМИНАТИВ	Основни облик именице (падеж субјекта)	КО? ШТА?
ГЕНИТИВ	казује припадност	(ОД) КОГА, ЧЕГА? ЧИЈИ?
ДАТИВ	казује правац и намену	КОМЕ? ЧЕМУ?
АКУЗАТИВ	казује објекат	КОГА? ШТА?
ВОКАТИВ	служи за дозивање и обраћање	ХЕЈ!
ИНСТРУМЕНТАЛ	казује друштво и средство	С КИМ? ЧИМЕ?
ЛОКАТИВ	означава место и неправи објекат	ГДЕ? О КОМЕ? О ЧЕМУ?

НОМИНАТИВ**књига****ГЕНИТИВ****из књиге****ДАТИВ****ка књизи****АКУЗАТИВ****листам књигу****ВОКАТИВ****књиго****ИНСТРУМЕНТАЛ****књигом****ЛОКАТИВ****у књизи**

НОМИНАТИВ

КЊИГА ЈЕ ЛЕПА.

ГЕНИТИВ

ИЗ КЊИГЕ ЈЕ ИСПАО ЛИСТ.

ДАТИВ

ПРУЖАМ СЕ КА КЊИЗИ.

АКУЗАТИВ

ЛИСТАМ КЊИГУ.

ВОКАТИВ

ОЈ, КЊИГО, ШТО СИ ЛЕПА!

ИНСТРУМЕНТАЛ

С КЊИГОМ САМ ПОРАСТАО.

ЛОКАТИВ

У КЊИЗИ ЈЕ СВЕ ЛЕПО ОПИСАНО.

Промена именице граматичког мушког рода

једнина		множина		
Н	дечак	град	дечац - и	град - ов - и
Г	дечак - а	град - а	дечак - а	град - ов - а
Д	дечак - у	град - у	дечац - има	град - ов - има
А	дечак - а	град	дечак - е	град - ов - е
В	дечак - е	град - е	дечац - и	град - ов - и
И	дечак - ом	град - ом	дечац - има	град - ов - има
Л	дечак - у	град - у	дечац - има	град - ов - има

Именице мушког рода које означавају жива бића имју исте облике за генитив и акузатив једнине, а именице које означавају нешто неживо имају исте облике за номинатив и акузатив једнине.

Већина именица мушког рода које су једносложне имају у множини уметак - **ов** или **-ев**, нпр. *зид – зидови, брк – бркови, траг – трагови, пањ – пањеви, муж – мужеви*.

Промена именице граматичког средњег рода

једнина		множина		
Н	сел - о	дугме	сел - а	дугмет - а
Г	сел - а	дугмет - а	села - а	дугмет - а
Д	сел - у	дугмет - у	сел - има	дугмет - има
А	сел - о	дугме	села - а	дугмет - а
В	сел - о	дугме	села - а	дугмет - а
И	сел - ом	дугмет - ом	сел - има	дугмет - има
Л	сел - у	дугмет - у	сел - има	дугмет - има

Неке именице средњег рода имају основу проширену гласовима **т** или **н**, нпр. *дугме – дугмета, дрво – дрвета, дете – детета, ћебе – ћебета, бреме – бремена, племе – племена*.

Промена именице граматичког женског рода

једнина		множина		
Н	девојциц - а	ствар	девојциц - е	ствар - и
Г	девојциц - е	ствар - и	девојциц - а	ствар - и
Д	девојциц - и	ствар - и	девојциц - ама	ствар - има
А	девојциц - у	ствар	девојциц - е	ствар - и
В	девојциц - е	ствар - и	девојциц - е	ствар - и
И	девојциц - ом	ствар - ју/ствар - и	девојциц - ама	ствар - има
Л	девојциц - и	ствар - и	девојциц - ама	ствар - има

Задаци

1. Попуни правилно табеле датим именицама:

једнина		множина	
Н	лав		лавови
Г			
Д			
А			
В	телефону		телефони
И			
Л			

једнина		множина	
Н	мачка		мачке
Г	креде		креда
Д			
А			
В			
И			
Л			

једнина		множина	
Н			
Г			
Д	стаклу		стаклима
А			
В			
И	пилетом		пилићима
Л			

2. Поред сваког питања напиши број одговора који се на њега односи, а затим у правоугаоник напиши који је то падеж:

а) Ко долази?	☐	1) Јелени.	____
б) Од кога је писмо?	☐	2) Са Јованом.	____
в) Коме пишеш?	☐	3) Милан.	____
г) Кога чекаш?	☐	4) О Милану.	____
д) С ким путујеш?	☐	5) Јелену.	____
ђ) О коме разговарате?	☐	6) Од Душана.	____

За који падеж нема питања? _____

Уз који падеж увек стоји предлог? _____

3. Поред сваке реченице напиши у ком је падежу подвучена именица у њој:

1. На улици је јутрос било много аутомобила. _____
2. Аутобусом се могло ићи само до моста. _____
3. До центра града стигли смо пешице. _____
4. Гужва у саобраћају била је неподношљива. _____
5. Видели смо само једног саобраћајца. _____
6. Колона према мосту била је огромна. _____
7. Граде мој, нећеш ме скоро видети! _____

ВРСТЕ ПРИДЕВА И ДЕКЛИНАЦИЈА

ПРИДЕВИ су речи које означавају особину појма означеног именицом уз коју стоје. Имају облике за сва три рода, имају једнину и множину, одређени и неодређени вид, могу да се пореде (компарирају) и мењају се по падежима. Род, број и падеж придев добија од именице уз коју стоји. Та појава се зове **конгруенција**.

кратка сукња

мало дете

сиви шешир

РОД ПРИДЕВА

Придеви имају облике за мушки, женски и средњи род. Род придева зависи од именице уз коју стоји.

мушки род	женски род	средњи род
мали дечак	мала девојчица	мало дете
леп капут	лепа хаљина	лепо одело

БРОЈ ПРИДЕВА

Придеви имају облике за једнину и множину. Број и род добијају уз именице уз које стоје.

једнина	множина
кратак капут	кратки капути
кратка сукња	кратке сукње
кратко писмо	кратка писма

ПРОМЕНА ПРИДЕВА

Придеви се мењају по падежима. Они су несамосталне речи па су зато у истом падежу као и именица уз коју стоје.

У ком падежу је именица, у том падежу је и придев који стоји уз њу.

Номинатив	лепа кућа
Генитив	лепе куће
Датив	лепој кући
Акузатив	лепу кућу
Вокатив	лепа кућо
Инструментал	лепом кућом
Локатив	лепој кући

ВРСТЕ ПРИДЕВА

Придеви по свом значењу могу бити:

ОПИСНИ (КВАЛИТАТИВНИ)

означавају какав је именички појам.

Добра (учитељица), леп (осмех), јак (ударац), слаб (стисак), мршав (дечак), велика (кућа), дебела (књига), мали (џемпер), кратак (капут), вредан (радник), тужан (поглед), дуга (хаљина).

ПРИСВОЈНИ (ПОСЕСИВНИ)

означавају коме (чему) припада именички појам.

Братов (пријатељ), другов (брат), сестрина (учитељица), мајчина (фризерка), учитељичин (разред), Адисова (лопта), Биљанин (поклон), дедина (секира).

Присвојни придеви који су настали од властитих имена, а завршавају се на *-ов, -ев, -ин*, пишу се великим словом, а они који се завршавају на *-ски, -шки, -чки, -* пишу се малим словом. Марко – Марков (шал), Урош – Урошева (јакна), Верица – Веричин (друг), Нови Сад – новосадска (тврђава), Ниш – нишки (бурек), Шабач – шабачка (регистрација).

ГРАДИВНИ

означавају од чега је начињен именички појам.

Гвоздена (ограда), гумени (ћон), дрвени (сто), златан (сат), пластичан (држач), папирне (салвете), стаклена (чаша), метална (дршка), керамичка (вазна).

МЕСНИ

означавају на које се место односи појам означен именицом уз коју стоји.

Горњи (зуби), десна (рука), доњи (притисак), последњи (спрат), лево (крило), одвадашњи (музичар), први (разред).

ВРЕМЕНСКИ

означавају на које се време односи појам означен именицом уз коју стоји.

Данашњи (час), будуће (време), зимски (сан), поподневни (одмор), прошло (време).

ВИД ПРИДЕВА

ОДРЕЂЕНИ (ДУЖИ)

завршава се наставком **-и** у номинативу једнине мушког рода. Њиме се казује особина познатог, већ споменутог бића или предмета.

Смеђи шешир, млади човек, лепа ауто, сиромашни старац, седи професор.

НЕОДРЕЂЕНИ (КРАЋИ)

нема наставка **-и** у номинативу једнине мушког рода. Њиме се казује особина непознатог, први пут поменутог бића или предмета.

Смеђ шешир, млад човек, леп ауто, сиромашан старац, сед професор

Промена придева

Придеви су „несамосталне“ речи које образују синтагме са именицама.

Придеви имају двојаку промену. Различити облици номинатива једине неодређенога и одређенога вида природно имају и двојаку промену. И заиста, придеви у мушком и средњем роду имају различне скоро све наставке за облике појединих падежа.

Промена придева „зелен“ у мушком роду

Падеж	Неодређени вид		Одређени вид	
	Једнина	Множина	Једнина	Множина
Номинатив	зелен	зелени	зелени	зелени
Генитив	зелена	зелених	зеленог(а)	зелених
Датив	зелену	зеленим(а)	зеленом(е)	зеленим(а)
Акузатив	зелен и зелена	зелене	зелени и зеленог(а)	зелене
Вокатив	зелени	зелени	зелени	зелени
Инструментал	зеленим	зеленим(а)	зеленим	зеленим(а)
Локатив	зелену	зеленим(а)	зеленом(е)	зеленим(а)

Самогласници на крају неких облика обеју датих промена стављени су у заграде. По свом пореклу то су тзв. покретни самогласници, док су у морфологији други по реду слогови наставака одговарајућег облика. Ови облици се употребљавају и са њима и без њих (Трчим по *зеленим* травњацима. Берем цвеће по *зеленима* ливадама). Међутим, ако има више придева једних за другима, онда се обично употребљавају наизменично (Уживали смо у *зеленом* травњаку. Шетали смо по *зеленоме* парку).

Облици неодређеног вида мушког рода у једнини имају, углавном, исте завршетке као и именице. Другачији су завршеци придева неодређеног вида мушког рода једино у вокативу и инструменталу једине, где нема посебних облика за неодређени вид, него се за њих употребљавају облици с наставцима одређеног вида.

Не само по акценту, него и по наставцима, у већини падежа разликују се облици неодређеног и одређеног вида и средњег рода, што се види из следеће промене:

Промена придева „зелен“ у средњем роду

Падеж	Неодређени вид		Одређени вид	
	Једнина	Множина	Једнина	Множина
Номинатив	зелено	зелена	зелено	зелена
Генитив	зелена	зелених	зеленог(а)	зелених
Датив	зелену	зеленим(а)	зеленом(е)	зеленим(а)
Акузатив	зелено	зелена	зелено	зелена
Вокатив	зелено	зелена	зелено	зелена
Инструментал	зеленим	зеленим(а)	зеленим	зеленим(а)
Локатив	зелену	зеленим(а)	зеленом(е)	зеленим(а)

У облицима датива и локатива једнине придева мушког и средњег рода, поред облика на **-оме** и напоредо с њиме, употребљава се и облик на **-ому** (*жутому, црном, паметному*). Ово је старији облик и њега чешће налазимо код писаца из западних области нашег језика, док је облик на **-оме**, дат у тексту, уобичајен у централним и источним областима српског језика. Додуше, придеви чија се основа завршава на предњонепчани сугласник, увек имају наставак **-ему**. Придеви женског рода у облицима неодређеног и одређеног вида имају разлику једино у дужини наставка номинатива и акузатива једнине и множине као и у акценту тамо где придеви немају исти акценат у облицима оба вида. Што се тиче облика самих завршетака, између њих нема разлике.

Највећи број описних придева има следећи образац промене:

Промена придева „леп“ у мушком роду

Падеж	Неодређени вид		Одређени вид	
	Једнина	Множина	Једнина	Множина
Номинатив	леп	леп-и	леп-и	леп-и
Генитив	леп-а	леп-их	леп-ог	леп-их
Датив	леп-у	леп-им(а)	леп-ом(е)	леп-им(а)
Акузатив	леп леп-а	леп-е	леп-и леп-ог	леп-е
Вокатив	леп-и	леп-и	леп-и	леп-и
Инструментал	леп-им	леп-им	леп-им	леп-им(а)
Локатив	леп-у	леп-им(а)	леп-ом(е)	леп-им(а)

Задачи

1. Којим се придевима можете описати човека?

лице – широко, округло, лепо, уско, ружно...

нос– _____

уши– _____

зуби– _____

очи– _____

уста– _____

коса– _____

прсти– _____

ноге– _____

особине личности– _____

2. Додај именицама одговарајуће придеве.

	описни	присвојни	градивни
оловка	кратка	Маркова	дрвена
лопта			
прслук			
фотеља			
сат			
ташна			
патика			

3. Направи од следећих властитих именица присвојне придеве.

Србин српски

Нови Сад _____

Новица _____

Зорица _____

Копаоник _____

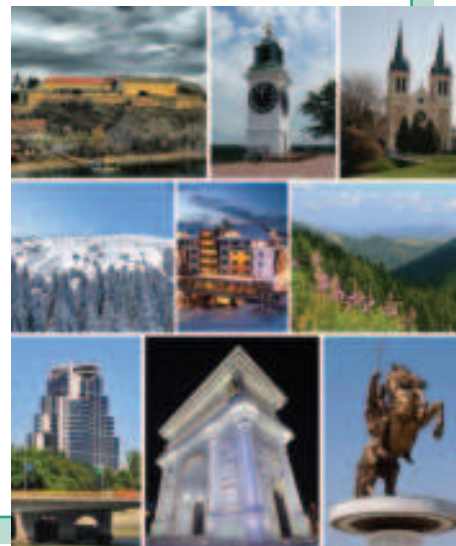
Скопље _____

Емре _____

Дарија _____

Сена _____

Марко _____

4. Од следећих именица направи придеве.

цвет _____
лопта _____
осећање _____
зид _____
глава _____
истина _____
кућа _____

5. Смисли што више придева којима би могао да се опише мост.

Описни придеви _____
Присвојни придеви _____
Градивни придеви _____
Временски придеви _____
Месни придеви _____

6. Из следећег текста препиши све придеве и одредите им врсту, род, број, падеж, вид (где може) и облик компарације.

Капетан Немова подморница Наутилус је састављена од два трупа. Зидови оба трупа начињени су од челичног лима чије су плоче личиле на велике крљушти животиња. Први је дебео најмање пет сантиметара, а тежак три стотине деведесет четири тоне и девет стотина шездесет килограма. У унутрашњости је Наутилус имао и један величанствени раскошно осветљен салон. Био је то музеј од највреднијих уметничких слика из свих векова. Биле су ту и ноте највећих композитора, као и пуно природних реткости (биљке, шкољке).

Немова – присвојни, ж.р., јд., ном. _____

7. Из следећег низа издвој неправилно написане придеве и препиши их у исправном облику.

Грузиски, маријанин, чешко, хемиски, Радмилин, пролећнији, најачи, непоражена

_____, _____, _____, _____,
 _____, _____, _____, _____,

8. Смисли рекламе за неке производе (- на пример: кекс, жваке, сладолед или нешто друго). Користи што више придева у суперлативу.

9. Придев **плав** промени по падежима:

Падеж	Неодређени вид		Одређени вид	
	Једнина	Множина	Једнина	Множина
Номинатив				
Генитив				
Датив				
Акузатив				
Вокатив				
Инструментал				
Локатив				

10. Придев **дрвени** промени по падежима:

Падеж	Неодређени вид		Одређени вид	
	Једнина	Множина	Једнина	Множина
Номинатив				
Генитив				
Датив				
Акузатив				
Вокатив				
Инструментал				
Локатив				

ВРСТЕ ЗАМЕНИЦА И ДЕКЛИНАЦИЈА

ЗАМЕНИЦЕ су речи које упућују на бића, ствари и особине.

Могу бити:

ИМЕНИЧКЕ ЗАМЕНИЦЕ

су, као именице, самосталне речи. Оне у реченици имају функцију субјекта или објекта. Могу самостално да се користе. Деле се на **ЛИЧНЕ** и **НЕЛИЧНЕ**.

Именичке заменице

Личне

1. ја
2. ти
3. он, она, оно

1. ми
2. ви
3. они, оне, она

себе, се (лична зам.
за свако лице)

Неличне

- а) Упитне (ко? шта?)
- б) Опште (свако, свашта)
- в) Неодређене (неко, нешто)
- г) Одричне (нико, ништа)

ЛИЧНЕ ЗАМЕНИЦЕ

су речи којима се упућује на учеснике говорне ситуације (говорника, саговорника и лица или предмет о коме се говори). Припадају групи променљивих речи, тако да код њих разликујемо лице, род, број и падеж.

ЈА

ТИ

ОН

једнина	множина
1. ЈА – лице које говори	1. МИ
2. ТИ – лице коме се говори	2. ВИ
3. ОН, ОНА, ОНО – лице (предмет, појам) које није присутно, о коме се говори	3. ОНИ, ОНЕ, ОНА

Овако се мењају личне заменице:

ЛИЧНЕ ЗАМЕНИЦЕ

	ЈЕДНИНА				МНОЖИНА		
	1. ЛИЦЕ	2. ЛИЦЕ	3. ЛИЦЕ		1. ЛИЦЕ	2. ЛИЦЕ	3. ЛИЦЕ
НОМИНАТИВ	Ја	Ти	Он оно	Она	Ми	Ви	они, оне, она
ГЕНИТИВ	Мене, ме	Тебе, те	њега, га	ње, је	Нас, нас	Вас, вас	њих, их
ДАТИВ	Мени, ми	Теби, ти	њему, му	њој, јој	Нама	Вам(а)	њима, им
АКУЗАТИВ	Мене, ме	Тебе, те	њега, га	њу, је, ју	Нас, нас	Вас, вас	њих, их
ВОКАТИВ	/	Ти	/	/	/	Ви	/
ИНСТРУМЕНТАЛ	(са) Мном	(с) тобом	(с) њим	(с) њом	(с) нама	(с) вама	(с) њима
ЛОКАТИВ	(о) мени	(о) теби	(о) њему	(о) њој	(о) нама	(о) вама	(о) њима

- 1. и 3. лице немају облике вокатива, већ он само постоји за 2. лице.
- Заменица 3. лица има облике за сва три рода и оба броја само у номинативу.
- У генитиву, дативу и акузативу једнине и множине личне заменице имају *дуже* (проклитичке) и *краће* (енклитичке) облике. Краћи облици се чешће употребљавају. Дужи облици се користе када желимо да посебно истакнемо лице на које се заменицом упућује.
- Личну заменицу 2. лица множине **ви** пишемо великим словом када некоме желимо да укажемо посебно поштовање.

ЛИЧНА ЗАМЕНИЦА СВАКОГ ЛИЦА

Лична заменица *себе*, *се* има исти облик за сва три лица једнине и множине за сва три рода. Назива се још и повратна лична заменица јер се њоме у реченици поново изриче субјекат, тј. односи се на било које лице у служби субјекта.

Промена ове заменице изгледа овако:

Н	-
Г	себе
Д	себи
А	себе, се
В	-
И	собом
Л	(о) себи

- Заменица *себе* нема облике номинатива и вокатива. Она никад не може бити у служби субјекта у реченици. Краћи облик има само у акузативу.
- Краћи облик заменице *себе* гласи *се* и ове речи имају потпуно исто значење. Нпр. Чешљам себе пред огледалом = Чешљам се пред огледалом.

НЕЛИЧНЕ ИМЕНИЧКЕ ЗАМЕНИЦЕ не разликују лица. Имају по један облик који се употребљава за сва три рода и оба броја.

ПОДЕЛА НЕЛИЧНИХ ЗАМЕНИЦА

УПИТНЕ ЗАМЕНИЦЕ
КО? ШТА? ШТО?

НЕОДРЕЂЕНЕ
НЕКО, НЕШТО

ОДРИЧНЕ
НИКО, НИШТА

ОПШТЕ
СВАКО, СВАШТА

- Упитне заменице – за лица *ко?* и ствари *шта (што)?*

Њихова промена је:

Н	ко	шта
Г	кога	чега, шта
Д	коме	чему
А	кога	шта
В	-	-
И	киме (ким)	чиме (чим)
Л	(о) коме	(о) чему

Исту примену по падежима имају и остале врсте неличних именичких заменица:

- **Неодређене:** *неко, нешто* (некога, нечега / некоме, нечему / некога, нечега итд.);
- **Одричне:** *нико, ништа* (никога, ничега / никоме, ничему / никога, ничега итд.);
- **Опште:** *свако, свашта* (свакога, свачега / свакоме, свачему / свакога, свачега итд.).

ПРИДЕВСКЕ ЗАМЕНИЦЕ

су, за разлику од именичких заменица, несамосталне речи. Добиле су назив придевске јер имају велике сличности са придевима, а то су:

ВРСТЕ ПРИДЕВСКИХ ЗАМЕНИЦА

Присвојне (посесивне) Казују припадање ствари и бића појединим лицима.	мој, твој, његов, наш, ваш, њихов... Имају промене по лицима. Ово је мој свеска.
Упитно-односне Питамо за бића и ствари и њихове особине.	који, какав, чији, колики... Чију свеску си нашао?
Одричне Одричу да се некога или нешто тиче.	никоји, никакав, ничији, николики Никаја свеска није код мене.
Неодређене Указују на непознату личност или предмет.	некоји, некакав, нечији, неколики Некоја свеска је код мене.
Показне Упућују на бића и предмете и њихове особине	овај, тај, онај, такав, онакав, толики, онолики Имају промене по лицима. Ова свеска је код мене.
Спаште Упућују на одређена лица, предмете, појмове.	свакакав, ма какав, ма чији, ма какав, било какав, Ма како свеску купи, добро је.
ПАЗИ! Пазите се! ни за које, ни за колони, ни за какав...	

ПОДЕЛА ПРИДЕВСКИХ ЗАМЕНИЦА

ПРИСВОЈНЕ (ПОСЕСИВНЕ) ЗАМЕНИЦЕ – означавају припадност ствари и бића појединим лицима.

Постоји припадање 1, 2. и 3. лицу, и то се бележи заменицама: **мој, твој, његов**, и припадање сваком лицу: **свој**.

Промена присвојних заменица за 1, 2. и 3. лице:

	једнина	множина
1. лице	мој, моја, моје	моји, моје, моја
2. лице	твој, твоја, твоје	твоји, твоје, твоја
3. лице	његов, његова, његово њен, њена, њено	његови, његове, његова њени, њене, њена

Облици 3. лица једнине женског рода имају по два облика која се могу потпуно равноправно употребљавати: њен шешир = њезин шешир / њена блуза = њезина блуза / њено одело = њезино одело.

Присвојне заменице имају облике свих падежа, изузев вокатива, мада се и он може користити у ретким случајевима фигуративно:

Е, моја Ивана, опет си заборавила свеску! (у случају када се Ивана обраћа самој себи).

Присвојна заменица за свако лице (општа присвојна заменица)

једнина	множина
свој, своја, своје	своји, своје, своја

Она има исти облик за сва три лица:

Ја радим свој домаћи задатак.

Ти бришеш свој нови ауто.

Он гледа свој најновији цртеж.

Оне гледају своје нове хаљине.

ПОКАЗНЕ (ДЕМОНСТРАТИВНЕ) ЗАМЕНИЦЕ – упућују на предмете и бића, њихове особине и величине. Ове заменице упућују на лица и предмете који су:

- у непосредној близини (у кругу саговорника): овај, овакав, оволики;
- мало удаљени (изван круга саговорника): тај, такав, толики;
- најудаљенији (изван круга саговорника): онај, онакав, онолики.

Исто тако, показне заменице:

- упућују на бића и предмете: овај пас/ та капа / оно мастило;
- упућују какво је нешто, тј. на његову особину: овакав човек /
- таква мода / онакви предели;
- упућују на количину (величину) некога или нечега: оволики сладолед / толика зграда / онакве јуначине.

Падеж, број и род придевске заменице се одређује тако што се посматра заједно са именицом уз коју стоји, јер се са њом слаже у роду, броју и падежу (као и придев).

Нпр. неки (човек) – Ко је дошао? – НОМИНАТИВ ЈЕДНИНЕ, МУШКИ РОД

..... **ДЕКЛИНАЦИЈА ПРИСВОЈНИХ ЗАМЕНИЦА**

падежи	једнина			множина		
	мушки род (пријатељ)	женски род (књига)	средњи род (село)	мушки род (пријатељи)	женски род (књиге)	средњи род (села)
Н	мој	моја	моје	моји	моје	моја
Г	мојег(а), мог(а)	моје	мојег(а), мог(а)	мојих	мојих	мојих
Д	мојем(у), мом(у)	мојој	мојем(у), мом(у)	мојим	мојим	мојим
А	мојег(а), мог(а) (за живо), мој (за неживо)	моју	моје	моје	моје	моја
В	мој	моја	моје	моји	моје	моја
И	мојим	мојој	мојим	мојим	мојим	мојим
Л	мојем(у), мом(е)	мојом	мојем(у), мом(е)	мојим	мојим	мојим

..... **ДЕКЛИНАЦИЈА ПОКАЗНИХ ЗАМЕНИЦА**

падежи	једнина			множина		
	мушки род (пријатељ)	женски род (књига)	средњи род (села)	мушки род (пријатељи)	женски род (књиге)	средњи род (села)
Н	твој	твоја	твоје	твоји	твоје	твоја
Г	твојег(а), твог(а)	твоје	твојег(а), твог(а)	твојих	твојих	твојих
Д	твојем(у), твоом(у)	твојој	твојем(у), твоом(у)	твојим	твојим	твојим
А	твојег(а), твог(а) (за живо), твој (за неживо)	твојој	твоје	твоје	твоје	твоја
И	твојим	твојим	твојим	твојим	твојим	твојим
Л	твојем(у), твоом(е)	твојој	твојем(у), твоом(е)	твојим	твојим	твојим

Задаци

1. У следећим реченицама подвуци показне заменице и одреди у ком су роду, броју и падежу:

а) Госпођо, тај аутобус не иде у центар.

род: _____ број: _____ падеж: _____

б) Никада нисам видео оволику зграду.

род: _____ број: _____ падеж: _____

в) Онаквим авионом смо и ми путовали.

род: _____ број: _____ падеж: _____

г) Таква писма се чувају у музеју.

род: _____ број: _____ падеж: _____

д) Толики човек, а плаши се мрака.

род: _____ број: _____ падеж: _____

2. У следећим пословицама подвуци присвојну заменицу за свако лице и напиши у ком је броју и падежу употребљена у датој реченици:

а) Уздај се у се и у своје кљусе!

број: _____ падеж: _____

б) Боље је веровати својим очима него туђим речима.

број: _____ падеж: _____

в) Којој овци своје руно смета, онђе није ни овце ни руна.

број: _____ падеж: _____

г) Тешко је туђу кућу служити, ал' је још теже своју кућу стећи.

број: _____ падеж: _____

3. Разврстај заменице на придевске и именичке.

ко, нико, мој, њен, оволики, некакав, чији, свашта, свачији, толики, онај, ми, шта

4. Изражајно прочитај следећу народну приповетку. Уочи **именичке заменице** и подвуци их.

ПУСТИО БИХ ЈА ЊЕГА, АЛИ НЕЋЕ ОН МЕНЕ

Некакав човек сврне с пута у поток да се напије воде, па га ухвати хајдук, а он онда, доздравши свога друга који је био остао на путу, каже му:

– Ходи, ухватио сам хајдука!

Друг му одговори:

– Кад си га ухватио, а ти га поведи амо.

Онда му он каже:

– Али неће да иде.

Кад му друг на то рече: – Ако неће да иде, а ти га пусти, – а он му одговори:

– Пустио бих ја њега, али неће он мене!

Шаљива народна приповетка

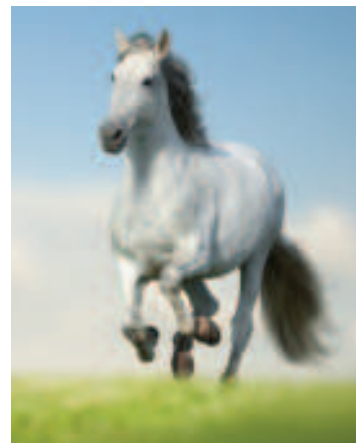
6. Пажљиво прочитај одломак приче Вилијема Саројана *Лето лепог белца*. Најпре подвуци све заменице у тексту, а затим их разврстај у означена поља на именичке и придевске.

„Пуне две недеље, рано сваког јутра, мој рођак Мурад и ја изводили смо коња из стаје напуштеног винограда, где смо га сакрили, јахали смо, и кад би год дошао ред на мене да јашем, коњ би прескочио лозе и ниско дрвеће, збацио би ме и побегао. Упркос незгодама, ја сам се надао да ћу научити да јашем као што јаше мој рођак Мурад“.

именичке

придевске

7. Препиши реченице тако да заменице у њима буду правилно написане.

Баш онакву свеску желим за мене. _____

За низашта се стално љути. _____

Немам ни какву идеју за вечерас. _____

Ја и ви ћемо уговорити посао. _____

8. У песми за сваку придевску заменицу одреди у којем је падежу.

МОЈА ОТАЏБИНА

Не плачем само с болом свога срца
 Рад' земље ове убоге и голе;
 Мене све ране мога рода боле,
 И моја душа с њим пати и грца.

Овдје у болу срца истрзана
 Ја носим клетве свих патња и мука,
 И крв што капа са душманских рука,
 То је крв моја из мојих рана.

У мени цвиле душе милиона;
Мој сваки уздах, свака суза болна
Њиховим болом вапије и иште...

И свуда гдје је српска душа која,
 Тамо је мени отаџбина моја —
Мој дом и моје рођено огњиште.

Алекса Шантић

10. Допуни табеле:

падежи	једнина			множина		
	мушки	женски	средњи	мушки	женски	средњи
Н			своје	своји		
Г	својег(а)/ свог(а)					својих
Д	својем/свом			својим		
А		своју				своја
И					својим	
Л	(о) својем/свом	(о)	(о)	(о)	(о)	(о) својим

падежи	једнина			множина		
	мушки	женски	средњи	мушки	женски	средњи
Н	овај	ова	ово	ови	ове	ова
Г	овог(а)					
Д	овом(е)			овим(а)		
А		ову				
И					овим	
Л	(о) овом(е)	(о)	(о)	(о)	(о)	(о) овим(а)

ПРЕДЛОШКО-ПАДЕЖНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ

ПРЕДЛОЗИ

су непроменљиве речи које стоје **уз именице и заменице** и одређују односе између ствари или појава, тј. означавају односе између именица или заменица према другим речима у реченици. Ти односи могу означавати: простор, време, узрок, циљ, друштво. У складу с тим, предлози се деле на:

- **просторне:** *пред, над, под, код, до, иза, поред, изнад, испод, испред...*
*Стајао сам **испред** биоскопа и чекао да се појави Јелена.*
- **временске:** *од, до, у, пред, на, око, након, после, кроз, усред....*
*Бануо је **усред** часа и потражио сунђер.*
- **за узрок:** *због, поради*
*Преместио се у другу школу **због** селидбе на други крај града.*
- **за циљ:** *ради*
*Доћи ћу сутра **ради** договора о екскурзији.*
- **за друштво:** *са*
*Договорио сам се **са** Драганом да ћемо заједно вежбати.*

Не треба мешати предлоге и прилоге. Предлози стоје уз именицу и одређују њен однос према неким другим појавама, док прилози стоје уз глаголе и ближе их одређују по времену, месту, узроку, количини итд. Предлози немају посебну службу у реченици – увек се употребљавају уз падежне облике именских речи (одмарали су се *под* брегом...), док прилози самостално врше службу реченичног члана (прилошке одредбе: трчали су *брзо* / станују *далеко*...)

Именске речи могу у реченици имати различите **синтаксичке функције**, које су обележене **падежима** у којима оне стоје. Значења падежа често се допуњују **предлозима**. Конструкција која се састоји од предлога и именице (која мора стајати у неком зависном падежу) назива се **предлошко-падежна конструкција**.

Падежни систем и предлошко-падежне конструкције

Падеж је граматичка морфолошка категорија јер означава облик именске речи. Значење падежа исказује врсту односа именице према предикату и другим речима у реченици, али је и синтаксичка категорија јер обележава синтаксичку функцију и значење именичке јединице у реченици. Информација коју пружа падеж може бити **структурна** (обележавање синтаксичких функција: субјекат, објекат...), **семантичка** (односи се на значење именске речи: именичка, придевска и прилошка значења) или **комуникативна** (давање, скретање пажње...). На основу функције и значења падеже делимо на независне (номинатив и вокатив) и зависне (генитив, датив, акузатив, инструментал и локатив).

Поред основних, зависни падежи имају и **друге семантичке вредности и функције у реченици**. То им омогућава употреба падежног облика са предлогом и предлошким изразом. Сви зависни падежи могу се употребљавати са предлогом, локатив се употребљава искључиво са предлогом, а остали могу бити и без предлога. Предлог са падежом ствара предлошко-падежну конструкцију:

Генитив: од, до, испред, изнад, испод, са, око, пред, из, крај, пре, после, против;

Датив: ка, према, упркос;

Акузатив: на, о, по, кроз, низ, уз, под, пред;

Инструментал: са, над, под, пред, међу, за;

Локатив: на, у, по, при, према.

Задаци

1. Напиши пет реченица у којима ћеш употребити различите предлоге.

2. У следећим реченицама пронађи предлоге и одреди које су врсте.

- Волео бих са тобом да одем у биоскоп.
- Под нашим кровом увек се чује песма.
- Ради тебе нисам научио лекцију.
- Након кише долази сунце.
- Поранио сам у школу због тебе.

3. Нађи све предлоге у овом тексту и одреди шта сваки од њих значи заједно са речју испред које стоји:

С обе стране пруге, која показује своје мрко, издерано лице и која полако добија обличје истинске пруге, којом ће пролазити железница, простиру се поља са пшеницом, кукурузом, кромпиром и опет пшеницом. На крајевима њива налази се понеко дрво, а између њива су жбунови трњина, шипака, зове, малина и купина. Гдегде се притајила кућица. Испод брда вијуга друм и по њему, један за другим, тутње камиони и дижу облаке прашине. Прашина се таложи на њиве и боји их сивом, прљавом бојом.

Сунце се издигло високо на небу.

Рад се завршава. Избацили су земљу из вагонета, лопате су се одлепиле од земље. Путем који води поред родних њива, бригада одлази на кратак одмор...

ГЛАГОЛСКА ВРЕМЕНА И ГЛАГОЛСКИ НАЧИН

ГЛАГОЛИ су променљива врста речи које означавају неку радњу, стање или збивање. Мењају се по лицима, имају једнину и множину.

→	радња: <i>писати, читати, радити</i>	једнина	множина
	стање: <i>спавати, мислити, венути</i>	1. <i>ја читам</i>	1. <i>ми читамо</i>
	збивање: <i>севати, грмети, сванути</i>	2. <i>ти читаш</i>	2. <i>ви читате</i>
		3. <i>он чита</i>	3. <i>они читају</i>

ГЛАГОЛИ ПРЕМА ТРАЈАЊУ РАДЊЕ – ВИД ГЛАГОЛА

→ **НЕСВРШЕНИ** су они глаголи чија радња може дуго, неограничено да траје.

→ **ТРАЈНИ** означавају да радња траје без прекида неко време:
јести, спавати, читати, писати, скакати, гледати.

→ **УЧЕСТАЛИ** означавају несвршену радњу која се више пута понавља:
скакутати, куцкати, облетати, претрчавати, препливавати.

→ **СВРШЕНИ** су они глаголи чија радња траје врло кратко, готово у једном тренутку.

→ **ТРЕНУТНО – СВРШЕНИ** означавају целовиту радњу ограничену на један тренутак:
сести, пасти, скочити, погледати, пући, рећи.

→ **ПОЧЕТНО – СВРШЕНИ** означавају савршени почетак глаголске радње:
запевати, заплакати, залајати, проговорити, поћи, потрчати.

→ **ЗАВРШНО СВРШЕНИ** означавају завршетак неке радње:
прочитати, завршити, нахранити, написати, долетети.

несвршени	свршени
<i>јести</i>	<i>појести</i>
<i>читати</i>	<i>прочитати</i>
<i>седети</i>	<i>сести</i>
<i>писати</i>	<i>написати</i>
<i>скакати</i>	<i>скочити</i>
<i>пливати</i>	<i>допливати</i>

У нашем језику се често од несвршеног глагола прави свршени када му се дода неки од префикса: у-, про-, за-, до-, по-, о-, од-... Тако се добијају парови: *писати/написати; радити/урадити; трчати/потрчати; читати/прочитати.*

Осим свршених и несвршених, у српском језику постоје и **двовидски глаголи**.

ДВОВИДСКИ су они глаголи који имју само један облик, а у зависности од контекста су свршени или несвршени: *доручковати, ручати, вечерати, телефонирати, чути, видети, информисати.*

Ми ручамо. (несвршени)

Чим ручамо, јавићу ти се. (свршени)

Задаци

1. Попуни табелу тако да на празно место упишеш одговарајући вид задатог глагола.

несвршени	свршени
гледати	погледати
читати	
	размислити
пећи	
	скочити
радити	
	пасти
спавати	
	сакрити
венути	
	доћи
купати	
	помоћи
седети	
	изаћи

2. Одабери пар у ком се налазе свршени и несвршени глагол.
пасти и устати
пасти и падати
пасти и паднути

3. Одреди који су од ових глагола свршени, који несвршени, а који двовидски?
Бацати, бацити, налазити, чути, видети, дозивати, пуштати, прелетети, дозвати, телефонирати, одвлачити, пакирати, ручати, пуштати

Свршени: _____

Несвршени: _____

Двовидски: _____

ГЛАГОЛСКИ ОБЛИЦИ

Основни облик глагола којим се означавају радња, стање или збивање назива се **ИНФИНИТИВ**.

Сви глаголски облици се граде од **ИНФИНИТИВНЕ** или од **ПРЕЗЕНТСКЕ** основе.

ИНФИНИТИВНА ОСНОВА се добија:

- а) од глагола који се у инфинитиву завршавају на **-ти** инфинитивна основа се добија тако што се одбије **-ти**, значи **викати – вика-викати**, **седети**, **учити**
- б) од глагола који се у инфинитиву завршавају на **-ћи** инфинитивну основу добијамо тако што одбијемо наставак **-ох** код првог лица једине аориста, значи **сећи – секох** – инфинитивна основа је **сек-**.

ПРЕЗЕНТСКА ОСНОВА се добија одбијањем наставка – **мо** за 1. лице множине презента: **ради – мо**, **пече – мо**, **плете – мо**, **носи – мо**.

Глаголски облици могу бити **ПРОСТИ** и **СЛОЖЕНИ**

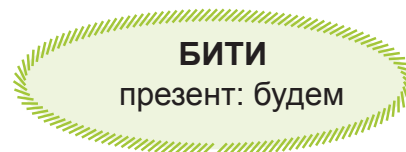
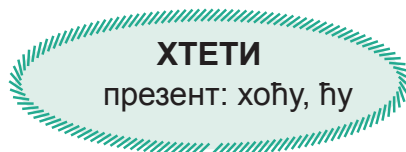
ПРОСТИ се граде од глаголске основе (инфинитивне или презентске) и наставака.
То су: **инфинитив, презент, аорист, имперфекат, императив, глаголски прилог садашњи, глаголски прилог прошли, глаголски придев радни и глаголски придев трпни.**

СЛОЖЕНИ се граде помоћним глаголом у личном глаголском облику и од одговарајућег глаголског придева или инфинитива.
Сложени су: **перфекат, плусквамперфекат, футур I, футур II, потенцијал.**

ПОМОЋНИ ГЛАГОЛИ

Помоћни глаголи служе за грађење сложених глаголских облика. Краћи облици помоћних глагола зову се ЕНКЛИТИЧКИ облици.

ПРОМЕНА ПОМОЋНИХ ГЛАГОЛА

➔ **ЈЕСАМ** – има само облике презента.

једнина	множина
1. јесам, сам	1. јесмо, смо
2. јеси, си	2. јесте, сте
3. јесте, је	3. јесу, су

➔ **БИТИ** – има све облике осим трпног глаголског придева

презент	перфекат	Футур I	императив
1. будем	1. био сам	1. ћу бити (бићу)	1.-
2. будеш	2. био си	2. ћеш бити (бићеш)	2. буди
3. буде	3. био је	3. ће бити (биће)	3. (нека буде)
1. будемо	1. били смо	1. ћемо бити (бићемо)	1. будимо
2. будете	2. били сте	2. ћете бити (бићете)	2. будите
3. буду	3. били су	3. ће бити (биће)	3. (нека буду)

➔ **ХТЕТИ** – има све облике осим трпног глаголског придева

презент	перфекат	Футур I	императив
1. хоћу, ћу	1. хтео сам	1. ћу хтети (хтећу)	1.-
2. хоћеш, ћеш	2. хтео си	2. ћеш хтети (хтећеш)	2. хтедни
3. хоће, ће	3. хтео је	3. ће хтети (хтеће)	3. (нека хоће)
1. хоћемо, ћемо	1. хтели смо	1. ћемо хтети (хтећемо)	1. хтедиммо
2. хоћете, ћете	2. хтели сте	2. ћете хтети (хтећете)	2. хтедните
3. хоће, ће	3. хтели су	3. ће хтети (хтеће)	3. (нека хоће)

Сви глаголски облици могу да се поделе на **ЛИЧНЕ** и **НЕЛИЧНЕ**.

ЛИЧНИ ГЛАГОЛСКИ ОБЛИЦИ

су они који разликују лица (1, 2, и 3. лице једине и множине). Они се деле на две групе: **ГЛАГОЛСКА ВРЕМЕНА** и **ГЛАГОЛСКЕ НАЧИНЕ**.

ГЛАГОЛСКА ВРЕМЕНА

Време је посебна глаголска граматичка категорија која разликује глаголе од других променљивих врста речи. Глаголско време се одређује према тренутку говора говорног лица и означава се посебним наставцима за облик.

→ ПРЕЗЕНТ

садашње време, означава радњу која се догађа у тренутку говора, тј. у садашњости.

Гради се од презентске основе и наставка:

1. -м, 2. -ш, 3. - , 1. -мо, 2. -те, 3. -е, -ју, -у

1. ради-м	1. ради-мо
2. ради-ш	2. ради-те
3. ради	3. рад-е, пева-ју, пиш-у

→ ПЕРФЕКАТ

прошло време, означава радњу која се вршила у прошлости. Гради се од краћег облика презента помоћног глагола јесам и радног глаголског придева.

1. ја сам учио	1. ми смо учили
2. ти си учио	2. ви сте учили
3. он је учио она је учила оно је учило	3. они су учили оне су училе она су учила

→ ФУТУР I

будуће време, означава радњу која ће се догодити у будућности после тренутка говора. Гради се од краћег облика презента помоћног глагола **хтети** и **инфинитива**. Може бити прост и сложен. Од глагола који се у инфинитиву завршавају на -ћи не може да се гради прост футур.

1. ја ћу радити, радићу	1. ми ћемо радити, радићемо
2. ти ћеш радити, радићеш	2. ви ћете радити, радићете
3. он ће радити, радиће	3. они ће радити, радиће

1. ја ћу сећи, сећи ћу	1. ми ћемо сећи, сећи ћемо
2. ти ћеш сећи, сећи ћеш	2. ви ћете сећи, сећи ћете
3. он ће сећи, сећи ће	3. они ће сећи, сећи ће

ГЛАГОЛСКИ НАЧИНИ

Начин је, као и време, такође посебна граматичка категорија по којој се глаголи разликују од осталих променљивих речи.

Глаголски начини означавају став говорног лица према још неоствареној радњи.

→ ИМПЕРАТИВ

заповедни начин, изриче жељу или заповест да неко изврши неку радњу. Гради се од облика 3. лица множине презента, одбацавањем његовог наставка и додавањем наставка за облик и лице: 1. – 2. -и, -ј, 3. - , 1. -имо, -јмо, 2. -ите, -јте, 3. –.

Императив има облик само за 2. лице једнине и 1. и 2. лице множине. За 3. лице у функцији императива употребљава се конструкција од речце **нека** и глагола у презенту у 3. лицу једнине или множине.

1. -, -	1. пиш-имо, пева-јмо
2. пиш-и, пева-ј	2. пиш-ите, пева-јте
3. (нека пише, нека пева)	3. (нека пишу, нека певају)

Задаци

1. Попуни празна места у табели глаголима у задатом облику.

презент	перфекат	футур I
идем	ишао сам	ићи ћу
излазим		
		помагаћу
враћам		
	секао сам	
		носићу

2. Пронађи глаголе у следећем тексту и наведи у ком су глаголском облику, лицу, роду и броју.

Тројанци су се испред Ахилеја склонили у град, само Хектор остаде испред Скејских врата. Узалуд га са зидине преклињали отац и мајка да се уклони кад буде угледао Ахилеја.

склонили су се – перфекат, 3. л. мн. м. р.

3. Текст из претходног задатка напиши тако да све глаголе пребациш у садашње време – презент.

4. Напиши како од наведених глагола гласи облик презента (1. лице једнине) и императива (2. лице једнине).

	спавати	махати	сипати	шетати	узимати	зидати	гледати
презент							
императив							

Задаци

1. Састави реченице у којима ћеш искористити глаголе у наведеним облицима:

читати, радио, слушам, лупао, спаваћу.

2. У следећим пословицама подвуци глаголе у императиву:

- а) Испеци, па реци!
- б) Чини добро, не кај се, чини зло, надај се!
- в) Чувај беле новце за црне дане!
- г) Држи се новог пута, а старог пријатеља!
- д) Скочи, па онда реци „Хоп“!
- ђ) Збори право, седи где ти драго!

3. Напиши следеће глаголе у задатим облицима императива:

	2. лице једнине	1. лице множине	2. лице множине
бити			
везати			
ићи			
залити			

5. Заокружи слова испред реченица у којима је употребљен императив:

- а) Он изненада обрати пажњу на мене.
- б) Увек када обрати пажњу на мене, ја се изненадим.
- в) Милане, обрати пажњу на мене!
- г) Он заврши домаћи, па истрча напоље!
- д) Чим заврши домаћи, изаћи ће напоље.
- ђ) Заврши домаћи, па иди напоље!

РЕЧЕНИЧНИ ЧЛАНОВИ

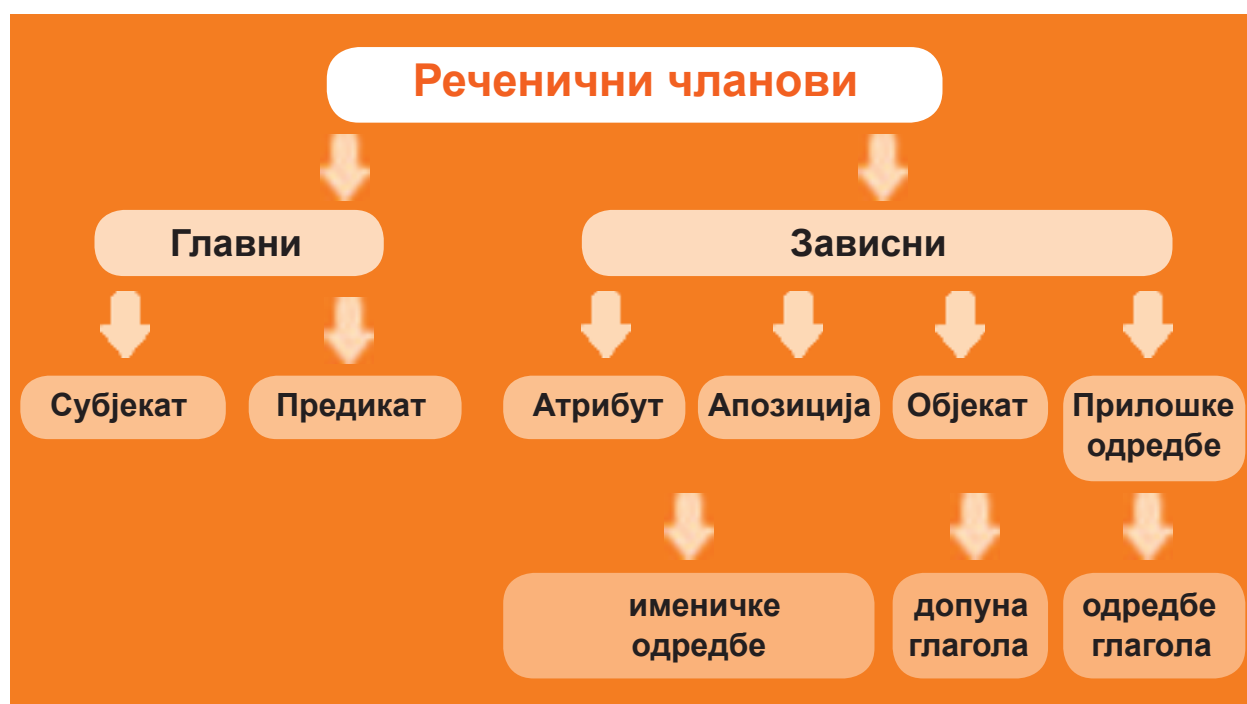
СИНТАКСА – наука о реченицама

Реченица је део текста или говора који садржи глагол у личном глаголском облику.

Главни чланови реченице су **СУБЈЕКАТ** и **ПРЕДИКАТ**

Зависни чланови реченице су **АТРИБУТ** и **АПОЗИЦИЈА** (одредбе именице), **ОБЈЕКАТ** (допуна глагола) и **ПРИЛОШКЕ ОДРЕДБЕ** (одредбе глагола) за време, место, начин, узрок, циљ (намеру) и меру.

Речи у реченици имају функцију реченичких чланова. То је синтаксична функција речи.

ГЛАВНИ РЕЧЕНИЧНИ ЧЛАНОВИ

СУБЈЕКАТ

Субјекат означава о коме или о чему се у реченици говори.

Субјектом се означава вршилац радње, носилац стања, узрочник збивања, односно оно чему се предикатом нешто приписује.

Учитељица прегледа задатке.

Мујо је разбио лоптом прозор.

Лед је окувао реку.

Књига је пала са стола.

Изети је лепо у школи.

Функцију субјекта најчешће остварују именице и именичке заменице, именичка синтагма или паралелни реченични чланови.

Дан је леп.

Он је добар ученик.

Неки старији људи су седели на клупи.

Мама, тата и ја идемо на летовање.

Теа и Вики су добре другарице.

У функцији субјекта могу се, осим именичких, појавити и друге врсте речи.

Трчати је здраво.

Пет је мој срећан број.

И је возник.

Грамматички субјекат је увек у **номинативу**.

Маша се игра.

Учитељица чита.

Киша пада.

Грамматички субјекат може бити и у **вокативу** и то у народним епским песмама ради постизања риме.

„Вино пије **Краљевићу Марко** са старицом
Јевросимом мајком...”

Логички субјекат је у **генитиву, дативу или акузативу**.

ген. Нема **Аиде**. (**Аида** није ту).

дат. **Мени** се спава. (**Ја** сам поспан).

ак. **Ану** је страх. (**Ана** осећа страх).

ПРЕДИКАТ

Предикат је централни члан реченице. Он казује нешто о субјекту. Може бити глаголски и именски.

Глаголски предикат

је глагол у личном глаголском облику. Њиме се субјекту приписује нека радња, стање или збивање.

Маја **чита**.
Истина увек **побеђује**,
Пада **снег**.

Именски предикат

се састоји од два дела. То су глаголски и именски део.

Глаголски део предиката је помоћни глагол ЈЕСАМ - БИТИ

у личном глаголском облику. Он означава лице које врши глаголску радњу.

Именски део предиката може бити било која именска реч (именица, заменица, придев, број) или синтаagma са именском речју, и он означава садржај именског предиката.

- а) преписује субјекту неку особину: Ана је лепа. Или
- б) идентификује субјекат: Ана је васпитачица.

Емир **је** ђак.
Дан **ће бити** леп.
Драгана **је** добра ученица.

Глаголски предикат = глагол у личном глаголском облику
Именски предикат = помоћни глагол + именска реч

Марко **руча**.
Марко **је** гладан.

субјекат	глаголски предикат
Ја	пливам.
Ти	спаваш.
Он	размишља.

субјекат	именски предикат
Ја	сам одличан.
Ти	си добар.
Он	је ту.

глаголски део
предиката

именски део
предиката

ПРЕДИКАТ

➔ **ПРОСТ** – састоји се од једног глагола у личном глаголском облику.

Бојан **чита** књигу.
Јелена **је узела** своје кључеве.
Сутра **ћемо ићи** у биоскоп.

➔ **СЛОЖЕН** – састоји се од два, понекад и три глагола. У сложеном предикату први глагол нема потпуно значење. Такви су глаголи *моћи, хтети, желети, морати, смети, престати, наставити, завршити*. Они траже још неки глагол да би употпунили своје значење. Ако кажемо само – *Ја могу*, реченица ће нам бити нејасна и мораћемо да је допунимо још неким глаголом да би имала потпуно значење, нпр. – *Ја могу да одговорим на то питање*.

Ја **могу да скочим** високо.
Бобан **жели да добије** лопту.
Ветар **је престао да дува**.
Мораћете добро **размислити** пре него што одговорите.
Желео сам да почнем да тренирам фудбал.

Предикат се слаже са субјектом у лицу, броју и роду.

Субјекат = С
Предикат = П
Реченица = Р

Шта ради Марко?

Р = С + П

Марко руча.

или

Р = П

Руча.

Ном. једн.

3. л. једн. през.

ПРОСТА РЕЧЕНИЦА

садржи само **један предикат**: Бобан **чита** новине.

Просте реченице могу бити **независне** – самосталне или **зависне** – укључене у сложену реченицу.

➔ **НЕЗАВИСНА РЕЧЕНИЦА** – може самостално да пренесе неку информацију. Може да стоји сама, или да буде у саставу сложене реченице.

Матео **чита** новине. Давид **гледа** цртани филм. (две независне, просте реченице)

Матео **чита** новине, а Давид **гледа** цртани филм. (једна реченица сложена од две независне, просте)

.....

Независне реченице могу бити:

обавештајне

упитне

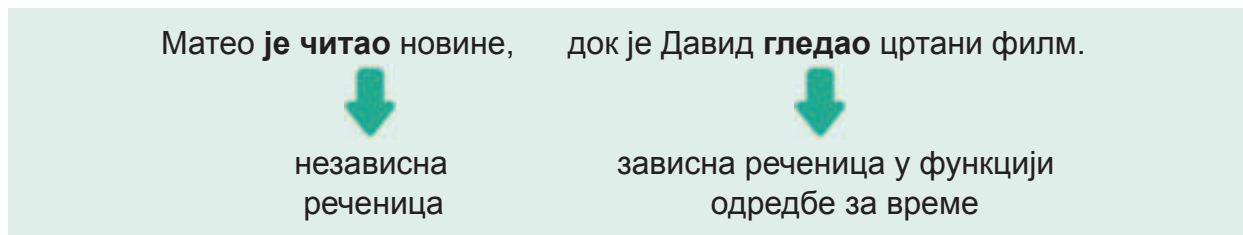
заповедне

узвичне

жељне

.....

➔ **ЗАВИСНА РЕЧЕНИЦА** – не може да стоји самостално. Она објашњава главну, ближе је одређује или допуњава. Може да има функцију реченичног члана – субјекта, објекта, прилошке одредбе за време, место узрок.

Када у реченици поред субјекта и предиката постоје и други реченични делови, онда те реченице зовемо **ПРОСТЕ ПРОШИРЕНЕ РЕЧЕНИЦЕ**.

Вредан ђак редовно учи.

Ове врсте реченица и проширене и непроширене, разликују се по саставу, али имају само **један предикат**.

СЛОЖЕНА РЕЧЕНИЦА

садржи два или више предиката:

Сандра **учи** док Душан **слуша** музику.

Данас **дува** ветар па **нећемо ићи** на излет.

Кад **сам отишла** у пошту, **платила сам** рачуне и **послала** честитке.

Сложене реченице могу бити **независно - сложене** и **зависно - сложене**.

➔ **НЕЗАВИСНО – СЛОЖЕНУ РЕЧЕНИЦУ** чине две реченице или више реченица које су међусобно самосталне (не зависе једна од друге). Постоје неколико врста независних реченица: саставне, раставне, закључне, супротне и искључне.

Катарина је добра девојка и вредно учи.

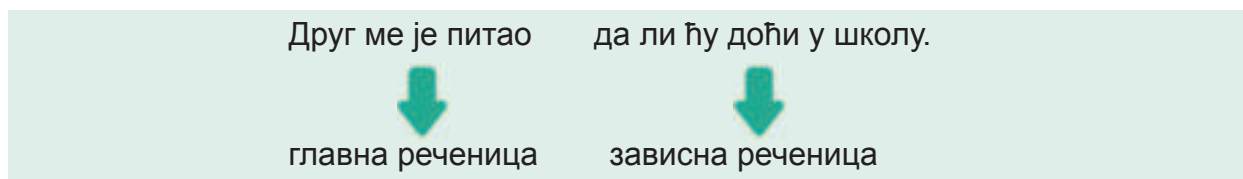
Сви ћемо ићи на екскурзију, само Срето неће бити са нама.

Много сам учила математику, значи добро ћу урадити контролни.

➔ **ЗАВИСНОСЛОЖЕНЕ РЕЧЕНИЦЕ** су међусобно повезане реченице. Постоји **главна реченица**, и то је она од које зависи једна или више других реченица.

Реченице које зависе од главне називају се **зависне реченице**. Оне употпуњују значење главне реченице и врше функцију реченичних чланова (субјекта, објекта, прилошких одредби или атрибута).

Према значењу оне могу бити: изричне, односне, месне, временске, поредбене, узрочне, допунске, условне, намерне.

Задачи

1. У следећим реченицама подвуци зависну реченицу.

Јован ми је јавио да ће доћи сутра.

Видела сам да се деца добро играју.

Полицајац ме је питао да ли имам дозволу.

Рекли су да треба казнити разбојнике.

Свакоме се жалио како нема среће.

2. Напиши какве су по саставу наредне реченице.

а) Напиши задатак који си добила за домаћи. _____

б) Ово су велики и значајни људи. _____

в) Написао је најлепши састав који је виђен у нашем разреду. _____

г) Смејала би се и плакала. _____

д) Од свакога можеш понешто научити. _____

3. Одреди какве су по саставу наредне реченице.

а) Мој живот није роман. _____

б) Примећујем у последње време да је дечак тужан. _____

в) Она је моја другарица. _____

г) Испричаћу вам како ми је било тешко. _____

д) Одосмо и нећемо се скоро видети. _____

4. Подвуци предикате у наредним реченицама и одреди им врсту.

а) Мало која девојчица из нашег места није ишла на шишање.
Врста предиката _____

б) Нарочито ми се један од њих учртао у сећање као прави ожигљак.
Врста предиката _____

в) То је заиста било непријатно изненађење.
Врста предиката _____

г) Седећи у клупи смислила сам неку реченицу.
Врста предиката _____

д) А снег је био танак и бео.
Врста предиката _____

5. Подвуци субјекте и одреди им род и број.

а) Ова помисао изазвала је у мени најживљу радост.

Род _____ Број _____

б) Приђе ми друг и рече:

Род _____ Број _____

в) Свуда су унаоколо биле зелене ливаде, нагиздане дивним цвећем, прекрасни гајеви и птице које су звонко певале.

Род _____ Број _____

Род _____ Број _____

Род _____ Број _____

6. Додавањем реченичних чланова следеће реченице претвори у сложене.

Воја бере грожђе.

_____ .

Дарија и Биљана пишу.

_____ .

Мачка преде.

_____ .

Петар се купа.

_____ .

ПРЕНЕСЕНО ЗНАЧЕЊЕ РЕЧИ

Неке речи поред свог основног или правог значења, имају и пренесено значење.

- 1) Љубичица вене без воде.
Срце вене без љубави.
Младост вене са годинама.
- 2) Посејао је пшеницу.
Посејао је мржњу.
- 3) Насмејала ми се у пролазу.
Небо је било ведро и насмејано.
Срећа ми се насмејала.

ОСНОВНО И ПРЕНЕСЕНО ЗНАЧЕЊЕ РЕЧИ

Неке речи имају основно и пренесено значење речи.

Прочитајмо део састава о пролећу:

„Ја сам се само осмехивала том разиграном друштву. Осмехивало се и небо, и сунце, и цвет... Као да се радило о некој другој улици, а не о оној која је до пре неки дан била сива и пуста. Корак по корак и дошла сам до старог моста. Огледала сам се у реци, у бистрој води.“

Када се каже да се **човек (жена, дете) осмехује**, глагол **ОСМЕХИВАТИ СЕ** употребљен је у **основном значењу**.

Када се каже да се осмехује небо, сунце, цвет, срећа, глагол **ОСМЕХИВАТИ СЕ** употребљен је у **пренесеном значењу**.

Када се каже да је вода бистра, придев **БИСТАР** употребљен је у **основном значењу**.

Када се каже да је неко **дете бистро**, придев **БИСТАР** употребљен је у **пренесеном значењу**.

ОСНОВНО

ЗЛАТНА (ОГРЛИЦА)
ЦВЕТА (ЦВЕТ)
ТОПЛЕ (РУКЕ)
РОЈ (КОМАРАЦА)
ТЕЧЕ (ВОДА)
Пао је лист са гране.
Пљуштала је киша.

ПРЕНЕСЕНО

ЗЛАТНА (ДЕВОЈЧИЦА)
ЦВЕТА (ЉУБАВ)
ТОПЛЕ (РЕЧИ)
РОЈ (МИСЛИ)
ТЕЧЕ (РАЗГОВОР)
Од трчања ме заболоо лист.
Пљуштале су тешке речи.

Задаци

1. Допуни речи у реченицама

Коста је за ужину, у сласт _____ јабуку.

_____ вук магарца.

Затвори славину, вода _____ !

Разговор и даље _____.

2. Од датих примера састави реченице са основним и пренесеним значењем.

ГЛАВА (део тела)

_____ .

Глава (породице, купуса, мотора, књиге...).

_____ .

ЗУБ (део вилице)

_____ .

Зуб (део чешља, тестере)

_____ .

3. Размисли и објасни шта значи:

Млати празну сламу.

_____ .

Нису му све козе на броју.

_____ .

Обрао је зелен бостан.

_____ .

Немој да ми солиш памет.

_____ .

Обеси то мачку о реп.

_____ .

Тражи длаку у јајету.

_____ .

Пресипа из шупљег у празно.

Смути па проспи.

Лези, 'лебу, да те једем.

У свакој је чорби мирођија.

Он је везана врећа.

Има то у малом прсту.

Уме сув из воде да изађе.

Седи на иглама.

Чупа па сади.

ПАРОНИМИ

Пароними су речи сличног гласовног склопа, али међусобно различите по постанку и значењу. Садрже исту основну реч, а различите или сличне афиксе (префиксе, инфиксе, суфиксе) који дају друга, нова значења. Због сличности лако их је заменити, па се пароними често погрешно употребљавају као синоними, што може довести до нејасноће или забуне.

Да се подсетимо

Синоними – речи различитог облика, а приближно истог значења.

На пр.: основа, база, темељ, подлога.

Антоними – речи супротног значења.

На пр.: дан – ноћ, дебео – слаб.

Примери:

новинарски – који се односи на новинаре (нпр. новинарско удружење)

новински – који се односи на новине (нпр. новински чланак)

предвидети – унапред видети, предсказати, очекивати

превидети – не узети у обзир, занемарити

црвенети – постајати црвен (нпр. у лицу) **црвенити** – чинити (нешто) црвеним, бојити црвеном бојом

љубимац – онај који је некоме посебно драг, миљеник

љубитељ – онај који нешто посебно воли и цени, поклоник

суседан – који је у суседству, који је у близини, поред

суседски – који се односи на суседе, који је својствен суседима

Задаци

1. Од следећих речи састави реченице са паронимима:

Индијанац, словеначки, метални

2. У следећим реченицама пронађи парониме.

Посебну пажњу је посветила гостима.

Имала је погрешно мишљење док се није просветила.

Направио је добар критички осврт на прочитани роман.

На тој згради критични су стубови.

Библиотека је богата речницима.

Имају потешкоће са зависнословеним реченицама.

3. Којој врсти речи припадају следеће речи:

натпис – напис, словенски – словеначки.

- а) синоними
- б) антоними
- в) пароними
- г) хомоними

ТВОРБА РЕЧИ (ГРАЂЕЊЕ РЕЧИ)

Творба речи проучава стварње нових речи. У творби речи учествују творбене основе речи, префикси и суфикси.

Речи могу бити: просте, изведене и сложене.

➔ **ПРОСТЕ РЕЧИ** - су оне које нису настале од неке друге речи: бол, зуб (именице), плав, црн (придеви), чекати (глагол), над, под (прилози) и сл.

Просте речи немогу бити пример како се гради нова реч, али оне служе као основа (грађа или корен) за грађење других речи. На пример:

допутовати, путоказ, путник, путарина, путнички, отпутовати, пропутовати, путописац...

У овим речима налази се проста реч *пут*. Она овде има улогу корена речи.

Корен је најмањи значењски део речи и као такав се даље не може делити а да сачува своје значење. Он је носилац основног значења речи.

кућ: кућ-а, кућ-ица, кућ-иште, кућ-ни

глав: глав-а, глав-ица, глав-урда

зуб: зуб-ар, зуб-арка, над-зуб-ни

➔ **ИЗВЕДЕНЕ РЕЧИ** настају када се на творбену основу просте речи дода наставак за грађење речи – суфикс.

Суфикс је наставак за грађење речи, служи за стварање нових речи, налази се увек иза творбене основе на крају речи и мења јој значење.

слик-ар, сликар-ка, сликар-ски

купус-ара, купус-ина, купус-иште

зид-ни, зид-ар, зид-ић

 СЛОЖЕНЕ РЕЧИ (сложенице) настају срастањем двеју или више речи, односно додавањем префикса на основну реч.

Префикси су делови речи који стоје испред творбене основе. Додају се на постојећу реч и мењају њено значење.

по-трчати, **пре**-трчати, **до**-трчати
пра-шума, **пра**-деда, **пра**-човек
до-говорити, **из**-говорити, **на**-говорити

Слагање (композиција) представља грађење сложених речи срастањем двеју или више речи или срастањем њихових основа. Тада се добија нова реч – **сложеница**.

дан + губити = дангубити
бео + град = Београд
брод + о + власник = бродовласник
глув + о + нем = глувонем

Полусложенице су такође настале спајањем двеју речи, али у њима свака реч чува свој акценат, те се полусложенице пишу са **цртицом**:

шумадијско-војвођански
спомен-плоча
топ-листа
видео-рекордер

Инфикс (уметак) јесте ознака за особени део афикса (додатак на реч), који се умеће у средину корена, док се префикс ставља испред корена, а суфикс иза њега. Простије речено, творба нове речи која настаје уметањем гласа или гласовног скупа назива се **инфикс**.

Примери: давати, волови, родоначленик, североисток, плавокоса, романописац, грбовник, макови, цареви, случајеви, гладна, детету, уморна.

Значи афикси или простије речено додаци на реч могу бити префикси, суфикси и инфикси. Ова три појма различитог су значења и док се префикси користе искључиво у творби речи, суфикси се користе у творби речи и флексији (промена), а инфикси само у флексији.

Задаци

1. Подвуци корен у следећим примерима:

- зубар
- чекаоница
- чистачица
- црнац

2. Доврши реченицу тако што ћеш написати правилан облик именице из уоквиреног поља:

Његов деда је био _____

надри лекар / надрилекар / надри – лекар

3. Како су настали следећи глаголи?

одјурити = _____ + _____

одломити = _____ + _____

одмарширати = _____ + _____

одјахати = _____ + _____

4. Напиши што више нових речи добијених различитим творбеним поступцима од речи **ЗВОНО**.

ЗВОНО, ЗВОНИТИ, _____

5. Напиши што више глагола додавањем префикса на глагол **ићи**.

6. Које од следећих речи су просте, а које сложене?

путовање, путник, пут, путар, путовати, аутопут, ноћни, ножић, ноћити, ноћобдија, рукавица, ручка, ручни, рука, ручица, рукољубац, рукотворина.

просте: _____

сложене: _____

7. Заокружи речи у којима се среће инфикс.

Галебови, врата, цареви, дугмета, имена, телета.

ПРАВОПИС

Скраћенице

Да би се приликом писања уштедело у простору и времену, прибегава се скраћивању речи. У томе не треба претеривати и требало би скраћивати речи чије је појављивање у одређеном тексту често или предвидљиво.

Скраћенице се, према настанку и начину скраћивања, могу сврстати у неколико група: опште (домаће) скраћенице, мерне и опште међународне скраћенице, верзалне, вербализоване скраћенице.

У српском језику постоје две врсте скраћеница:

I Скраћенице које настају скраћивањем речи у читању се изговарају потпуно, као да нису скраћене. И оне се међусобно разликују, а најчешће се употребљавају следеће:

а) скраћенице код којих се скраћивање означава тачком:

бр. (број) тзв. (тако звани) ж.р. (женски род) уч. (ученик) и сл. (и слично) в.д. (вршилац дужности) стр. (страна) тј. (то јест) о.г. (ове године)

б) скраћенице за мере, величине, новчане јединице које се пишу без тачке:

m (метар) g (грам) USD (амерички долар) cm (центиметар) t (тона) EUR (евро) km (километар) l (литар) JPY (јапански јен) kg (килограм) dl (децилитар) GBP (британска фунта) mg (милиграм) hl (хектолитар) SIT (словеначки толар). Пошто су то међународне скраћенице пишу се латиницом. Дозвољена је и ћирилица код скраћеница које се пишу малим словима (правопис изједначава kg и кг), а понеке се и преводе (h = ч.)

в) Без тачке се пишу и следеће скраћенице: др (доктор), гђа (госпођа), гђица (госпођица).

II Скраћенице које су настале од првог слова или слога сваке речи у вишесложним изразима (сложене скраћенице) читају се различито:

а) неке се читају потпуно као да су сви делови речи написани, а пишу се без тачке, нпр.:

ВПШ - Виша пословна школа

УН - Уједињене нације

ПТТ - Пошта, телефон, телеграф

б) неке постају речи, па се читају као скраћенице и мењају по падежима.

в) скраћенице преузете из страних језика пишу се како се изговарају и мењају се по падежима, нпр.:

Унескова помоћ земљама у развоју је драгоцену.

Помоћ у храни и лековима стигла је од Уницефа.

Задаци

1. Подвуци све скраћенице у тексту.

Полетео је ове год. један свемирски брод.
Научнике из САД-а одведе ко зна где.
Само да нам не залута изван бр. астронаута.
Нестрпљиви смо, тј. слушамо о њима сваку вест.

2. Заокружи тачно написану скраћеницу за дате речи.

доктор др. др
година г. год
Уједињене Нације У.Н. УН
литар I лит.

3. Поред сваке скраћенице напиши шта оне означавају.

t _____ итд. _____

РС _____ мр _____

стр. _____ св. _____

4. Напиши одговарајуће скраћенице следећим речима.

Дециметар _____

Недељне информативне новине _____

на пример _____ госпођица _____

множина _____ и слично _____

Писање запете (зареза)

Запета је најважнији знак за обележавање унутрашњих односа у реченици. Будући да се у српском правопису примењују правила логичке или слободне интерпункције, граматичком анализом утврђују се могуће позиције запете. Да ли ће се она писати или не зависи од граматичких правила, али и од смисаоних односа и службе речи у реченици. Наравно, зависи и од аутора текста.

Запета се пише **у набрајању**. Оно може имати три вида:

1. набрајање без везника:
Понели су јабуке, крушке, шљиве, брескве;
2. набрајање закључено везником (саставним или раставним):
Душица, Душан и Зорана су попили кафу;
3. набрајање с понављањем везника, у функцији истицања:
И књиге, и свеске, и торбу – све ми је узела.

У набрајању, када се два или више појмова узимају као једна јединица набрајања, испред везника иза којег долазе ти појмови – **запета се не пише**: Обећали су му добру плату, унапређење и стан и храну.

Запета се пише **између уметнутих и накнадних делова реченице**.

Модалне речи и речце одвајају се запетом увек када се осећају као посебна интонациона целина:

- Они су, наравно, прочитали књигу.
- Нису успели, нажалост, да стигну на време.
- Истина, није само он слагао, него и ја.
- Она то, логично, не може сама.

Међутим, када су тесно везане – значењски и интонационо – са речима које одређују, тада **не пишемо запету**: Свакако ћу доћи на отварање изложбе.

Вокатив се издваја запетом, без обзира на то на којем месту у реченици се налази:

- Мајо, твоје белешке су уредне.
- Стојте, галије царске!
- Хвала, господине, што сте нам помогли у писању.

➔ **Глаголски прилози** (садашњи и прошли) који стоје испред предиката који одређују, сами или заједно са групом речи која чини синтаксичку целину са њима – било да су на почетку реченице, било да су на крају реченице – од тог предиката се одвајају запетом: Мислећи о књизи, стигла је на испит. – Прешавши затим из Трста у Беч, Доситеј се нашао у новој средини. – Онда је, пребледевши сва одједном, објаснила шта се десило јуче. – Он, ћутећи, крену за нама.

➔ **Апозиција**, тј. други назив неког појма, одваја се запетом:

када има карактер накнадног именовања неког појма, при чему се ти називи не разликују по ширини значења, без обзира на то да ли се налази испред или иза имена тог појма: Дошао је Душан Благојевић, онај твој јучерашњи посетилац. – Дошао је онај твој јучерашњи посетилац, Душан Благојевић; када има карактер накнадног именовања појма, а називи се разликују по ширини значења тако што је један шири и општији, а други ужи и конкретнији – одваја се запетом онда када шири појам долази после ужег: Јован Дучић, познати песник, имао је јавни наступ те године.

Међутим, **апозиција се не одваја запетом** када се називи разликују по ширини значења тако што је један шири и општији, а други ужи и конкретнији – онда када шири појам долази пре ужег: Познати песник Јован Дучић имао је јавни наступ те године.

➔ **Апозитивне одредбе**, односно придеви или синтагме са службом накнадног одређивања већ одређених појмова, тј. прилози или конструкције са истом таквом службом, без обзира на то да ли су испред или иза тих појмова – одвајају се запетом: Уморан од трчања и расејан, враћао се кући.

Задачи

1. У ком примеру зарез није правилно написан?
 - На пијаци смо купили свеже јагоде, малине, киви.
 - Мириси градске пијаце, јутарња врева и свежина уопште нису били угодни.
 - Враћамо се кући пешице, у рукама носимо тешке врећице нико се не нуди за помоћ.
2. Упиши зарез где је потребно.
 - Децо која је ваша омиљена храна?
 - Ја обожавам да једем чипс њами!
 - Фуууј то је јако нездрава навика.
 - Можда јесте нездрава навика поштована куварице али је поприлично укусна.
 - Хм то није добро оправдање младићу!
3. Прочитај пажљиво реченице. Затим их тачно препишите и уметните зарез где је потребно.

На првом такмичењу младих куvara учествовали су такмичари из Словеније Северне Македоније Србије и Немачке. Њихов задатак је био да припреме хладно предјело топло предјело главно јело и десерт. Кували су пуном паром кашике су летеле свуда времена је било мало. На крају су сви успели да припреме укусна уникатна јела.

4. У које две реченице је зарез погрешно написан са вокативом и узвиком?
 - Марице, ти си прави мајстор за палачинке!
 - Заиста не разумем госпођице, чему се чудите?
 - Ух не морате ни да разумете све што говорим!
 - Хеј, хоћеш ли са мном у продавницу?

УПОТРЕБА ЈЕЗИКА

ЧИТАЊЕ СА РАЗУМЕВАЊЕМ

Одавно сте научили да у повезаним словима откријете реч, у повезаним речима – реченицу, у повезаним реченицама – различите врсте текстова. Сад већ сасвим сигурно улазите у свет писане речи и крећете.

Сваки текст који читате, ма које врсте био, јесте сусрет с познатим светом, с непознатим светом, с вама самима, са онима који су другачији. Слободно крените у тај сусрет.

..... ВРЕМЕНСКА ПРОГНОЗА

ЛЕГЕНДА СИМБОЛА			ЛЕГЕНДА СИМБОЛА		
НЕКИ МЕТЕОРОЛОШКИ СИМБОЛИ			СИМБОЛИ ВЕТРА		
1.		ведро, сунчано	1.		слаб до умерен североисточни
2.		мало облачно, сунчано	2.		умерен до јак североисточни
3.		умерено облачно	3.		јак до олујни североисточни
4.		претежно облачно	4.		слаб до умерен северозападни
5.		променљиво облачно са малом количином кише	5.		умерен до јак северозападни
6.		променљиво облачно са умереном количином кише	6.		јак до олујни северозападни
7.		променљиво облачно са знатном количином кише	7.		слаб до умерен јужни
8.		променљиво облачно уз малу количину снега	8.		умерен до јак јужни
9.		променљиво облачно уз снег	9.		слаб до умерен југоисточни
10.		променљиво облачно уз знатну количину снега	10.		умерен до јак југоисточни
11.		облачно уз малу количину снега	11.		јак до олујни југоисточни
12.		облачно уз умерену количину снега	12.		јак до олујни југозападни
13.		облачно уз знатну количину снега	13.		слаб до умерен западни
14.		облачно и магловито уз слабу кишу	14.		умерен до јак западни
15.		после јутарње магле облачно уз снег	15.		без ветра

1. Прочитај временску прогнозу за 2. децембар, а затим у табелу *Недељна прогноза* упиши одговарајуће симболе из табеле *Легенда симбола*.

Прогноза

У уторак 2.12. јутро ће бити магловито и облачно са слабом кишом и најнижом температуром од 2° С. Највиша дневна температура биће 7° С.

Током целог дана дуваће умерен, а повремено и јак јужни ветар

дан и датум	метеоролошки симбол	минимум	максимум	ветар
Уторак 25.11.		1° С	7° С	
Среда 26.11		-1° С	3° С	
Четвртак 27.11		-4° С	3° С	
Петак 28.11		-6° С	6° С	
Субота 29.11		3° С	8° С	
Недеља 30.11		2° С	13° С	
Понедељак 1.12.		3° С	14° С	
Уторак 2.12				

1. Пажљиво погледај метеоролошке симболе и симболе ветра, а затим напиши какво ће време бити у Скопљу у среду 26.11.

2. Наведи дане у недељи од 25.11. до 2.12. током којих ће дувати јак до умерен југоисточни ветар.

3. Током колико ће дана у недељи од 25.11. до 2.12. дувати слаб ветар?

4. Ако је, према прогнози за недељу од 25.11. до 2.12, тврдња тачна, заокружи велико слово **T**, ако је нетачна, заокружи **H**.

Током те недеље највише ће бити сунчаних дана	T	H
Током најтоплијег дана дуваће ветар	T	H
Током те недеље дуваће североисточни и западни ветар	T	H

5. Током којих дана ће температура бити 0°C ?

HERBAE

Буника (*Hyoscyamus niger*) – од давнина је позната ливадска биљка. Непријатног је мириса, има длакаве лепљиве листове и жућкастосмеђ плод. На врху биљке налази се чаура пуна семенки.

Сви делови биљке су отровни. Ако се поједе у малој количини, може изазвати халуцинације и ошамућеност. Ако се поједе много бунике, долази до губитка свести или до смрти. Веровало се да се од те биљке прави вештичја маст која вештицама даје натприродне моћи и омогућава им да лете.

Алоја (*Aloe vera Barbadenisis Miler*) – од давнина је позната као биљка која утиче на дуговечност. Назив је добила по ботаничару Милеру који ју је открио на острву Барбадос. Та биљка има сабљасте шпицасте листове са бодљама по ивицама. Из средине биљке израста цветна дршка. Она се завршава жутим или црвенкастим цеволиким цветовима, сакупљеним у цвасти. Непосредно испод површине листа налази се горка жута течност.

Алоја јача општу отпорност организма, чисти га од разних отрова, уништава бактерије и гљивице, ублажава упалне процесе... Због свих тих особина називају је краљицом лековитих биљака.

Кантарион (*Hypericum perforatum*) – Вишегодишња је зељаста биљка. Познат је и под називом богородичина трава и госпино зеље. Корен је разгранат, стабљика усправна. Цветови су жути, са пет латица, у цвастима. Листићи су јајоликог облика, понекад са зашиљеним врхом. На њима су бројне тачкице. Плод је чаура.

Још од средњег века позната је лековитост кантариона. И у званичној и у народној медицини кантарионово уље употребљава се за ублажавање и лечење опекотина, за брже зарастање рана, дезинфекцију. Препоручује се и у козметици за негу коже (љускава кожа, акне, чиреви).

Мухоловка (*Dionea muscipula*) – вероватно је најпознатија биљка месождер. Лист ове вишегодишње биљке има две половине са оштрим бодљама по ивицама. Средина листа лети постаје црвена да би привукла инсекте. Мухоловка испушта и сок којем инсекти не могу да одоле. Кад плен додирне длачице које се налазе на листовима, лист се затвара. „Решетке“ са ивице листа такође доприносе хватању плена. Потом биљка почиње да лучи материју која разлаже тело инсекта. Занимљиво је то што један лист може поновити процес хватања и варења три до четири пута. Потом се суши и отпада.

1. Наслов овог текста је реч преузета из латинског језика.

Шта мислиш, кад узмеш у обзир садржај текста, како гласи та реч на српском језику?

2. Према описаним особинама биљке, напиши испод цртежа њен назив. Један цртеж је вишак.

3. Поређај латинске називе биљака по абecedном реду.

4. На основу ког података из текста знамо да је алоја лековитија од кантариона?

5. Да ли се мухоловка храни само мувама?

ДА НЕ

Образложи одговор користећи се текстом

6. Жута боја се помиње у тексту неколико пута.

Који део биљке је те боје?

Буника: _____

Алоја: _____

Кантарион: _____

7. Замисли да пишеш бајку. Твој јунак треба да се избори са две невоље. Користећи се са текстом, упиши назив одговарајуће биљке која би му помогла и разлог због којег си је одабрао/одабрала.

- Прва невоља: борба са змајем чије три главе бљују ватру

Биљка: _____

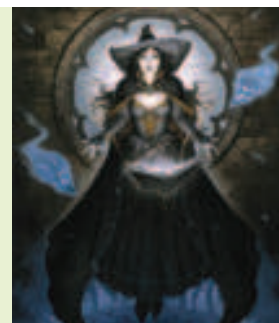
Разлог: _____

- Друга невоља: зла вештица је отровала јунака

Биљка: _____

Разлог: _____

8. Којој се биљци из текста приписују невероватна својства?

9. Упиши у кружиће бројеве од 1 до 5, водећи рачуна о томе којим се редоследом одваја мухоловкин „лов“ описан у тексту.

Делови листа се приближавају један другом

„решетка“ са ивице листа се затвара

лист поприма црвену боју

биљка испушта излучевину

плен додирује лист

УТИСЦИ С ПУТОВАЊА ПО ЕГИПТУ

1. Напиши кључне речи у текстовима које су написали Сандра, Милорад, Андреј и Виолета.

Сандра

Треба видети ноћу Каиро са Нила.
Град има више милиона становника
и хиљаде тачака светли у мраку.
Каиро је невероватно леп!
Градове Александрију и Луксор такође
смо обишли.
Кључна реч је _____

Милорад

Када је авион слетео у Каиро,
дувао је ветар и песак је био свуда.
Нисам уопште могао да гледам јер је
ситан песак улазио у очи. Сваког дана
сам имао проблем са њим.
Кључна реч је _____

Виолета

Свуда се простире пустиња и не можеш
да приметиш никакве промене. Нигде не
видиш људе, а пустиња изгледа потпуно
празна дању и ноћу. Нисам сигурна да ли
се вреди излагати толиком путовању.
Кључна реч је _____

2. Следећа два текста из енциклопедије слична су неким текстовима из *Утисака са путовања по Египту*.

Египат се налази у суптропском појасу, обухвата источни део пустиње Сахаре, са низијама западно од Нила и планинским узвишењима на истоку, у приморју Црвеног мора. Пустиња је углавном ненасељена.

Овај текст је сличног садржаја као и _____ текст.

У градовима којима су углавном изграђени дуж реке Нил живи више од 50 одсто становништва. Просечна густина насељености је близу 1200 становника на 1 квадратни километар, што га чини једном од најгушће насељених земаља на свету.

Овај текст је сличног садржаја као и _____ текст.

3. Објасни по чему се текстови енциклопедије разликују од текстова из *Утисака с путовања по Египту*.

4. Шта мислиш, после пажљиво прочитаних текстова, која од ове две мапе одговара Египту?

Мапа бр.1

Мапа бр.2

Легенда:

- Главни град
- Мањи град
- Село

Египту одговара мапа бр. _____ зато што _____

КЊИЖЕВНОСТ, ИЗРАЖАВАЊЕ И СТВАРАЊЕ

КЊИЖЕВНОСТ И ПОДЕЛА КЊИЖЕВНОСТИ

КЊИЖЕВНИ РОДОВИ

Књижевност је врста уметности чије је изражајно средство реч.

Полазећи од природе самог дела, књижевност се дели на књижевне **родове и врсте**.

Широко је усвојена подела књижевности на три рода:

лирски,

епски и

драмски.

У лирици се исказује **осећање**, у епици се прича или **приповеда** о догађајима, а у драмском делу се представља **радња**.

КЊИЖЕВНЕ ВРСТЕ

Књижевност се најпре стварала и преносила усменим путем. Та врста књижевности назива се **усменом или народном књижевношћу**. Од самих својих почетака књижевност је у вези са митом и религијом. Стварајући митове, човек је покушавао да објасни свет који га је окруживао. Са развојем критичке свести човек постепено престаје да верује у митове и митске приче. Тог тренутка мит постаје књижевност.

ПИСАНА ИЛИ УМЕТНИЧКА КЊИЖЕВНОСТ

Уметничка књижевност, као и усмена, има три основне гране: поезију, прозу и драму.

ПОЕЗИЈА

Поезија је врста књижевности у којој се текст пише у стиховима.

ГЛАВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ПОЕЗИЈЕ

СТИХ је један ред у песми.

Стих → најмања метричка* и значењска целина у песми („један ред“)

→ „То је онај живот, где сам пао и ја
→ С невиних даљина, са очима звезда
→ И са сузом мојом што несвесно сија
→ И жали, ко тица оборена гнезда,
→ То је онај живот, где сам пао и ја“

*метрика (версификација) = наука о стиху

Врста стиха одређује се према броју слогова у њему.

Ја – но – сим – кле – тве – свих – пат – ња – и – му – ка
(11 слогова, дакле, стих је **једанаестерац**)

четверац

петерац

шестерац

седмерац

осмерац

деветерац

десетерац

једанаестерац

СТРОФА представља целину од више стихова. Стихови су у строфи обједињени истим ритмом и најчешће чине једну мисаону целину.

Врста строфе се одређује према броју стихова у строфи.

МОНОСТИХ строфа од једног стиха

ДИСТИХ строфа од два стиха

ТЕРЦЕТ строфа од три стиха

КАТРЕН строфа од четири стиха

2. Строфа

ПРОЗА

Проза је врста књижевности која није у стиховима и блиска је говорном језику. Проза често користи различите стилске фигуре и тежи слојевитом изразу, метафоричном и општијем значењу.

Романи припадају прози. Роман најчешће обухвата више прича и књижевних личности повезаних у заједничку фабулу. Прозу налазимо у различитим облицима, од уметничке, акционе, фантастичне, филозофске, историјске... до публицистике, фељтона и новинарских текстова.

Драма

Драма је врста књижевности која је настала за време античке Грчке и развија се до дан данас. Драма се углавном не пише да би била читана, већ да би била приказана у позоришту. Основне врсте драме су трагедија и комедија.

ПЕСМА О ПЕСМИ

Где је бола, где је јада,
– Песма блажи;
Где се клоне, где се пада,
– Песма снажи;
Где су људи добре ћуди,
– Песма с' ори;
Што не можеш друкче рећи,
– Песма збори;
Где утехе нема друге,
– Песма стиже;
А где сумња све обара,
– Песма диже.
Јер у песми нема мржње,
Љубав влада;
У песми је цветак вере,
Мелем нада.
Негуј песму, њом ћеш скротит
Љута тигра –
Али песма не сме бити
Пуста игра.
Песма мора бити света,
Бити чиста,
Баш кô звезда, у висини
што се блиста
Мора бити богодана,
Племенита.
Мора бити обасјана,
Истинита.
Мора тећи из дубине
Срца здрава –
Така песма све осваја,
Покорава.
Таку песму гаји, негуј,
Док те траје!
Не скврни је лажном душом,
– Светиња је!

Јован Јовановић Змај

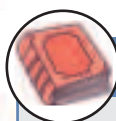

Размисли

Чиме се одликује добра песма?

Ево записа песника Душана Радовића о томе:

„Добра песма мора бити наслоњена на неко искуство или доживљај. Добра песма је оно о чему пева и још нешто што се може повезати са њеним садржајем... Добра песма је племените песничке грађе, развијеног језика, богатог речника, неочекиваних призора и слика, изненађујућих спојева... Добра песма мора бити паметна. Она мора рећи читаоцима оно што нису знали ни умели да кажу онако како то песма уме.“

Речник

мелем – лековита маст која се ставља на рану
скротити – умирити, савладати, укротити; припитомити
богодан – од бога дат, урођен, богомдан; изванредан
племенит – честит, поштен; пожртвован,
скврнити – чинити срамоту, обешчашћивати

ШТА МИСЛИШ

- Да ли се критички осврт Душка Радовића и Песма о песни визуелно разликују?
- Који је од ова два текста ближи свакодневном (разговорном) језику?
- Који од ова два текста има већу ритмичност?
- Који припада прози, а који поезији?

КЊИЖЕВНИ ПОЈМОВИ

Песма о песни је лирска песма.

У њој се на сликовит начин изражавају осећања, расположења и размишљања песника.

Ову песму праве стилске фигуре (изражајна средства).

Епитет – даје ново и дубље значење речима уз које стоји: племенита песма, љути тигар.

Персонификација – предметима и појавама се придају људске особине: песма збори, љубав влада.

Поређењем се нешто што је непознато чини разумљивим и јасним упоређивањем са нечим што је познато: песма је чиста ... баш ко звезда, у висини што се блиста.

Јован Јовановић Змај (1833–1904) рођен је у Новом Саду. Највећи је српски песник за децу. Опевао је дечји живот, игре, дечји свет са много љубави и жеље да деца живе ведро и да постану добри људи. Најпознатије књиге су му: *Златна књига за децу*, *Чика Јова српској деци*, *Чика Јова српској омладини* и друге. У његову част одржавају се Змајеве дечје игре и додељује Змајева награда.

СМИСЛИ И НАПИШИ

- Наведи по три одлике добре песме које наводе писци ових текстова: Душан Радовић у критичком тексту и Ј. Ј. Змај у *Песми о песни*.

ДА ЛИ ЗНАШ?

Како све називамо осећање љубави према домовини?

ДОМОВИНА

Домовина, то није мртва грудa
која нас гвозденом руком веже;
то је љубав за облак, што плови овуда,
за песму, што се овде разлеже;

Љубав за класје што богато буја,
за руже што су на гробљима свеле,
за тресак летњих, бесних олуја,
за тугу тица које се селе.

Домовина, то су све оне споне
којима нас живот за се спаја;
радост, кад наша звона зазвоне,
топлота мајчиног загрљаја.

Домовина, то су: жеље тајне,
магла што преко поља плови;
то су наше бајке бескрајне,
домовина – то су сви наши снови.

Душан Васиљев

КЊИЖЕВНИ ПОЈМОВИ

Домовина је лирска родољубива песма. Лирска родољубива песма говори о осећању љубави према домовини и свом народу.

- **Главни мотив** је мисао водиља у неком књижевном делу.
- **Поента** је место у књижевном тексту којим се заокружава смисао целог текста или неког његовог дела; садржи поуку, поруку или закључак.

Душан Васиљев (1900–1923) рођен је у Великој Кикинди. Његове најпознатије песме су: *Човек пева после рата*, *Плач матере човекове* и *Домовина*. У песмама је највише писао против страдања људи у рату.

СМИСЛИ И НАПИШИ

Опиши неки предео из своје домовине који посебно волиш. Наведи детаље који тај предео чине лепим. Како се осећаш на том месту?

КАД МАТИ МЕСИ МЕДЕЊАКЕ

Ево га вече изнад кућа.
Над огњем кô чаробњак чара.
И већ се диже мирисна пара
меда и теста врућа.

То мати белом руком шара
медењак слатки, румена цвета,
међ колачима колач цара,
са дворанима од цимета.

Као да шапне, кô да мази...
У пламен са образа тера
румен своју и јара плази
језик од ваниле и шећера.

У малом телу тих брашњењака
прокључô огањ у дивни слад.
А мати, кô сто обешењака,
још оком слади, за твоју глад.

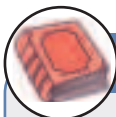
На столу плех од чиста руја.
Ко мартовчић сипи шећерни прах.
У твом стомаку слатка олуја
и мирисни, меда, дах.

И вече је као од фила.
Отвара мати прозор у шир.
Одједном букне цели свемир
као најслађа ванила.

Бранко В. Радичевић

Бранко В. Радичевић
(1925–2001) рођен је
у Чачку. Писао је песме и
приче. Најпознатије књиге
су му: *Приче о дечацима,*
Бајка о шаљивчини,
Учени мачак, Чудотворно
око, Песме о мајци, Зов
врбове свирале и друге.

Речник

чарати – врачати, бавити се враџбинама

брашњењак – колач или хлеб направљен од брашна, обично припремљен за пут

слад – производ добијен од јечма који се користи за добијање пива; сласт, уживање, пријатност

руј – руменило, ружичаста боја

мартовчић – снег у марту

фил – пуњење, надев за торте и колаче

АНАЛИЗА ТЕКСТА

- Заокружи слово испред оних речи које највише одговарају осећањима лирског субјекта према мајци, колачима и дому.
 - а) страх и стрепња
 - б) љубав и топлина
 - в) чежња и туга
- Пронађи у песми речи и изразе којима су описани:
 1. вече у кући
 2. колачи
 3. глад дечака

Свака строфа ове песме је једна песничка слика. Смисли кратке наслове од највише четири речи за сваку строфу (слику).

- Одреди стилске фигуре и објасни њихово значење:

а мати, кò сто обешењака

стилска фигура: _____

значење: _____

јара плази језик

стилска фигура: _____

значење: _____

мирисна пара

стилска фигура: _____

значење: _____

КЊИЖЕВНИ ПОЈМОВИ

Лирски субјект је говорно лице у лирској песми на које песник преноси своја осећања, доживљаје и размишљања. То може бити главни јунак песме, али и сам песник уколико је он главни јунак.

СМИСЛИ И НАПИШИ

Напиши рецепт за прављење медањака или неког другог слаткиша. Упореди језик и стил песме с језиком рецепта. Шта запажаш?

ДЕВОЈКА ЦАРА НАДМУДРИЛА

Један сиромах живљаше у једној пећини и немаше ништа до једну шћер, која бијаше много мудра и иђаше свуда у прошњу, па и оца свога учаше како ће просити и паметно говорити. Дође једном сиромах к цару да му штогод удијели; цар га упита окле је и ко га је научио мудро говорити. Ови му одговори окле је и како га је кћер научила.

А кћер твоја од кога је научила? упита цар, а сиромах одговори:

- Бог је њу умудрио и наша једна сиромаштина.

Тада му цар даде тридесет јаја и рече му:

- Понеси ово твојој кћери и реци јој нека ми из тијех јаја излеже пилад, пак ћу је добро даровати, ако ли пак не излеже, хоћу те ставити на муке. Сиромах отиде плачући у пећину и каже

све кћери. Она позна да су јаја варена, и рече оцу да пође починути а да ће се она за све бринути. Отац је послуша и отиде спавати, а она дохвати пињату и настави на ватру пуну воде и боба, и кад свари боб, зовне ујутро оца и рече му да узме рало и волове пак да иде орати покрај пута куда ће пасати цар, и рече му:

- Кад видиш цара, узми боб пак сиј, и вичи: „Хај волови, помози боже да роди варени боб.“ Кад те цар запита како може родити варени боб, а ти реци „као и из варених јаја излећи се пилад.“

Сиромах послуша кћер па отиде те стане орати; кад угледа цара ње иде, он стаде викати:

- Хај волови, помози Боже да роди варени боб.

Чувши цар ове ријечи, стане на путу и рече сиромаху:

- Сиромаше, како може родити варени боб?

А он му одговори:

- Честити царе, као и из варенијех јаја излећи се пилад.

Стави се цар одмах да га је кћер научила, па заповједи слугама те га ухвате и доведу преда њ, па му онда пружи повјесмо лана говорећи:

- Узми то, и од тога имаш учинити гумину и једра сва што је од потребе за један брод; ако ли не, изгубићеш главу.

Ови сиромах с великијем страхом узме повјесмо и плачући отиде дома и каже све својој шћери. Кћер га пошље да спава обећавајући да ће она све то учинити. Сјутрадан узме мали комад дрвета, пак пробуди оца и рече му:

- На ти ово дрво и понеси га цару нека ми од њега направи кудељу и вретено и стативе и остало што требају, пак ћу ја њему направити све што наређује.

Сиромах послуша кћер и искаже цару све као што га је она научила. Цар чувши ово зачуди се и стане мислити шта ће чинити, па онда дохвати једну малу чашицу и рече му:

- Узми ову чашицу и понеси твојој кћери нека ми њом пресека море да остане поље.

Сиромах послуша и плачући понесе кћери ону чашицу и каже јој све што је цар рекао. Девојка му рече да остави до сутра и да ће она све учинити. А сутрадан зовне оца и да му литру ступе и рече:

- Понеси ово цару и реци му нека овијем затисне све изворе и сва језера, пак ћу ја пресекати море.

Сиромах отиде и овако цару рече. Цар видећи да је девојка много мудрија од њега, заповеди му да је доведе пред њега; а кад је доведе и обоје се поклоне пред њим, онда је цар запита:

- Погоди, девојко, шта се може најдаље чути?

Девојка одговори:

- Честити царе, најдаље се може чути гром и лаж.

Тада се цар дохвати за браду и обрнувши се својој господи запита их:

- Погодите колико ваља моја брада?

Кад једни стану говорити оволико, други онолико, онда девојка одговори свима да нису погодили, пак рече:

- Царева брада ваља колико три кише летње.

Цар се зачуди па рече:

- Девојка је најбоље погодила.

Па је онда запита хоће ли бити његова жена, и да друкчије не може бити него тако. Девојка се поклони и рече:

- Честити царе, како ти хоћеш нека буде, само молим да ми напишеш на карти својом руком, ако би се кадгод на ме расрдио и мене од себе отерао, да сам госпођа узети из твога двора оно што ми је најмилије.

Цар јој ово одобри и потпише. Пошто прође мало времена, цар се на њу разљути и рече јој:

- Нећу те више за жену, него хајде из мога двора куд знаш.

Царица му одговори:

- Светли царе, послушаћу, само ме пусти да преноћим, а сутра ћу поћи.

Цар јој допусти да преноћи, онда царица кад су били при вечери помеша му у вино ракију и нека мирисна билња, и нудећи га да пије говораше му:

- Пиј царе весело, јер ћемо се сутра растати, и вјеруј ми да ћу бити веселија него кад сам се с тобом састала.

Цар се опи и заспи, а царица справи каруцу и понесе цара у камену пећину. Кад се цар у пећини пробуди и види где је, повиче:

- Ко ме овде донесе?

А царица му одговори:

- Ја сам те донела.

Цар је упита:

- Зашто си ти то од мене учинила? Да ли ти нисам рекао да више ниси моја жена?

Онда му она извадивши ону карту рече:

- Истина је, честити царе, да си ми то казао, али погледај што си на овој карти потписао: што ми буде најмилије у твоме дому да понесем собом кад од тебе пођем.

Цар видећи то, пољуби је и поврате се опет у царски двор.

Народна приповетка

СМИСЛИ И НАПИШИ

- Напиши по чему се разликују цар и девојка. (Могуће одлике девојке: мудра, сналажљива, смирена, храбра, сигурна у себе, далековида, вешта).
- Наведи сличности (заједничке особине) девојке и цара.
- Помоћу речника објасни значење следећих речи: **узрок**, **последица**, **свест**, **став**.
- Смисли и напиши кратку причу чија би порука гласила: Ко мудро ћути, лепо говори.

КЊИЖЕВНИ ПОЈМОВИ

У овој **народној приповеци** нема чуда као у бајкама. Такве приповетке називамо **народним новелама** јер се у њима говори о ономе што се стварно догодило или се могло догодити.

Причање у овој приповеци је у трећем лицу.

АНАЛИЗА ТЕКСТА

- Објасни како то људе невоља и сиромаштина може да умудри, то јест да их учини паметнијим.
- Пронађи у тексту, направи табелу и унеси у њу задатке које је цар постављао сиромашу и решења која је сиромаш доносио цару по савету своје кћери.

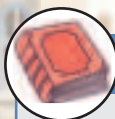
Цареви задачи

Решења сиромашове кћери

- Објасни значење девојчиних одговора на царева питања: честити царе, најдаље се може чути гром и лаж. Царева брада ваља колико три кише летње.
- Зашто је цар понудио девојци да му буде жена?
- Зашто ју је на крају цар пољубио и вратио у свој двор?
- Која је снага (сила) из ове приче јача и од мудрости?

(заокружи одговор за који мислиш да је тачан)

а) страх б) љубав в) похлепа г) дивљење

Речник

прошња – просјачење, тражење милостиње

оклен – одакле

варити – загревањем доводити до кључања (течност); кувати (јело)

пињата – земљани суд или метални котлић који се ставља на ватру да се у њему кува храна

боб – једногодишња зељаста биљка која се користи за исхрану

рало – дрвени плуг који вуку волови, којим се некада орало

пасати – пролазити, проћи

повесмо – свежањ вуне, конопље или лана који се везује око преслице; упореди: кудеља

гумина – врло дебело уже којим се везују лађе

кудеља – влакна конопље, лана или вуне скупљена тако да се из њих може прести конац;

вретено – дрвени обли штапић на који се при предењу намотава предиво

статив – ткачки разбој

пресекати – испљускати, испразнити воду из бунара, чамца, овде: из мора

ступ – неочишћена кудеља и ланена влакна, кучина

ХАЈДУЦИ

(одломак)

И какве ти све разговоре не водимо ми четвртком после подне на храстовом стаблу, крај дунавске обале. О свему и свачему што се код нас дешава, или што смо чули и научили. Видимо, на пример, лађу на Дунаву; још је врло далеко, тек је само дим наглашава, и одмах скренемо разговор на лађу.

- Шта би ти волео – пита Цврца Трту.
- Шта би волео, да си лађа или 'тица?
- Ја бих волео да сам 'тица – вели Трта – слободан сам, летим где хоћу, а лађа је везана за воду, не може да лети.
- Јест, 'тица, ал' дође ловац па метне у пушку драмлије, па нанишани, па дум ... а 'тица заковрне. А лађу не може ловац да гађа – вели му Цврца.
- Ја бих волео да сам лађа! – вели Дроња. – Волео бих зато, брате, што на лађи има кујна, па кад огладниш, можеш да једеш.
- Е баш си глуп, Дроњо – рећи ће Миле Врабац – па не једе лађа. То могу да једу путници, а не лађа!

И настављамо тако разговор о лађи док нам што друго не одвуче пажњу. Праћне се, на пример, рибица изнад површине дунавске и, разуме се, одмах ћемо о њој разговарати.

- Је ли риба бржа од лађе? – пита Глуваћ.
 - Па бржа је, дабоме, иначе како би могла да побегне испред лађе кад на њу наиђе! – вели мудро Трта.
 - Ал' 'тица је бржа од рибе! – тврди Глуваћ.
 - Зашто? – питају други.
 - Па има крила, а риба нема крила! – Па јест! – као одобравају сви. – А ја бих, и поред тога, волео да сам риба – вели Глуваћ. – А што? – питамо га сви наглас.
 - Па прво зато што бих могао да препливам Дунав и десет и двадесет пута на дан.
 - Е, то јесте! – узвикујемо сви и чисто завидимо Глуваћу што ће препливати Дунав десет и двадесет пута.
 - А још због нечег волео бих да сам риба! – додаје Глуваћ, сад већ поносан што осећа да нас је освојио. Ми се сви претварамо у знак питања и гледамо га право у уста да чујемо шта ће рећи.
 - Кад не знам лекцију, а ја ћутим као риба. Кад сам риба, морам да ћутим.
 - Јест, ал' да си риба, не би те примили у школу! – додаје Цврца.
- Поводом тога прелазимо на разговор шта би ко волео да буде као животиња.

- Ја бих највише волео да будем тигар – рећи ће Дроња – па кад рикнем, да дршћу професори од мене. Ух, што бих уживао! Замисли час зоологије, па пита мене професор: „Знаш ли ти, Жико, шта је то зоологија?“ – „Зар ја, тигар, па да не знам шта је зоологија. Ја сам зоологија!“ – грмнем ја па шкргутнем зубима и рикнем, а професор зоологије дрекне као јаре кад га кољу, па полети право на прозор, разбије га главом и скочи доле у двориште. А ја се попнем на прозор двома предњим шапама, па ја њега онда питам: – „Кажите ви сад мени шта је зоологија!“ Е, тако бих, видиш, уживао.

Бранислав Нушић

Бранислав Нушић (1864–1938) рођен је у Београду. Највећи је хумористички писац српској књижевности. За децу је написао роман *Хајдуци* у којем говори о неким догађајима из свог детињства. Његове комедије:

Народни посланик, *Сумњиво лице*, *Госпођа министарка* и друге преведене су на многе стране језике и често се приказују у позориштима. По њима су снимани и филмови.

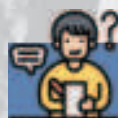
КЊИЖЕВНИ ПОЈМОВИ

Књига *Хајдуци* је **роман** написан за децу. То је књижевна врста у којој писац описује догађаје и личности из дечјег света.

У роману *Хајдуци* **приповеда** се у првом лицу. Писац је и учесник и сведок догађаја и **приповедач**. То је основни облик приповедања... Оно о чему се казује представља се са позиције писца који је **свезнајући** и присутан свуда.

АНАЛИЗА ТЕКСТА

- Зашто је дечак Трта волео да буде птица?
- Због чега је Дроња желео да буде лађа? Због чега је хтео да буде тигар?
- Истражи начин на који писац у тексту гради хумор. Обрати пажњу на изненађења у приповедању. На пример, када Дроња каже да би волео да буде лађа, очекујемо да то жели зато што воли да путује у лепе пределе и сл. Међутим, писац нас изненади Дроњиним изјавом да му се лађа свиђа зато што на њој постоји кухиња у којој може да једе кад огладни.
- Пронађи и друге сличне примере хумора. Објасни их.
- Вежбајте читање овог текста по **улогама**.

СМИСЛИ И НАПИШИ

Дечаци из *Хајдука* имају смешне надимке. Шта мислиш, зашто су их добили? Смисли духовита објашњења.

Цврца _____

Трта _____

Дроња _____

Врабац _____

Глуваћ _____

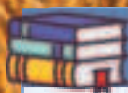
ПОЉЕ

Јечмена жута поља зрела,
Речни се плићак зрачи;
Купина сја сунчана, врела,
Ту змија кошуљу свлачи.

Пут прашљив куд се мрџа вуче
За четом црна чета;
Железну жицу цврчак суче,
Најдужу овог лета.

И скакаваца мину јато...
С топола јастреб млади
Баци у сунчев сјај и злато
Свој крик вечите глади.

Јован Дучић

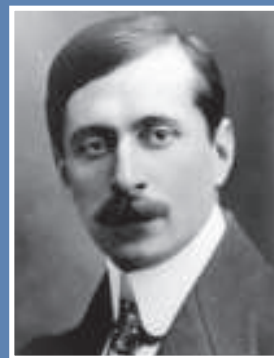
КЊИЖЕВНИ ПОЈМОВИ

Лирска песма у којој песник исказује мисли и осећања кроз опис природе је **лирска описна песма**.

Језик књижевног уметничког дела и у стиховима и у прози називамо **песничким језиком** или **језиком уметничке књижевности**.

Песничке слике су визуелни и аудитивни елементи које можемо замислити читајући песму. Песничке слике у књижевном делу увек говоре нешто више од онога што конкретно сликају, а песнички језик се стално преображава, добија нова и општија значења.

У песми се сусрећу и **везани стихови**. То су стихови везани римом и бројем слогова са другим стихом.

Јован Дучић (1871–1943) рођен је у Хрупјели, Требиње. Учитељску школу учио је у Сомбору. Завршио права у Паризу. Био учитељ и амбасадор у многим европским земљама. Осим поезије писао је путописе и есеје. Створио је песме трајне вредности.

АНАЛИЗА ТЕКСТА

На који начин песник конкретизује слику поднева? Које значајне појединости наводи у песми? Наведи најмање четири значајне или карактеристичне појединости које ти се највише допадају. Зашто си баш њих одабрао? Које значајне или изразите појединости из песме највише подстичу твоју машту? У песми постоје две изразите песничке слике:

Атмосфера жарког летњег дана

- Које појединости најснажније дочаравају атмосферу жарког летњег дана у пољу?
- Коју основну мисао препознајемо у песми „Поље“?
- Откријте песников емоционални однос према слици ужареног поднева.
- Објасните песничку слику „речни се плићак зрачи“.
- Зашто је купина „сунчана, врела“?
- Атмосфера је потпуна: све гори у летњој јари. Како песник дочарава слику летње обамрлости, подневне светлости и топлоте?

Вечити крик глади

- Прелепа песничка слика: јастреб млади баца „у сунчев сјај и злато свој крик вечите глади“. Шта та слика значи? Шта означава тај крик вечите глади?
- Шта је његово основно, а шта пренесено значење?
- Коју општу истину живота изражава тај стих?

УСПОМЕНЕ, ДОЖИВЉАЈИ И СЕЋАЊА

(одломак)

У четвртном и свим осталим разредима реалке учила се хемија, па сам се за њу, као за сваку нову ствар, живо заинтересовао, а имали смо и добра професора тога предмета, доктора хемије. Зато сам, у име божићна поклона, поручио из Беча разне справе за хемијске опите, реторте, епрувете, пнеуматску каду и разну другу стакларију, па треножац, сталке, грејалицу са шпиритусом и још штошта. Мало сопче првог спрата које је служило за умиваоницу, а било патосано циглом, преудесио сам у хемијску лабораторију и за време Божића отпочео у њој да озбиљно радим. Успео сам да излучим водоник и кисеоник и вршим њима оне експерименте које нам је наш професор показао.

Кад стигох у четврти разред, дође нам за новог директора Фрања Дивић, математичар од струке. Баш те године публиковао је на немачком језику своју расправу о основним рачунским операцијама општим бројевима. Она му послужила као увод у предавања математике која нам је држао. Употребљив је неколико часова док нам је, седећи за својом катедром, саопштио њен садржај. За време свог предавања гледао ми је право у очи, већ због тога што сам седео у првој клупи, баш испред саме катедре, а можда сам му и изгледао интелигентнији од мојих другова, а ваљда је и чуо да сам први ђак у разреду. Његовим погледом, упртим у мене, био сам принуђен да га пажљиво слушам. Када је своја уводна предавања завршио, позва ме пред таблу. И ја почех да причам све што сам из његових предавања схватио и запамтио. Он ме није прекидао, већ ме пажљиво слушао као лекар што слуша болесника када му овај прича своју историју. Тако је то ишло пун час. Када, напослетку, заврших и испричах све што сам знао, он ме само запита какву сам оцену имао дотле из математике.

– Веома добру! – одговорих му пун поноса.

– Врло ме чуди! – на то рече он.

Претрнух на те речи, а он понови:

– Чуди ме, заиста, јер си ти изванредна математичарска глава, какву још нисам срео у својој наставничкој пракси.

Нехотице, ваљда од чуда, ухватих се за главу, а цео разред прсну у смех.

Али директор оста при своме суду, а када се заврши семестар, даде ми највишу оцену. Тај успех омили ми математичку науку.

Милутин Миланковић

АНАЛИЗА ТЕКСТА

- Шта је помогло дечаку из ове приче да постигне добар успех у школи?
- Шта мислиш о лику професора из математике?
- Које особине личности препознајеш код дечака из приче? Образложи своје мишљење.

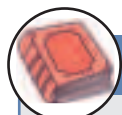
СМИСЛИ И НАПИШИ

- Зашто је, по вашем мишљењу, овај наш велики научник имао потребу да пише о свом детињству?
- Како је Милутин Миланковић заволео математику?
Ко је твој омиљени наставник/наставница?
- Које предмете највише волите? Зашто?

КЊИЖЕВНИ ПОЈМОВИ

Овај наш велики научник имао је потребу да пише о свом детињству. Тако је настала ова **реалистична прича** у којој се све дешавало баш онако како је Милутин Миланковић описао. У њој нема ништа измишљено и нереално.

Речник

реалка - некадашња средња школа
реторта - стаклени суд у облику лопте с дугим, надоле повијеним грлићем, који се користи за хемијске експерименте
пнеуматски - који се односи на ваздух, који делује помоћу згуснутог ваздуха
шпиритус - врста алкохола добијена дестилацијом из воћа, скроба или целулозе
патосати - постављати, поставити патос, поплочати, поплочавати под
излучити - издвојити лучењем
публиковати - објавити, објављивати књигу
семестар - пола године наставе, полугође.

Милутин Миланковић (1879–1958) рођен је у Даљу у Славонији. Завршио је студије технике у Бечу, а затим је радио као професор универзитета у Београду. Бавио се научним радом и написао књиге: *Небеска механика*, *Основе небеске механике*, *Историја астрономске науке*, *Кроз васиону и векове*, *Кроз царство науке*. Постао је један од врхунских светских научника.

ДЕЧАК И ПАС

(Одломак)

Један пас као што сам ја нема неку узбудљиву историју о којој би се могло много говорити. Ја сам имао доста срећну младост (не говорећи, наравно, о расстанку са својом породицом) иако сам живео у ратно време. Можда управо зато. Објаснићу вам на шта мислим. Рат односи људе, ускраћује им нежност, рат уноси у људе страх, чини их неповерљивим. У таквим условима, један пас, веран пас као што сам ја, много значи. Ако нисте дете и нисте преосетљиви, њега можете волети без очајања, без страха да ћете полудети, да ћете умрети од бола уколико вам га рат узме, можете га волети а да не чините себи никакве уступке, можете му се слободно исповедати, без страха да ће одати ваше тајне и скривене жеље. У ратна времена псу је тешко

само док му не израсту очњаци. (Зато су настрадале моје сестре, покој им души.) А за једног одраслог, за једног јаког пса рат је благодет. Тада владају помори мед стоком, гину коњи, а војске затрпавају мрцине тек толико да не вире изнад земље. Ионако ће их, веле, разнети пси и Цигани. Кога још може да интересује моја биографија, кад нисам био ни чувени ловац (него сасвим просечан), ни прослављени тркач, када не само што немам племићко порекло с педигреом, него сам чак, по свему судећи, ванбрачно дете, копиле дакле, а нисам се прославио ни на бојном пољу, нису ми подигли за живота споменик и нисам никад добио неко одликовање од Црвеног крста или од било кога. Ја сам, дакле, обичан

пас и моја је судбина просечна. Оно што ме у неку руку чини изузетним, то је моја способност да говорим. А до милости говора уздигла ме љубав једног дечака, могао бих рећи несрећна љубав. Једног се јутра појави господин Берки, мој нови газда, и рече:

- „Анди, како ти се допада овај пас?”
- „Као бог!” рече дечак. (Волео је да претерује.)
- „А како ће се звати?”
- „Динго,” рече господин Берки моје име.
- „Динго?” рече дечак. „То ми се име не свиђа. Волео бих да ми господин Берки објасни шта то значи.”
- „Аустралијски дивљи пас”, рече господин Берки.
- „То ми се име јако свиђа”, рече тада дечак.

Иако ми је званично газда био господин Берки, ја сам ипак, душом и телом, припадао дечаку. Од свих људи на свету с њим сам се најбоље слагао и најбоље споразумевао.

Писмо

Драги господине Берки, ово вам писмо пишем из далека и хоћу да вас поздравим и питам за здравље. Полако се привикавам на нове другове у школи, али ми се сви ругају због мога изговора. Још увек сањам ноћу да сам тамо код вас, па ме мама будила баш синоћ, јер сам плакао у сну. Мама каже да је то носталгија и да ће све то брзо проћи. Драги господине Берки, молим вас наљубазније да ми се не смејете због овога што ћу вам сада рећи: ја сам синоћ плакао највише због мог пса Динга. Пишите ми и о томе како је Динго. Још бих вас само замолио, ако ми се нећете смејати, да му прочитате ово моје писмо и да му кажете да ја нисам крив, да га нисам могао повести са собом и да га нећу никада заборавити. Кажите му и то да ћу једног дана, када постанем песник, написати о њему песму или басну. У тој ће басни пас да говори. И зваће се, наравно, Динго. Молим вас, дакле, господине Берки, да ми учините то, он ће све да разуме, само, док му говорите, гледајте га право у очи и понављајте му моје име. Реците му: „Анди, Анди; Анди те поздравео“. Говорите му полако, као сасвим малом детету. Видећете да ће вас разумети. Почеће да цвили када му будете поменули моје име. То ће значити да је све разумео. На крају вас још молим да га пазите и да му купите добру вечеру за овај новац који вам шаљем. Он највише воли коњетину (са доста костију), а то можете сигурно да купите у Бакши, код господина Фејеша, месара. Такође вас молим, драги господине Берки, да у вашем писму мојој мами не помињете овај новац (то је од моје уштеђевине), јер би ми се Ана сигурно ругала. Зато је најбоље да пишете мени лично, онако како сам вас замолио. Засада нека буде доста. Вас и вашу маму, као и госпођу Риго и све моје другове, а посебно Белу Хермана, Лацику Тот и Јулију Сабо и све остале, најсрдачније поздравља и свих се радо сећа.

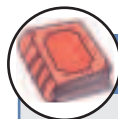
Ваш јадни
Андреас Сам, ученик

Данило Киш

Данило Киш (1935–1989) рођен је у Суботици. Написао је више романа и приповедака у којима је често описивао своје детињство и младост. Његова најпознатија дела су: *Рани јади*, *Башта*, *пепео*, *Пешчаник* и др. Књиге су му преведене на многе светске језике.

Речник

куњати – дремати

носталгија – туга, чежња, недостајање

заридати – тужно и гласно зајецати

КЊИЖЕВНИ ПОЈМОВИ

Приповедање је причање о догађају или тренутку у животу главног јунака.

Приповедање у првом лицу – приповедање у којем улогу приповедача преузима неки лик из дела, настојећи да се прикаже као аутор. Сам приповедач обликује сижејни ток радње, казује о појединим људима и обликује ликове. Наратор и аутор нису исти и у сваком приповедачком тексту постоји лик који приповеда и само понекад је он и аутор тог текста.

Ликови: лик у делу је извршилац радње. Као ликове, осим људи, срећемо: животиње, биљке, предмете, измишљена бића, као и апстрактне појмове.

Особине ликова – подразумевамо особине лика које препознајемо читајући дело. Неке од њих каже приповедач, неке други ликови или сам лик. Карактеристике упознајемо и кроз радње или дијалоге са другим ликовима.

Догађаји: поставка и заплет.

Приповедање о догађајима у делу може ићи хронолошким редом, али може бити и обрнуто.

Мотиви су мањи делови опште теме. У једном делу може се наћи више мотива.

Тема је обично повезана са насловом дела, али не увек. Тема је оно о чему се говори у делу. То је општији садржај представљен у једној реченици.

Идеја је главна тачка у делу, ауторова порука (оно што је аутор желео да нам каже).

АНАЛИЗА ТЕКСТА

- По чему су дечак и пас слични?
- Шта у себи носе и дечак и пас?
- Објасни шта за дечака и пса значе даљина, непознати крајеви?
- Ко су лица која пишу овај текст? Другим речима, чије гласове чујеш у тексту?
- Како су се растали дечак и пас? Да ли је то добар начин да се растанеш с пријатељем?

СМИСЛИ И НАПИШИ

- Другим речима, зашто му је важно да пас добро вечера?
- Шта мислиш, кога је дечак из приче више волео – пса или своје другове? Подвуци у тексту реченице које поткрепљују твоје мишљење.
- Смисли и напиши питања која би поставио дечаку и псу.

ЗИМСКО ЈУТРО

Јутро је. Оштар мраз спалио зелено лисје,
А танак и бео снег покрио поља и равни,
И сниски, тршчани кров. У даљи губе се брези
И круже видокруг тавни.

У селу влада мир. Још нико устао није,
А будан петао већ, живосно лупнувши крилом,
Поздравља зимски дан – и звучним ремети гласом
Тај мир у часу милом.

Ил' каткад само тек звиждање јасно се чује
И тежак, промукџ глас. То ловац пролази селом,
И брзе мамећи псе, погурен у поље жури,
Покривен копреном белом.

Свуда је пустош и мир. Ноћна се кандила гасе,
А свежи, јутарњи дах пролѐће долине мирне,
И шум се разлеже благ, кад својим студеним крилом
У голе гранчице дирне...

Војислав Илић

СМИСЛИ И НАПИШИ

Замисли да је прошла зима и да једног летњег јутра посматраш предео из ове песме. Опиши га са што више детаља.

КЊИЖЕВНИ ПОЈМОВИ

Лирска песма у којој песник исказује мисли и осећања кроз опис природе је **лирска описна песма**.

Песник је у песми употребио **слободан стих**, односно стих који са другим стиховима није везан бројем слогова и римом.

Пејзаж је опис неког предела.

Војислав Илић (1860–1894) рођен је у Београду у породици књижевника. Песме је почео да пише још као ђак. Објавио је три књиге песама које су веома богате речима, пуне слика и музике. Његове песме биле су велики догађај у српској књижевности и помогле су многим новим песницима да се развију.

АНАЛИЗА ТЕКСТА

Војислав Илић је велики песник, пре свега зато што је умео речима да створи

дивне слике природе. Лепота тих слика је у фино запаженим детаљима.

- (... танак и бео снег покрио поља и равни /... У селу влада мир.
- Којим детаљима **лирски субјект, тј. говорно лице** описује мир и спокојство..)?
- Којим појединостима слика буђење дана?
- Како су приказане боје у песми?
- На који су начин дочарани покрети у песми (петао, ловац, пас, јутарњи дах, гранчице)?
- Како је створен утисак додира (оштар мраз спалио зелено лисје; студеним крилом у голе гранчице дирне)?
- Који стихови из песме наговештавају песникову осећања (мир, спокојство и др.)?
- Сликовитости језика ове песме доприносе и стилске фигуре. Пронађи и подвучи плавом бојом епитете (*оштар* мраз...), а зеленом бојом персонификацију.

ЂЕВОЈКА БРЖА ОД КОЊА

Била некака ђевојка која није рођена од оца и мајке, него је начиниле виле, од снијега извађена из јаме према сунцу Илинскоме, вјетар је оживио, роса је подојила, а гора лишћем обукла и ливада цвијећем накитила и наресила. Она је била бјеља од снијега, руменија од ружице, сјајнија од сунца, да се таке на свијету рађало није нити ће се рађати.

Она пусти глас по свијету да ће у тај и тај дан на томе и на томе мјесту бити тркија, па који је младић на коњу претече да ће бити његова. Ово се у мало дана разгласи по свему свијет, те се просаца скупи хиљаде на коњма да не знаш који је од којега бољи. И сам царев син дође на тркију.

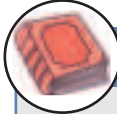
Ђевојка стане на билегу и сви просци нареде се на коњима а она између њих без коња него на својим ногама, па им онда рече: „Ја сам онамо поставила златну јабуку, који најприје до ње дође и узме је, ја ћу бити његова, а ако ја прва к њој дођем и узмем је прије вас, знадите да ћете ви сви мртви на оно мјесто остати, него пазите добро што чините.“

Коњаници сви се погледају и сваки се у себе уздаше да ће задобити ђевојку, па рекоше између себе: „Знамо одиста да неће она ниједноме од нас на ногама одбјећи, него неко од нас, а ко, тогај ће Бог и срећа данас помоћи.“ Те тако кад ђевојка руком о руку плъасну, сви потекоше у један трен.

Кад је било на по пута, богме ђевојка одвојила бјеше, јер пусти некака мала крила испод пазуха. У то просци укорише један другог, те прионуше и ободоше коње, и пристигоше ђевојку. Кад она виђе, извади једну длаку из главе, те баци и они исти час узрасте страшна гора да не знадоше просци ће ће ни куда ће, но тамо– амо те за њом, а она опет далеко им одвојила, а они ободи коње и опет је стигоше.

А кад ђевојка виђе злу гору, пусти једну сузу, док – букнуше страшне ријеке, те се замало сви не потопише. За ђевојком нико више не пристајаше до самога цара сина, те он плиј на коњу те за њом, али пошто виђе да му је ђевојка одмакла, закле је три пута именом Божјим да стане и она стаде на ономе мјесту на којем се нађе. Онда је он ухвати, те за се на коња врже, и преплива на сухо, па се упуту једном планином дома, али када дође у највисочију планину, обазре се – кад ли му ђевојке нема.

Народна бајка

Речник

наресити – украсити
тркија – трка
претечи – претркати
биљега – обележје
потећи – пожурити
обости коње – ногама ударити коња и дати му знак да крене

КЊИЖЕВНИ ПОЈМОВИ

Народне бајке су приповетке у којима се говори о чудесним ликовима и догађајима.
Епилог је завршни део књижевног дела у којем се описује оно што се десило после, даља судбина јунака.

РАЗГОВАРАМО

- Која је посебност у вези с рођењем девојке у овој бајци?
- Како су виле створиле девојку, и од којих материјала?
- Који су били услови за освајање девојке на трци коња?
- Како је дјевојка варала просцима на трци?
- Ко је био најупорнији просац у коњичкој трци и како ју је на крају освојио?
- Шта се догодило када су просци покушали достићи девојку у високим брдима?
- Како се прича завршила, и гдје је нестала девојка?

Задатак

- Размишљајте о могућим променама у причи. Шта би се догодило да је неки лик донео другачије одлуке?
- Нацртајте илустрацију која представља један кључни тренутак из бајке. То може бити тренутак трке, сусрет с вилама, или неки други кључни део приче.
- Након што су илустрације готове, организујте изложбу ученичких радова у учионици. Сваки ученик може кратко да објасни свој избор и како је интерпретирао одабрани тренутак.

ПРОМЕТЕЈ

У давна, давна времена, каже старо грчко предање, на земљи су већ постојали небо, море, биље животиње. Море се таласало и хучало, а у ваздуху се орио птичји пој.

Тада ступи на земљу један горостас, титан Прометеј, потомак прастарог боговског племена које је врховни бог Зевс некада збацио са престола и лишио управе над светом.

Он од груде земље начини човека и обдари га добрим и рђавим особинама, а богиња Палада Атина подари му живот и разум.

Тако посташе први људи. Али они дуго времена нису знали како да се послуже рукама, ногама и умом: гледали су, а нису видели, слушали су, а нису чули. Никакав занат ни вештину нису знали. Нису умели да тешу греде ни бресе камење, нису знали да пеку цигле ни куће да граде. Нису поуздано знали кад је зима, нити кад је пролеће ославило. Врвели су и лутали тамо-амо као мрави, и све што би радили било им је без плана и рачуна.

Тада се Прометеј сажали на људе и заузео се за те јадне створове. Он их научи да граде куће и колибе, да прежу животиње у јарам и користе их у разним пословима, научи их да израђују чунове и једра, да по мору броче. Научи их да посматрају изгревање и залазак звезда и упуту их у вештину бројања и рачунања.

Он им показа како се из земље добија гвожђе, злато и сребро, упуту их у сва знања и угодности земаљског живота.

Једног дана он закла једног бика, исече га на комаде и начини две гомиле – на једну стави месо, утробу и сланину, а на другу, већу гомилу, голе кости у лоју скривене – па рече боговима да изабери шта им се допада. Зевс прозре његову намеру, па рече:

– Прометеју, ти то ниси како треба поделио!

Прометеј му лукаво одговори:

– Велики Зевсе, ти сам изабери део који ти срце жели!

Зевс се разљути и намерно узео лој.

Кад се скиде лој, показаше се кости. Зевс викну:

– А ти, Јапетов сине, још никако да се одучиш од подвала и превара!

И Зевс науми да се Прометеју због те преваре освети, па не хтеде да подари ни њему ни људима дар који им је наменио да би крунисао створење света и људи: не даде им ватру.

Али се мудри Прометеј ни ту не даде збунити: узео дугачку стабљику неког џиновског сунцокрета и приближи се огњеним сунчевим кочијама, на којима Сунце лети кроз васиону, и хитро запали стабљику. Са упаљеном стабљиком спусти се он на земљу и начини огромну ломачу чији су пламенови сукали високо у небо.

Зевс је створио заносну лепу девојку којој предаде дивну

златну кутију пуну свакојаким зала и несрећа. Тој девојци Зевс даде име Пандора што значи: свачим обдарена, па је отпрати на земљу међу људе и богове.

Пандора се упути младом Епиметеју, брату Прометејевом, па му даде ону кутију као Зевсов дар. Иако је Епиметеј свечано дао реч свом брату да од богова никакве поклоне неће примати, кад виде прелепу Пандору и дивну златну кутију, заборави своје обећање и прими боговски дар.

Кад Пандора по Епиметејевој жељи диже поклопац кутије да би му показала дарове, из ње излете читаво јато зала, па се као муње разлетеше и угњездише по целом свету. На дну кутије беше остала само нада. Но, на знак силовитог Громовника, Пандора брзо спусти поклопац и нада остаде затворена у кутији.

Али бог Зевс хтеде још теже да казни Прометеја, те предаде тог пркосника ватреном богу Хефесту и његовим слугама. Ови га свезаше, па га тешким ланцима приковаше за стрму литицу планине Кавказа.

Зевс је испунио своју претњу: он посла заробљеном Прометеју огромног орла који му је из дана у дан кидао и прождирио цигерицу; искидано месо би преко ноћи опет зарасло и подмлађивало се. Тридесет хиљада година имало је да траје то мучење и није се могло окончати све док неко драговољно не би пристао да се жртвује и Прометеја на тим страшним мукама замени. Неизбројне године тако прођоше.

Најзад освану дан ослобођења.

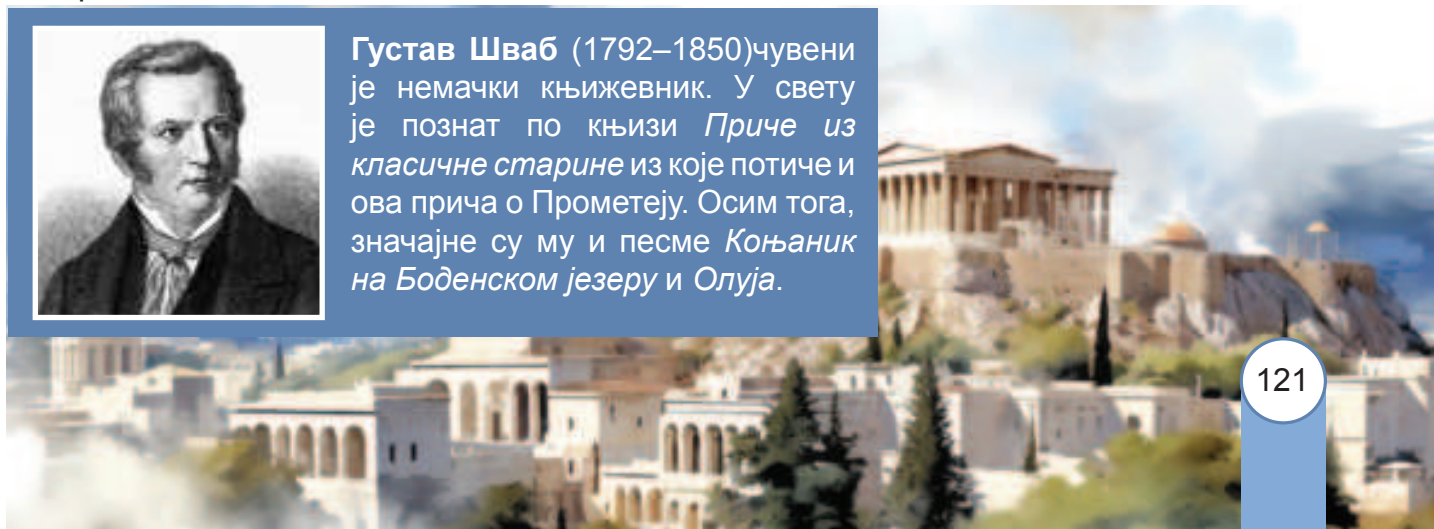
После много столећа нечувених мука, наиђе онуда јунак Херакле који беше пошао по хесперидске јабуке.* Кад угледа орлушину како кљуном чупа груди Титана, запе лук и одапе стрелу, па уби страшну птичурину и ослободи горостаса од окова. А да би се ипак испунила Зевсова воља, приковаше за стену кентаура (чудовиште пола човек, а пола коњ), који драге воље пристаде да жртвује свој живот за Прометеја. Да не би разгневио Зевса што се ослободио окова пре одређеног времена, Прометеј стави на прст гвоздени прстен на коме се налазио један камичак од оне кавкаске стене. Тако је Зевс могао рећи да је одржао речи приковао непријатеља, Титана Прометеја, за сва времена за кавкаску стену. А и људи од тог доба носе у прстењу камење.

Густав Шваб (Превео Јован Максимовић)

*Хесперидске јабуке су златне јабуке из врта Хесперида које је богиња земље Геа поклонила Зевсу и Хери приликом њиховог венчања. Хеспериде су биле чуварке тог врта.

Густав Шваб (1792–1850) чувени је немачки књижевник. У свету је познат по књизи *Приче из класичне старине* из које потиче и ова прича о Прометеју. Осим тога, значајне су му и песме *Коњаник на Боденском језеру* и *Олуја*.

КЊИЖЕВНИ ПОЈМОВИ

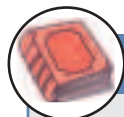
Прометеј, јунак из грчке митологије, постао је симбол (знак) непрестане борбе човека против сила зла и неправде и жеље за сталним напретком.

Речи Прометеј и прометејство и изрази прометејска снага, прометејска побуна, прометејске муке такође означавају побуну, битку, трпљење и упорност у борби против силе и неправде.

Мит је предање из старих времена о божанствима, легендарним личностима, херојима и догађајима.

АНАЛИЗА ТЕКСТА

- Како су, према овом миту, створени први људи?
- Које су проблеме имали људи у почетку, пошто су створени?
- Чему је све Прометеј научио људе?
- Зашто се Зевс разгневио на Прометеја?
- На који је начин Прометеј даровао људима ватру?
- Како је створена Пандора, девојка свачим обдарена?
- Шта се догодило са Пандорином кутијом?
- Како је Зевс казнио Прометеја?
- На који се начин Прометеј односио према овој казни?
- Како је Прометеј ослобођен?
- Објасни настанак обичаја ношења прстена с каменом.

Речник

Прометеј – у грчкој митологији син дива Јапета који је с неба украо ватру и донео је људима; због тога га је Зевс сурово казнио – приковао га је за стену

предање – прича која се преноси са колена на колена

горостас – врло висок и јак човек, џин, див

титан – у грчкој митологији, див који се побунио против богова

лишити – учинити да неко остане без нечега, ускратити некоме нешто, одузети некоме нешто

ославити – узети маха, преовладати
јарам – дрвена направа која се ставља на врат воловима да би могли вући кола и плуг

озлоједити се – наједити се, наљутити се

суревњив – завидљив, љубоморан, злобан

СМИСЛИ И НАПИШИ

- Које Прометејеве особине и начине понашања сматраш добрим? Објасни зашто.
- Које Прометејеве особине и понашања не сматраш добрим? Напиши зашто.
- Смисли и напиши чиме би напунио Пандорину кутију и шта би потом пустио у свет.
- Шта би затворио у такву кутију да се не шири по свету?
- Наведи шта све у овој причи представља снагу добра.
- Наведи шта све у овој причи представља снагу зла.

БАЈКА О ЗРНУ ПЕСКА

1. На пустињски песак, који је лежао непомично, падали су ужарени зраци сунца. Свуда унаоколо, до у доглед, владала је мукла тишина. Тако је то трајало данима и месецима, годинама и вековима.

Једно малено зрнце, које се налазило на површини пешчаних наслага, отпоче једнога јутра, неким чудом, да мисли. У његовој сићушној глави ројиле су се велике слике о неком друкчијем и необичнијем животу. Пешчано зрнце је зажелело да се покрене из своје зажарене једноличности, да напусти ово досадно место са којег се није чуо ни шум, ни глас, нити се могло било шта, сем песка, видети.

2. Уто дуну пустињски ветар.

Један слој песка са површине покрену се са своје непомичности и полете кроз ваздух. У сивом пешчаном облаку, који је пловио над пустињом, налазило се и зрнце које мисли. У његовој сићушној глави први пут је ликовала мисао:

„Почело је, најзад!“

После неколико часова ваздушне вожње зрнце паде крај једне зелене оазе. Наћулило је свој сићушни слух и ослушкивало весело клокотање извора. Дани и ноћи су постајали све занимљивији. У оазу су навраћали бедуини са камилама. Довикивали су се међу собом, а понекад и певали. О, колико је само тада било шумава!

3. Месеци и године су пролазили. У сићушној глави су поново отпочињале да се роје велике слике о другачијем животу.

И од тада, како би дунуо ветар, тако би и зрнце које мисли улазило у сиви пешчани облак, који би га пресељавао на све новија и занимљивија места.

Сићушна глава није мировала. Стално су се у њој ројиле велике слике. Малено зрнце је све чешће жудело за новим ветром који му је увек доносио промену.

4. Једнога дана дуну неки страшни ветар који је сатима витлао пешчани облак над пустињом све док га не нанесе над морску пучину. Тако се малено зрнце нађе и на морском дну.

Посматрало је сада велике и мале рибе и ослушкивало изнад себе хуку таласа.

5. Водене струје које су га ваљале преместише га најзад и до места одакле су багери вадиле песак за градње. Кад се једнога јутра зрнце пробудило на лопати, отпоче његова дуга вожња. Само, овога пута, без ветра. Возило се сада камионима, возовима и колицима. У његовој сићушној глави царевала је само једна мисао:

„То је, дакле, онај велики живот!“

У неком великом граду, у некој великој улици, радници га помешаше са житким катраном и уградише у асфалт. Данима су преко њега, уз буку, прелазиле аутомобилске гуме. Малено зрнце је са осмехом ослушкивало жамор велеграда, све док му се поново не указа слика о друкчијем животу.

Зрнце које мисли је напрегнуто очекивало ветар.

Али, када се ветар појавио, зрнце није успело, онако заробљено у асфалту, ни за длаку да се помери са свога места. Ветар је улицом, преко њега, весело витлао само изгужване хартијице.

КЊИЖЕВНИ ПОЈМОВИ

Уметничке бајке су приче које се темеље на немогућем и нестварном, само што оне, за разлику од народних, имају познатог аутора. У њима се, као и у народним бајкама, приповедају чудесни/фантастични догађаји који се у стварном животу не дешавају. И у њима станују чудесна измаштана бића: виле, чаробњаци, дивови, патуљци, аждаје. Свет бајке је, као што смо научили, црно-бели: то је борба између добра и зла, у којој добро увек побеђује. Многи писци су писали бајке: Андерсен, браћа Грим...

СМИСЛИ И НАПИШИ

- Делови приче су обележени бројевима. Напиши које звукове зрнце чује у ком делу текста.

Звукови у делу 1: _____

Звукови у делу 2: _____

Звукови у делу 3: _____

Звукови у делу 4: _____

Звукови у делу 5: _____

- Описујући доживљаје зрнца песка Стеван Раичковић, у ствари, говори о нечем другом. О чему, заправо, говори ова прича? Шта мислиш о судбини зрнца? Замени крај приче (пети део) неким другим завршетком. Ако мислиш да су промене добре, нека крај буде позитиван, а ако мислиш да су лоше, нека буде тужан.

Речник

бедуин – становник пустиње, водич трговачких каравана кроз Сахару

Стеван Раичковић (1928–2007) рођен је у Нересници у Србији. Објавио је неколико књига за децу: *Велико двориште*, *Дружина под сунцем*, *Гурије*, *Ветрењача*, *Мале бајке* (из које је и ова прича) и друге.

АНАЛИЗА ТЕКСТА

- Шта је бајка?
- По чему се бајке разликују од других приповедака?
- По чему ти ова прича личи на бајку?
- По чему се разликује од бајке?
- Подвуци плавом бојом реченице из којих се види због чега је јунак ове приче, малено зрнце песка, желело да се покрене и да напусти место у којем живи.
- Зашто је зрнце изненада узвикнуло: „Почело је, најзад!“?
- Због чега је зрнцету у оази било занимљиво?
- Куда је све путовало зрнце песка после одласка из оазе?

Ово је одломак из драмског дела (једночинке) Бранислава Нушића под називом Кирија. У делу се говори о сиромашној породици која нема довољно новца да плати кирију. Међутим, чланови породице желели би и да путују. Пошто ни за то нема новца, отац породице на шалјив начин покушава да их одведе на путовање.

КИРИЈА

Шала у једном чину (одломак)

ЛИЦА:

Отац

Мајка

Старија – ћерчица

Млађа – ћерчица

Старији – синчић

Млађи – синчић

Извршитељ

Адвокатски писар

Жандарм

II

(Деца обучена да бог сачува, искрпљена по туру и коленима, у оделу прекројеном и исхабаном, сруче се у собу.)

ОТАЦ: Кажите децо: драгичка!

ДЕЦА: Драгичка!

ОТАЦ: Путујемо, идемо на пут!

ДЕЦА: Живео!

ОТАЦ: Је л' волите да путујете?

ДЕЦА: Волимо!

ОТАЦ: Тако. Е то је лепо од вас. А где би ти, Кићо (најмлађем), волео да путујеш, на пример?

МЛАЋИ: Ја у Земун.

ОТАЦ: Ти немаш великих претензија и то је лепо од тебе! (старијем.) А ти?

СТАРИЈИ: Ја у Врање.

ОТАЦ: Врло добро, то је и онако успут кад се пође у Земун. (млађој.) А ти, где би ти волела да путујеш?

МЛАЋА: Ја, тата, у Италију. Тако бих волела да путујем у Италију.

ОТАЦ: Сасвим. Италија је лепа земља, треба тамо да путујемо.

МЛАЋА: Па зар ћете ме водити?

ОТАЦ: Разуме се. Ајде, спреми се!

МЛАЋА (скаче весело): Јаој, ала је то дивно, путоваћу у Италију.

ОТАЦ (старијој): А ти?

СТАРИЈА: Ја бих тако волела у Швајцарску.

ОТАЦ: У Швајцарску?

МЛАЋА: Она, знате, има зимски капут, па зато воли да иде у Швајцарску, а ја немам,

па зато волим да идем у Италију.

ОТАЦ: Ићи ћемо и у Швајцарску, и у, и у Земун, и у Врање. Ајде, ајде, спремите се, пакујте се!

ДЕЦА: Живео! (*Хоће да пођу.*)

ОТАЦ: Стојте! Поведите и мајку, нек се и она спакује.

МАЈКА: Ама остави ти мене. Ето ти деца, па их залагуј.

ОТАЦ: Поведите мајку кад вам кажем, иначе нећемо путовати.

ДЕЦА (*опколе мајку и гурају је у другу собу*): Ајде, немој да поквариш, ајде, ајде, ајде!...

ОТАЦ (*сам, шета крупним корацима*): Одиста, била би то дивна ствар кад би се човек могао тако послужити уображењем. Одем, на пример, кућевласнику и кажем му: Добар дан, газда! Дошао сам да вас замолим да уобразите да сам вам платио кирију.

МАЛИ (*на вратима*): Тата, могу ли ја да поведем Хектора?

ОТАЦ: Поведи, брате, дабоме да га поведеш.

МАЛИ (*повуче се*).

ОТАЦ (*наставља размишљање*): Или, одем, рецимо, господину министру..

МЛАЂА (*на вратима*): Татице, је л' могу да понесем и моју лутку?

ОТАЦ: Ама понеси, разуме се, и лутку, и обруч, и све понеси, све!

МЛАЂА (*повуче се*).

ОТАЦ (*наставља размишљање*): Одем, рецимо, господину министру и кажем му...

МАЈКА (*на вратима*): Кажи ми, човече, још један пут, је л' озбиљно да пакујем?

III

ЧИНОВНИК (*Са њим улази један младић који носи портфељ под пазухом и један жандарм.*): Ја сам судски извршитељ. (*Развија акта.*) Вама је познато да се пресудом Суда од 27. јуна ове године О.Бр. 14467 вама имају пописати ствари за дужну петомесечну кирију, остављајући вам петнаест дана за регулисање дуга.

МАЈКА (*клоне очајно на столицу на другој страни.*)

ОТАЦ (*тешко уздахне*): Познато ми је!

ЧИНОВНИК: Шта имате дакле за попис? (*Узима кофере и даје их жандарму који их отвара.*)

ОТАЦ: Ето, то што видите. Цела моја имовина, колико сам могао за двадесет година службе у држави да стечем, налази се у ова два кофера. Кућни намештај није мој, јер држимо намештен стан. Ето, та два кофера, то нам је све имање. Ми смо знали да ћете ви доћи, па смо нарочито скупили све и сложили да вам буде при руци за попис.

ЧИНОВНИК: Хвала лепо.

ОТАЦ: На мало.

ЧИНОВНИК (*Пописује ствари, које жандарм вади, споразумевајући се са адвокатским писаром. После споразума*): Пописаћемо овако паушално. Узабрањује вам се, дакле, све одело, веш и сви остали покретни предмети нађени у кући, сем одела које је на вама, с тим да не смете то отуђити. Ствари се остављају вама на чување и, за петнаест дана, ако не регулишете дуг за кирију, изложиће се продаји. Ми смо своју дужност свршили. (*Потписује и даје му један примерак.*) Хвала на предусретљивости!

ОТАЦ: На мало, извол'те и други пут!

ЧИНОВНИК: Збогом! (*Одлази, а са њиме и остали који су дошли.*)

МАЈКА (очајно): Ето ти твоје путовање!

ОТАЦ: Ако, сад смо бар и ту бригу смирили, платили смо кирију.

СТАРИЈИ: Јесу ли то, тата, били цариници?

ОТАЦ: Јесте, душо, прегледали су нам ствари и – сад смо прешли границу!

СТАРИЈИ: А хоћемо ли сад даље да путујемо?

МЛАЂИ: Па хоћемо дабоме!

МЛАЂА: А куда сад, тата?

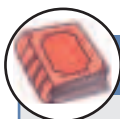
ОТАЦ (*Сад већ јетко, нервозно, злобно*): Куда? Па ето, децо, свршили смо путовање и сад се можемо вратити у отаџбину. Ти си видео Земун, ти Врање, ти Италију, а ти Швајцарску. Мама је излечила реуматизам, а ја сам платио кирију. Сад смо сви задовољни и можемо се вратити у отаџбину. Што ће нам Монблан и Бонифације, што ће нам Квиринал и Лаго Мађоре? У нашој отаџбини чекају нас у братски загрљај финанси, цариници, порезници и егзекутори. У отаџбину, у отаџбину! Свирај! Свирај! (*Млађи свира.*) Воз полази! (*Он устаје одвојен на средини групе, тупо и очајно гледајући преда се.*)

ХОР: Трупа-трупа

Трупа-трупа

Трупа-трупа-трупа...

ЗАВЕСА

Речник

женирати се: устручавати се, снебивати се, стидети се

паушално – на паушалан начин, приближно, отприлике, ђутуре

узабрањивати – забрањивати, ускраћивати

отуђити – дати другом у својину

регулисати – овде: уредити, средити; отплатити дуг

предусретљивост – особина онога који је предусретљив, услужан, сусретљив, услужност

реуматизам – болест костију, зглобова и мишића

егзекутор – извршилац одлука судских, управних и финансијских власти

портфел – овде: кожна пљосната фасцикла с више преграда за ношење списка, докумената

исхабан – који је истрошен од дуге употребе

претензија – претеран захтев за нечим, тежња за нечим великим

залагивати – варати, обмањивати

уобразити – у машти створити слику нечега што не постоји.

АНАЛИЗА ТЕКСТА

- Одреди простор у којем се одвија радња и време радње овог дела.
- Какве проблеме има главни лик из овог дела?
- На који начин покушава да их реши?

СМИСЛИ И НАПИШИ

- Које особине запажаш код ликова из овог дела?

Отац је _____ зато што _____

Мајка је _____ зато што _____

Деца су _____ због тога што _____

- Објасни поенту (главну мисао) ове драме исказану завршним реченицама које изговара главни лик.

- Поделите се у групе и читајте текст по улогама. Ако имате могућности, припремите се да изведете представу по овом комаду. Изаберите режисера, глумце, сценографа, музичког уредника, костимографа и одаберите друга лица која би радила на приказивању комада. Након премијере напишите кратку оцену о њој.

- Замисли наставак радње овог драмског дела. Напиши га у облику драме. Шта говори отац? Шта говоре деца? Шта говори мајка?

НЕМА ПЕСМА

Своје танке жице затеже
Киша јесени разигране,
ветар с прстима као вреже
С песмом се гласи низ стране.

Киша опушта трепавице дуге,
Ветар их ко сабљом киди;
Чело је неба сад без дуге,
У души ми песма јеца.

Кишне власи пале ко свила,
Очи су моје затворене...
Неком се опет суза лила –
Због мале птице или мене.

Енвер Ђерђеку

Енвер Ђерђеку је рођен у Ђаковици 25. августа 1928. године. Обављао је многобројне друштвене и политичке функције. До 1995. године био је професор Приштинског универзитета. Иза себе је оставио 15 књига поезије и многобројне студије из области албанског језика и књижевности.

АНАЛИЗА ТЕКСТА

- Који су ти детаљи из песме привукли пажњу? Зашто?
- Читај песму и утврди из колико се песничких слика састоји.
- Наведи детаље који се појављују у другој песничкој слици.
- Зашто песма носи наслов *Нема песма*?

СМИСЛИ И НАПИШИ

- Наведи разлоге због којих је ово лирска описна песма. Образложи их и поткрепи примерима из текста.

- Вежбај запажање детаља. Посматрај, на пример, неки предмет на столу или цвет на ливади. Шта запажаш? Како се у зависности од светлости мењају боје? Има ли покрета? Има ли мириса? Напиши своја запажања.

ШАЛА

(одломак)

Ми се пењемо уза степенике на брег. Опет смештам бледу, уздрхталу Нађењуку у санке, опет летимо у страшну провалију, опет хучи ветар и стружу саонице и опет, кад санке најсилније и најхучније лете, ја говорим полугласно:

– Ја Вас волим, Нађењка!

Кад се санке заустављају, Нађењка баца поглед на брег, низ који тек што се спустисмо, затим дуго загледа у моје лице, прислушкује мој глас, равнодушан и нимало страстан, и сва, сва, чак муф и капуљача њена, сва њена појава – изражава крајњу недоумицу. А на лицу јој је исписано:

– У чему је ствар? Ко је изговорио оне речи? Он, или ми се само причинило?

Та неизвесност је узнемирује, изводи је из стрпљења. Сирота девојчица не одговара на питања, тушти се, готова је да заплаче.

– Да није време да идемо кући? – питам ја.

– А мени... мени се допада ово санкање – каже она црвенећи.

– Како би било још једанпут?

Њој се „допада“ ово санкање, а међутим, седајући у санке, она је као и пре тога бледа, једва дише од страха, дрхти.

Ми се спуштамо трећи пут и ја видим како ме она гледа у лице, прати моје усне. Али ја стављам на усне марамичу, кашљем и кад стижемо до средине брега, успевам да процедим:

– Ја Вас волим, Нађењка!

И загонетка остаје загонетка! Нађењка ћути, о нечему размишља... Ја је испраћам са санкања кући, она се стара да иде лакше, успорава корак и стално чека да ли ћу јој рећи оне речи. И ја видим како пати њена душа, како се она савлађује да не каже:

– Није могуће да их је изговарао ветар! А ја нећу да то ветар изговара!

Сутрадан ујутру добијам цедуљу: „Ако пођете данас на санкање, свратите по мене. Н.“ И од тада ја и Нађењка почињемо сваки дан да идемо на санкање и, спуштајући се санкама, сваки пут ја изговарам полугласно једне исте речи: – Ја Вас волим, Нађењка! Убрзо се Нађењка навикава на ту фразу као на вино или на морфијум. Она не може да живи без ње. Додуше, слетати са брега исто тако је ужасно као и пре, али сад већ страх и опасност придају нарочиту драж речима љубави, речима које као и пре представљају загонетку и муче душу. Причињава се увек оно двоје: ја и ветар... Ко јој од нас двојице изјављује љубав, она не зна, али њој је, по свој прилици, већ свеједно; ма из кога пехара пио... свеједно, само да будеш пијан.

Једном у подне одох на санкање сам; помешан у гомили, ја видим како

брегу прилази Нађењка, како ме тражи очима... Затим се бојажљиво пење степеницама... Страшно јој је да иде сама, о како је страшно! Она је бледа као снег, дрхти, иде као на губилиште, али иде, иде не осврћући се, одлучно. Она је, по свој прилици, одлучила да покуша; да ли ће се чути оне заносне, слатке речи кад мене нема? Ја видим како она, бледа, с отвореним устима од страха, седа у санке, затвара очи и, праштајући се заувек са земљом, полази с места... „Зззз“ ... зврје саонице. Чује ли Нађењка оне речи, ја не знам... Ја видим само како она устаје из санки малаксала, немоћна. И види се по њеном лицу да и сама не зна да ли чује нешто или не. Страх, док се спуштала доле, одузео јој је способност да слуша, да разликује звуке, да схвата...

Али долази и пролећни месец март... Сунце постаје љупкије. Наш ледени брег се мрачи, губи свој сјај и крави се најзад. Престајемо да се санкамо. Сирота Нађењка нема где више да чује оне речи, па нема ни ко да их изговара јер се ветар не чује, а ја се спремам у Петроград... на дуже, можда на увек.

Некако пред одлазак, на два дана, седим у сумраку у баштици, а од дворишта, у коме станује Нађењка, та баштица је одвојена високом оградом са гвозденим шиљцима... Још је прилично хладно, на ђубрету има још снега, дрвеће је мртво, али већ мирише на пролеће и, спремајући се на починак, живо гракћу гачци. Ја прилазим огради и дуго гледам кроз шупљину. Видим како Нађењка излази на степенице и управља тужан, очајнички поглед у небо... Пролећни ветар јој дува право у бледо, сетно лице... Он је подсећа на онај ветар који нам је хујао онда на брегу кад је она слушала оне четири речи и лице јој постаје жалосно, жалосно, низ образе ће потећи суза... И сирота девојчица пружа обе руке, као да моли тај ветар да јој донесе још једном оне речи. И ја, сачекавши ветар, изговарам полугласно:

– Ја Вас волим, Нађа!

Боже мој, шта ли се збива са Нађењком?! Она кличе, смешка се целим лицем и пружа руке у сусрет ветру, радосна, срећна, необично дивна.

А ја идем да се пакујем...

Давно је то било. Сад је Нађењка већ удата; удали су је или је сама пошла... свеједно, за секретара племићког масалног фонда и сад већ има троје деце. Оно како смо ја и она некад ишли на санкање и како је ветар доносио до ње речи „ја Вас волим, Нађењка“ није заборављено; за њу је то сада најсрећнија, најнежнија и најлепша успомена у животу...

И мени сад, кад сам постао старији, није више јасно зашто сам изговарао оне речи, зашто сам се шалио...

(Превео Миодраг М. Пешић)

Антон Павлович Чехов

Антон Павлович Чехов (1860–1904) рођен је у градићу Тангарогу у Русији. Његове драме *Галеб*, *Ујка Вања*, *Три сестре* и *Вишњик* изводе се на многим позоришним сценама у свету. Чеховљева дела одликују дубина осећања и горки хумор. Она спадају у најбоља дела светске књижевности.

СМИСЛИ И НАПИШИ

Какви су, по твом мишљењу, поступци приповедача према Нађењки?

- Мислим да су праведни зато што

- Мислим да нису праведни зато што

- Мој закључак је

- Приповедање у овом делу је у првом лицу.

Писмено испричај део текста у трећем лицу. Шта закључујеш? Какав је твој утисак?

Речник

каљаче – гумена обућа која се навлачи преко ципела или чизама да би се сачувале од блата или влаге

малодушност – неодлучност, плашљивост

муф – крзнени грејач за руке у облику торбице, отворен с две стране

туштити се – мрачити се, мрштити се

фраза – израз који лепо звучи, а у ствари је без садржаја

морфијум – хемијска супстанца која у мањој дози успављује, а у већој је опасна опојна дрога; у медицини се користи за ублажавање болова

гачац – врста врране

масални – који се односи на масу наследства, на целокупну покретну и непокретну имовину умрлог

КЊИЖЕВНИ ПОЈМОВИ

Пејзаж – предео, слика предела; у књижевном делу то је опис природе.

Портрет – представљање лица неке особе; у књижевном делу то је опис физичког изгледа, али и особина неке личности.

Приповетка – то је прича о једном догађају из живота личности; описи су детаљни, а у њој обично постоји више ликова.

АНАЛИЗА ТЕКСТА

Како је Нађењка показивала свој страх од спуштања низ падину? Из којих се реченица то види?

Зашто је приповедач изговарао речи: Ја Вас волим, Нађењка?

Шта је осећала и о чему је размишљала Нађењка када би чула те речи?

По чему то закључујеш?

Шта је догађај из приче значио Нађењки?

Шта је догађај из приче значио приповедачу?

Пронађи у тексту и подвуци реченице које показују Нађењкину жељу да сазна истину. Подвуци у тексту различитим бојама реченице из којих се види како се мењају Нађењкина осећања.

Плавом бојом подвуци у тексту лепе детаље описа природе (пејзажа). Зеленом бојом подвуци лепе детаље описа ликова (портрете). Пронађи и подвуци у приповеци реченицу за коју мислиш да је поента (у којој је смисао) овога дела. Образложи своје мишљење. Издвој у тексту по један пример за **нарацију, дијалог и дескрипцију**.

О ПРИЈАТЕЉСТВУ МЕЂУ ЉУДИМА

1. Када би одрасли волели како деца воле, свет би постојао у највећој хармонији. Има ли ишта јаче и искреније од пријатељства међу децом, од љубави коју дете осећа према некоме?! Наравно да не! Зато први пријатељи, прве комшије или драга тетка, који су нам поклонили црвену јабуку на путу или док смо чекали у реду испред ординације, остају неизбрисиви у људском сећању. Сви ти ликови живе у сећању људи јер нам улепшају живот у временима када се живи безбрижно. И сећам се многих ликова који су некада постојали и били су ми важни. Сећам се и Лирике из петог разреда, као и тетке Марије, која је радила у штампарији. Памтим, наравно, и малу Илиријану. Лирика, та црноока девојчица, племенита и драга радница Марија, као и девојчица која још није могла да говори.

2. Живели су у два стана у два небодера одвојена поплочаном улицом у новом делу великог града. Лирика и тетка Марија упознале су се у аутобусу. Свако јутро су путовали заједно. Једног дана су се зближили, руковали и постали добри пријатељи. Марија је живела на четвртом спрату плавог небодера. Стан Лирике и њених родитеља налазио се на истом спрату, насрам стана тетке Марије. Лирика не зна добро да говори језиком старије пријатељице, али јој није тешко да разуме њено племенито срце и очи које зраче љубављу и разумевањем. А тетка Марија је таква жена која воли све, а посебно децу...

3. Једног мајског дана њихово пријатељство је постало још јаче. Када се вратила са посла, Марија је у поштанском сандучету пронашла следеће писмо: *Сутра, 15. маја, наша ћерка слави рођендан. Позивамо вас да присуствујете нашој прослави. Лирикини родитељи.* Истог дана, када се Лирика вратила из школе, на столу је

нашла писмо познатим рукописом. Написана је на српском језику, па је њен отац морао да је прочита и преведе за њу: „*Ја, твоја другарица и комшиница, сутра, 15. маја, тебе Лирику и твоје родитеље,*

позивам на прославу мог рођендана. Са топлим поздравом, Марија“. Од тог дана две пријатељце имале су заједничку про-славу.

4. Једног пролећног поподнева тетка Марија је повела Лирику и одвела је у велику зграду где је било много деце обучене у исту одећу. Како су била лепа та деца која су се заједно играла и о њима су се бринули васпитачи обучени у плаве мантиле. То је било сиротиште.

– Ти, Лирика, имаш брата и сестру и играш се са њима. Такође се играте са својим луткама. Довела сам те овде да бисмо заједно изабрали дете и одвели га кући. Шта кажеш? Шта да одаберем: мушко или женско?

– Девојчицу, девојчицу! Кад ме питаш – викнула је Лирика – узми лепу девојчицу.

– Добро, урадићу како кажеш – рекла јој је. Тада су њих две изабрале девојчицу плавих очију и златне косе. Следећег дана написале су нека имена на папирићима, направиле од њих куглице, бациле их и узеле једно од њих. Отворише цедуљу и обе углас прочиташе: Илиријана! Лирика је поклонила своје лутке и играчке малој Илиријани.

5. Једног поподнева, као и обично, Лирика је отишла у посету Илиријани. Када се зауставила на вратима, чула је њен неутешни плач. Притиснула је звоно и чекала. Али нико јој није отворио. Отворила је врата и ушла у собу. Илиријана је плакала. Лирика ју је узела у руке и написала неколико речи на парчету папира: Тетка Марија, дошла сам и видела Илиријану како плаче. Чекала сам те, али ниси дошла. Узела сам Илиријану. Дођи код нас... Оставила је поруку на столу. Узе Илиријану у наручје и изађе. Када се тетка Марија вратила са пијаце, Илиријанин кревет је био празан. Запрепастила се од страха. Онда је угледала писмо Лирикиним чувеним рукописом. Брзо је отишла до ње и нашла је тако знојаву и уморну како милује Илиријану. Загрлила их је обе. Срце јој је снажно куцало од претрпљеног страха, од умора и од радости. То су били откуцаји срца који су осећали праву топлину и љубав деце – љубав коју сви људи треба да поседују.

Фејзи Бојку

Фејзи Бојку, писац албанске националности из Македоније. Рођен је у с. Велешта, Струга на 24 марта 1937 година. Завршио Филозофски факултет у Скопљу. Радио је као уредник часописа „Флака е влазримит“. Аутор је књига: Први цветови, Школска звона, Песме о словима, Септембар једног детињства, Боје мог неба и много других.

СМИСЛИ И НАПИШИ

- Текст је подељен на пет делова. Смеслите и напишите поднаслов за сваки део!
- Опиши Лирикин лик.
- Каква је особа тетка Марија? Изнесите своје мишљење о њеној одлуци да се стара о детету из сиротишта.
- Која осећања је у вама изазвао овај текст?
- Како су ликови у овом тексту слали поруке једни другима, а како се поруке шаљу у данашње време? Упоредите и објасните!

РАЗГОВАРАМО

- Прича **О пријатељству међу људима** Фејзија Бојка је прича о пријатељству једне жене и мале девојчице.
- Где су се упознале тека Марија и Лирика?
- Којим језиком говори Тетка марија, а којим Лирика? Да ли им то смета да се друже?
- Када је њихово пријатељство постало још чвршће?
- Из ког поступка се види да тетка Марија има огромно срце?
- Која реченица у тексту садржи дубоку поруку овог текста? Искажи своје мишљење у вези тога.

ПОКОШЕНА ЛИВАДА

Ливада крај реке сања.
Зријавци тужно зричу.
Помрлих трава душе
још лебде врх откоса
што се лагано суше.
О, ви не знате тужну
о смрти трава причу.
Зријавци тужно зричу.

Јутрос дођоше неки
дивови као храшће
у домовину трава;
и мртво паде безброј
љупких, шарених глава;
и безброј нежних тела
зденуше у плашће
дивови као храшће.

Свега девојка једна
златног, округлог ока
и трепавица бели'
лепрша на ливади
и рањеницима дели
мирисне осмехе чедне,
уместо црвена сока,
девојка златног ока.

Сутра опет у зору
доћи ће дивови они,
и страшне сурове виле
зденуће у сена многа
мирисне главе миле.
Лежаће у једном гробу
толики милиони.
Доћи ће дивови они.

Тужно зријавци зричу,
чују се до облака;
вечера целог жале
зелен-коњици своје
лепе витезе пале.
Плачу над гробовима
мртвих, драгих јунака,
чује се до облака.

Десанка Максимовић

Десанка Максимовић (1898–1993), песникиња и списатељица за децу; рођена је у Рабровици код Ваљева. Објавила је велики број књига за децу и омладину: *Врт детињства*, *Паукова љуљашка*, *Шарена торбица*, *Ветрова успаванка* и друге.

СМИСЛИ И НАПИШИ

- Пронађи стихове из којих се види како су описане траве.
- Напиши стихове одговарајуће стилске фигуре.
поређење
персонификација
ономатопеја

АНАЛИЗА ТЕКСТА

- Објасни зашто песникиња ливаду пореди са бојним пољем.
- Подвучи епитете који описују становнике покошене ливаде. Која врста речи се користи?
- Подвучи стихове помоћу којих су ливада и цвеће добили људски изглед и понашање.
- Пронађи стихове у којима се подражавају звукови из природе.
- Како су приказани косачи у песми? Са чим се пореде?

КЊИЖЕВНИ ПОЈМАМ

Имитирање звукова из природе назива се **ОНОМАТОПЕЈА**. Ономатопеја је стилско изражајно средство које представља мост између природе и уметничког дела. Њоме, се постижу музичност, сликовитост, а и емоционалност и импресивност лирских песама.

БИБЕРЧЕ

(одломак)

ЛИЦА:

ПРИПОВЕДАЧ
МАЈКА
БИБЕРЧЕ
ДОБРИША, његов друг
СВАДИША, његов друг
ТУЊО, његов слуга
СТОГОДАН, старац из села
ВИТЕЗ СТРАХА

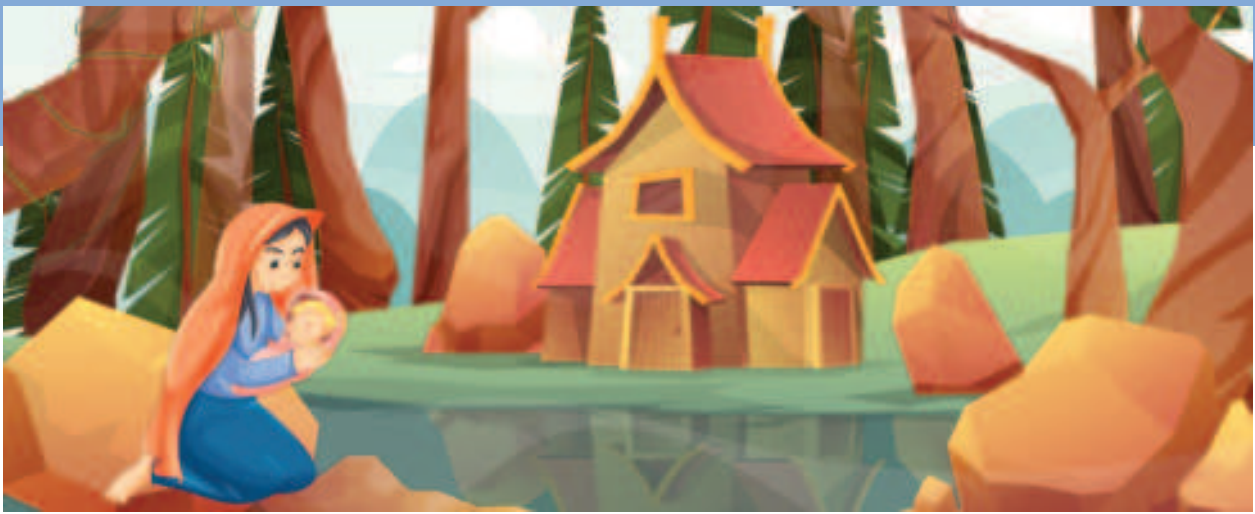
ПРИНЦ КУКАВИЧКИ
ЗВЕЗДАН, научник на двору
ГРДИЛО, угледни дворанин
СТРАЖАР
ЦАРИЦА
ДИВНА, њена кћи
Дворани, принцезе

Догађа се у време када су постојале але.

ПРИПОВЕДАЧ:

Било је то некад, у давна времена.
Живела је тада једна добра жена
у колиби малој на ивици села.
Да добије сина, то је жарко хтела.
То јој беше жеља највећа, једина.
И једнога дана тако се и збило:
добила је дете црнокосо, мило,
па радости њеној није било краја.
Колиба је њена блистала од сјаја.
Оно што је хтела мада беше стекла,
ипак једна рана срце јој је пекла:
њенога јединца Биберче су звали,
зато што је био исувише мали,
а то је за мајку била жалост јака
да син буде мањи од својих вршњака.
Зато ипак није живела у срећи:
желела је жарко да порасте већи.
Пролазиле тако године и дани.
Сва су деца расла ко крушке на грани,
постали младићи. Ал' где судбе клете:
само је Биберче остао још дете.
Да ли је касније порастао већи?
Шта је са њим било? То ће бајка рећи.

I чин

У сцена СВАДИША, ДОБРИША, БИБЕРЧЕ

СВАДИША: (са завојем преко ока) Дођи мало.

БИБЕРЧЕ: Претиш?

СВАДИША: Наравно да претим. Због овога морам да ти се осветим. (Показује на завој.)

БИБЕРЧЕ: Па зар сам те збиља лупио у око?

СВАДИША: Још како! За ово платићеш жестоко.

БИБЕРЧЕ: Извини, молим те!

СВАДИША: Ништа ти не вреди. Молба те од овог неће да поштеди. (Прети песницом.)

ДОБРИША: Како то изгледаш? Шта ти тај мач значи?

СВАДИША: Кад је сам са собом, онда се јуначи.

БИБЕРЧЕ: Идем сад на мегдан да изађем али.

ДОБРИША: Шта ти то говориш? (Свадиши.) Он се ваљда шали?

СВАДИША: Не шали се, само увећао меру: излази на мегдан сигурно гуштеру.

ДОБРИША: Је л' истина? Реци да још једном чујем.

БИБЕРЧЕ: Борићу се с алом.

ДОБРИША: То ти не верујем.

СВАДИША: Зашто не верујеш? Видиш да је спреман.

Од његове снаге настрадаће неман.

Страшан је он јунак, уме да се туче.

Могао би алу – за реп да повуче.

БИБЕРЧЕ: Само се ти ругај, не љутиш се зато.

ДОБРИША: Како си уопште помислио на то?

Куд ала одједном на ум да ти падне?

БИБЕРЧЕ: Зато што смрт носи за девојке јадне.

(Добриша и Свадиша се у чуду погледају.)

Малопре сам причу слушао од деде

о аждаји страшној што девојке једе

и скоро из ока суза ми се оте.

Сваког дана оне страдају сироте

а никога нема ко ће да их брани.

Прошли су до сада већ толики дани – сви ћуте и али своје кћери нуде.

Ја ћу да их браним па ма шта да буде!
 СВАДИША: Ти ћеш да их браниш?! То ме на смех тера!
 Мали си ко бибер, лакши си од пера.
 Како да не можеш тога да се сетиш?
 Ја мало да дунем... (Пућне устима...)... Ти ћеш да одлетиш.
 А али је само довољно да кине
 па да те почисти. Кад порастеш, сине,
 онда би некога могао и спасти.
 Само, ти никада нећеш ни порастати.
 ДОБРИША: Слушај, то сувише увредљиво звучи!
 БИБЕРЧЕ: (Одмахне руком, Добриши.)
 Пусти! Мојој мајци поздрав испоручи.
 Реци јој, молим те, да ми тешко пада
 без поздрава њеног што одлазим сада.
 ДОБРИША: Јави јој се.
 БИБЕРЧЕ: Не смем. Одлазим што брже, јер ме њене сузе могу да задрже.
 ДОБРИША: Добро, рећи ћу јој.
 БИБЕРЧЕ: Онда, остај здраво!
 (Поздравља се.)
 ДОБРИША: Срећно! Ал' се плашим, да ти кажем право.
 (Биберче се осмехне, одлази.)
 СВАДИША: (Виче за њим.)
 Ти је место мене голицај за шапу!
 Доведи је после живу – на канапу

Љубиша Ђокић

Љубиша Ђокић (1929–1996) рођен је у
 Даниловграду у Црној Гори. Био је драмски
 писац, редитељ и професор Факултета
 драмских уметности. Написао је више
 књига драмских текстова за децу, од којих
 су најпознатије: *У цара Тројана козје уши*,
Биберче, *Позоришне бајке*, *Оловни новчић*,
Коларићу-Панићу, *Дечја позорница*.

АНАЛИЗА ТЕКСТА

- Због чега Биберчетова мајка, и поред тога што јој се испунила жеља, ипак није живела у срећи?
- Зашто су се Биберче и Свадиша тукли?
- Којим речима Свадиша изазива сукоб?
- Да ли се Биберче праведно понаша? На основу чега то закључујеш?
- Шта мајка говори Биберчету? Шта му саветује?
- Поделите улоге. Одглумите овај драмски текст.

СМИСЛИ И НАПИШИ

- Како би објаснио/ла разлику између насилног понашања и обичног другарског надметања и играња?

Карактеристике насилног понашања су:

Карактеристике другарског надметања су:

- Како би окарактерисао/ла однос између Биберчета и Свадише? Да ли су они насилни један према другом? Држи се дефиниција које си сам написао.
- Аргументуј своје мишљење.

Однос два дечака је _____ .

Тако мислим због тога што

- Зашто је Биберчетова мајка желела да јој дете буде веће? Да ли је увек добро бити већи?

Када си већи добро је то што _____

Када си већи лоше је то што _____

- Смисли још два надимка за Биберче. Имај у виду његове особине приказане у овом тексту.

1. _____

2. _____

- Замисли да ову драму припремаш за извођење на позорници. Нацртај изглед сцене на којој се изводи први чин ове драме.

ТОМ СОЈЕР

(одломак)

ГЛАВА II

Том се појави на стази. Носио је ведро креча и четку са дугачком дршком. Он разгледа тарабу, и природа изгуби сву ону своју радост, а у његову душу угнезди се дубока потиштеност. Има те тарабе у дужину неких тридесет јарди, а у висину бар десет! Учинило му се да је живот празан и једна божја мука. Он уздахну, замочи четку у креч па пређе њоме преко највише летве. Онда понови ту исту радњу, па још једаред. Тада стаде упоређивати ту безначајну малецну окречену пругу са безмерним континентом неокречене тарабе, па се скљока, сав очајан, на сандук са неким дрвцетом.

Он спопаде своју четку и мирно приону послу. На видiku се појави Бен Роџерс, баш онај дечко између свих дечака чијег се подсмевања Том највише прибојавао.

Бен се кретао све подскакујући, цупкајући и ђипајући – најбољи доказ да му је срце било весело, а очекивања висока све до самих небеса. Јео је јабуку, а с времена на време испуштао је неки дуг, звонак усклик, после кога би долазило сасвим дубоко: „тумба-лумба, тумба-лумба“; јер он је, забога, изигравао у овоме часу – пароброд! Па како се приближавао, он смањи брзину, захвати средину улице, наже десним боком што је могао више, па заокрете са великим замахом, напрежући се с много важности и уз свакојаке вештине – јер он је представљао лађу „Велика Мисури“ и замишљао да гази девет стопа. Он је био и брод, и капетан брода, и сва бродска сигнална звона, све у исти мах, и зато је морао себе да замишља и где стоји на капетанској „олујној“ палуби, и како издаје наредбе и да их извршује. „Заустав', момче! Цин-цилин-цин-цин.“ Најпре се силно бацио исувише напред, па стаде полако да скреће према плочнику да пристане уз њега. „Окрећи назад! Цин-цилин-цин-цин.“ Он испружи руке низ кукове, па их онда укочи. „Десном назад! Цинцилин! Шуш! Шшуш-муш!“ За то време десна му рука стаде да описује позамашне кругове, јер је у овај мах представљала точак од неких четрдесет стопа. „Још мало натраг левом! Цин-цилин-цин! Шуш! Шш-у-уу-ш!“ Сада поче лева рука да прави кругове.

Бен избечи очи на њега, па ће тек: „Хи! хи! Долијао си! Лија лија – па долија!“

Нема одговора. Том посматра свој последњи потез оком правога уметника; онда још једном овлашно устреми своју кичицу, па се опет даде у посматрање, као и малочас. Бен се намести баш крај њега. Тому плъусну вода на уста при самој помисли на Бенову јабуку, али он приону раду. Онда ће Бен:

- Еј, друшкане! Ти то као нешто рибаш?
- А, то си ти, Бене! Нисам те ни приметио!
- Чуј, идем мало на купање, ето, тако ја! А зар не би и ти,

само да смеш? Али ти више волиш рад, је л' да? Наравно, рад ти је милији!

Том одмери дечака, нешто мало, па ће рећи:

– Ето, зар то није рад?

– А шта ти зовеш: рад?

Том настави с кречењем и одговори сасвим немарно:

– Па сад, како се узме, неком рад, неком није. А једно ти могу рећи: то је нешто што Тому Сојеру годи.

– Иди, бога ти, нећеш ваљ-да да ми причаш да ти то изистински волиш! Четка је и даље играла у Томовој руци.

– И те како! Не знам што да не волим! Није то сваки дан – тарабу да кречиш! А коме се то дечку даје прилика као мени и кад?!

Сад је ствар добила сасвим други изглед. Бен престаде грицкати јабуку. Том је превлачио четком, некако кицошки, те овамо, те онамо – па онда стој! Измакне се мало да осмотри на шта му личи. Онда опет удари један потез овамо, један онамо – па опет критички проматра. Бен му прати сваки покрет и све се више уноси у ствар, ухватило га сасвим. Онда он рече:

– Слушај, Томе, пусти ме, болан, да и ја мало кречим.

Том се замисли; као да је хтео и да пристане; али се предомислио:

– Никако, не иде; ни помислити! Видиш ли, тетка Поли просто прирасла ова

тараба за срце – није шала, на самој је улици – а да је у питању, рецимо, задња тараба, ту мислим не би казала ништа; ова овде – брајко мој, има много да се пази, мораш да водиш рачуна; а, признајем ти, у хиљади дечака, шта кажем, ни у две хиљаде нема га који ће да изведе тај посао како треба.

– Шта говориш? Тако му то дође! Де, дајдер мени, само малкице, да покушам и ја. Да сам ја нешто на твоје месту, Томе, ја бих тебе пустио!

– Бене, ја бих драге воље, дајем ти реч поштенога Индијанца,* али тетка Пола! Видиш ли, колико је само Џим хтео баш он да кречи, а она му није дала, ни да привири. Па навалио и Сид, а она ни да чује. Па видиш и сам у каквом сам ти шкрипцу? Ако ти дам, па ти узмеш да кречиш, па се на тараби нешто поквари...

– Којешта! Пазићу ја, немај бриге! Ама, као да си ти! Пусти ме само малкице! Чуј, Томе, даћу ти једанпут да

загризеш.

– Па лепо, кад си навалио. Али немој, не могу, Бене, никако, жив ме стра' поједе...

– Даћу ти целу целцату, све што је остало!

Том уступи четку. На лицу му се видело да му тешко пада, а овамо срце му је играло од радости. И док је малопређашњи пароброд „Велика Мисури“ запео да диринци и презнојавао се на сунцу, уметник, који се повукао, седе близу њега, у хлад, на једно буре: ногама се копрца и ломата, јабуку мљаска и слади, и смишља нови „покољ младенаца“.* А није било, да кажеш, оскудице у материјалу: дечаки су пролазили сваки час, долазили су да се Тому сити наругају, а остајали би да се сити накрече. Кад се Бен уморио намртво, Том је направио пазар с Билијем Фишером, који му је дао змаја, готово без грешке (нешто мало крпежа, али исправно закрпљен);

па када је Били Фишер испао из игре, онда је Џони Милер купио право, за једног мртвог пацова и канап, којим пацов може да се завитлава; и тако даље, и тако даље, сатима и сатима. Средином поподнева, Том, који је још јутрос био пуки сиромашак, просто се ваљао у богатству, ту нема друге речи. Он је стекао – да не говорим о ономе малочас – дванаест кликера, парче дромбуље, парче плавог стакла од винске боце, да се кроз њега гледа, цевку од калема за намотавање пређе, кључ (истина без пера), комадић креде, стаклени чеп од боце за вино, једног калајног војника, два

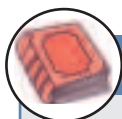
пуноглавца, шест праскавих „жабица“, једно маче ћораво, кваку месингану с врата, псећу огрлицу (без пса), дршку од ножа, четири коре од поморанџе и један стари батаљени прозорски оквир. Уз то је боговски провео време, надембелисао се до миле воље и у сласт, имао друштва колико се само може пожелети – а тараба окречена, и то са три наслаге креча! Да му није понестало креча, довео би сваког дечка у читавом селу до банкротства.

(Превео Станислав Винавер)

Марк Твен

* Дати реч поштеног Индијанца – заклетва у дечјој игри.

* Покољ младенаца – покољ деце који је, према јеванђељу, наредио цар Ирод; овде се мисли на дечаке који ће пасти као жртве Томове лукавости.

Речник

трампљавати – размењивати, трампити

шега – груба шала, ругање, исмевање

зановетати – причати којешта; зановетати се – збијати шалу, шегачити се, шалити се

напрстак – метална навлака која се при шивењу ставља на врх прста да би га заштитила од убода игле

спрдња – подсмевање, шегачење

сколити – савладати, схрвати, надвладати, оборити

дрангулије (мн.) – ситни украсни предмети мале вредности

тричарија – ствар без икакве вредности

надахнуће – стваралачки полет

стопа – енглеска и америчка мера за дужину (32,40 цм)

паламар – дебело бродско уже

кичица – сликарска четкица

Марк Твен (1835–1910) један је од највећих америчких и светских писаца романа за децу и омладину. У животу је био шегрт у штампарији, лађар на реци Мисисипи, копач злата на Дивљем западу, новинар и још много штошта. У његовим делима има највише хумора и занимљивих пустоловина. Познати су му романи: *Доживљаји Тома Сојера*, *Доживљаји Хаклбери Фина*, *Краљевић и просјак*, *Јенки на двору краља Артура* и др.

АНАЛИЗА ТЕКСТА

- Како је Том успео да рад претвори у забаву? Опиши тај маневар.
- Шта мислиш, да ли је Том поступио другарски кад је својим друговима кречење приказао као забаву? Наведи аргумент за своје мишљење.
- Како се, по твом мишљењу, забава може претворити у рад?

КЊИЖЕВНИ ПОЈМОВИ

Роман – најобимније књижевно дело у којем се описује читав живот једне личности или низ важних догађаја из њеног живота.

Сценарио – текст према којем се снима филм; опис радњи, ликова и њиховог понашања, места и времена у којем се радња одиграва.

Кадар – део филма снимљен непрекинутим радом камере на једном месту

СМИСЛИ И НАПИШИ

- Распореди активности којима се највише бавиш у оне које су рад и у оне које су забава.

Да ли међу твојим активностима има више рада или забаве? Како процењујеш тај однос?

- Према писцу Марку Твену рад је:

_____.

а забава је _____.

- Према писцу рад се претвара у забаву тако што

_____.

активности које сматрам радом	активности које сматрам забавом

Да ли су рад и забава у твом случају добро распоређени?

- Замисли да снимаш филм према овом тексту. Како би започео писање сценарија?

- Први кадар: Слика села са кућама и зеленим дрворедом. Багремови су расцветани. Око цвећа лете пчеле. Пролазе људи радосна лица, смеше се, а ход им је ужурбан и одлучан.

Други кадар: _____

Трећи кадар: _____

НАСРУДИН ХОЏА И КАДИЈА

Прича се, како је неки кадија увек звао Насрудин хоџу, да му дође у посету, али му он није хтео никада доћи. Зато кадија једанпут наговори свог ћатиба, да штогод наљути хоџу, неће ли он доћи, да га тужи. Иза тога до мало времена угледа ћатиб хоџу на пазару, где нешто купује. Ћатиб се дошуља до хоџе, те му иза леђа одвали подобру пљоску, а онда табанима ватру и побеже. Хоџа потрчи за њим, али он утече и негде се сакри. Сутрадан дође хоџа кадији у мехџему. Кад униђе, устаде кадија према њему на ноге говорећи му:

– Ходи, хоџа, седи, откада ми ниси дошао!

– Нећу седити, већ сам дошао да тужим овога твога несретника, – и покаже прстом на ћатиба.

– Јучер ми одвали шамар насред чаршије. На то се кадија окрене ћатибу и запита га:

– Јеси ли ошинуо хоџу шамаром?

– Јесам, – одговори ћатиб.

– А зашто? – запита кадија.

– Ефендум, у мене има једна махна, а то је: дође ми сваког месеца, па морам ошинути шамаром кога прије дохватим. И јучер ми дође она моја махана, па, пошто је хоџа био најближи, њега ја ударих и одох својим путем. На то кадија дохвати ћитаб, отвори га и преврну неколико листа па ће ћатибу:

– Овде пише, да дадеш хоџи четири паре, што си га ударио, а он нека теби халали.

– Немам ситна, – рече ћатиб.

– Па иди размени, – дочека кадија, намигнувши оком на њега нека бежи. Ћатиб устаде и оде. Кадија ће опет хоџи:

– Седи, хоџа, док он донесе паре.

– Могу и стајати, – рече хоџа.

Прође доста времена, сат два, а ћатиба нема. Виде хоџа, да ћатиб неће доћи с парама, па се примаче кадији, који гледаше у ћитаб смешећи се.

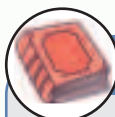
Привеза му један шамар, што може боље говорећи: – Ето теби свој дуг предајем! Кад дође ћатиб и донесе четири паре, нека их даде теби, ја немам када чекати. То рекавши ободу на врата.

Турска народна шаљива приповетка

КЊИЖЕВНИ ПОЈМОВИ

Шаљиве народне приповетке су кратке приче у којима се на шаљив начин исмевају људске нарави и мане.

Речник

- ћатиб** – писар
- ћитаб** – књига
- махана** – слабост, грешка
- мехћема** – судница
- халалити** – опростити
- ободе** – упути се

АНАЛИЗА ТЕКСТА

- Чему се народ подсмева у овој причи?
- Означи са стране пуном линијом онај део текста за који мислиш да је нарација.
- Дијалог у тексту означи уздужном испрекиданом линијом.
- У овој шаљивој приповеци постоји жаока. Потражи је у тексту и истражи је својим речима.
- Када би ти писао овакву причу о свом времену, кога би критиковао? Другим речима, шта мислиш да не ваља у друштву у којем живиш?
- Шта мислиш, зашто је ова народна приповетка испричана у облику шале?

СМИСЛИ И НАПИШИ

Смисли и напиши шаљиву причу у којој ће бити исмејан неки лењ човек. Било би добро да у својој причи користиш **нарацију** и **дијалог**.

ЗЕЧЕВИ НИСУ НАЈСТРАШЉИВИЈИ

Учине негде састанак сви зецови по заповести њиховог старешине, те им старешина рече:

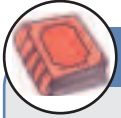
– Браћо моја, срце ми се радује кад на вас погледам и толику силу око мене, али нам није више живовања на овоме свету од укура свих људи и сваке четвороножне животиње. Ругају нам се да смо страшљивци и да се од свакога бојимо и од шушња плашимо, а и јесте тако. Ја заиста под овом срамотом нећу више живети, него се идем утопити у оно језеро. Сад, ко има образа и ко је мој – за мном!

Он потече, а сви једнак за њим; али кад дођу до воде, почну жабе на сву прешу скакати од страха у воду. Кад то виде старешина, повиче на зецове:

– Стојте, не топите се! Лажу људи и сваки други ко говори да смо ми најстрашљивији на овом свету; јер видесте ли како поскакаше жабе у воду од нашега страха! Него, хајдемо сваки одакле је ко и дошао, те причајмо по свету; па ко не верује – попасите му сву пшеницу пре месних поклада.

Народна прича

Речник

укор – оштра замерка некеме због лошег поступка

потећи – 1. почети тећи 2. потрчати, пожурити

једнак – одмах

преша – велика журба, невоља

покладе – дан уочи поста

КЊИЖЕВНИ ПОЈМОВИ

Народна прича о животињама је приповетка у којој су животиње носиоци радње. За разлику од басне, народна прича о животињама нема наглашену поуку.

АНАЛИЗА ТЕКСТА

- Због чега су се људи и животиње подсмевали зечевима?
- Како су се зечеви охрабрили?
- Објасни шта значи израз *имати образа*.
- Заокружи поруку која највише одговара овој приповеци.

а) Не подсмевај се другима због њихове слабости.

б) Поштуј себе и веруј у своје способности.

в) У страху су велике очи.

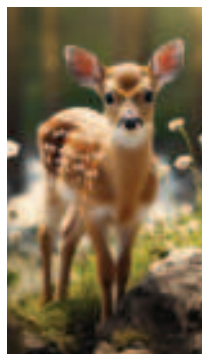
СМИСЛИ И НАПИШИ

- Смисли и напиши кратку причу о животињама. Нека једна од порука те приче буде: у лажи су кратке ноге.
- Помоћу речника објасни значење следећих речи:

запажање

поређење

гедиште

ДА ЛИ ЗНАШ?

Роман *Робинсон Крусо* је прича о младићу чији је брод разбила олуја на мору и кога су морски таласи избацили на обалу пустиг острва. Овај одломак из тог романа говори о Робинсоновом обиласку околине неколико година по доласку, када је већ био навикао на боравак на пустом острву.

РОБИНСОН КРУСО

(одломак)

Као дете сам уживао да одлазим једном корпару у нашем граду и да га посматрам како ради. И сада ми је то добродошло. Деца су проницљива и воле да помажу одраслима. Помно посматрајући корпарев рад, убрзо сам уочио како се плету корпе и у границама своје моћи помагао своме пријатељу у раду. Полако сам научио да плетем корпе баш као и он. Само сада нисам имао материјала. Најзад ми сину мисао: неће ли ваљати за овај посао гране оног дрвећа од којег сам направио ограду? Па те гране мора да су савитљиве и гипке као у наше врбе или иве. И реших да покушам.

Сутрадан сам отишао до летњиковца, одсекао неколико грана бирајући најтање и уверио се да су оне погодне за плетење корпи да не може боље бити. Идући пут сам дошао са секиром да одједном накрешем што више грана. Нисам морао дуго да трагам јер је дрвеће ове врсте расло овде у великом броју. Насечено пруже пребацио сам и склонио у двориште колибе.

Кад је настао период киша, сео сам да радим и оплео много корпи. Оне су ми служиле за многе потребе: износио сам у њима земљу, држао разне ствари итд. Додуше, корпе су ми излазиле некако незграпне, нисам им умео дати леп облик, али су у сваком случају добро служиле својој намени, а мени је то једино и било потребно.

Већ сам поменуо како сам много желео да обиђем цело острво и неколико пута сам долазио до потока и још више узводно, до оног

места где сам саградио колибу. Одатле се могло слободно прећи на супротну обалу острва коју још нисам видео. Дохватим пушку, секиру, већу количину барута, сачме и куршума, за сваки случај понесем два двопека и велику евенку сувог грожђа, па пут под ноге. За мном је као увек трчкао пас.

Дакле, узалуд сам клео своју судбину. Она је могла бити много жалоснија. Није требало да се мучим јаловим жалопојкама и тиме зашто ме је бура избацила баш овде, а не на неко друго место. Према томе, треба да сам захвалан судбини што је била према мени тако милостива.

Размишљајући овако, ишао сам лагано даље и при томе сам се на сваком кораку могао осведочити да је овај део острва много привлачнији од оног где сам подигао свој први дом. Свуда су унаоколо биле зелене ливаде, нагиздане дивним цвећем, прекрасни гајеви и птице које су звонко певале. Запазио сам да се овде јате папагаји и пожелех да једног уловим: веровао сам да ћу га припитомити и научити да говори. После неколико узалудних покушаја успео сам да ухватим младог папагаја. Штапом сам га ошинуо по крилу и он није могао да узлети. Остао је ошамућен од ударца, али сам га повратио и однео кући. После сам га научио да ме зове по имену.

Кад сам избио на морску обалу, још једном сам се осведочио да ме је удес бацио у најгори крај на острву.

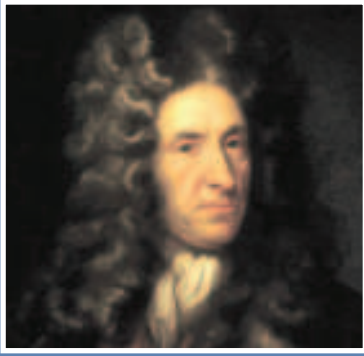
Сва обала овде била је просто засејана корњачама, а тамо где сам живео за годину и по дана нашао сам само три. Овде је било безброј птица свих врста. Било је и таквих које никад нисам видео. Месо неких птица било је врло укусно, мада нисам знао како се зову. Од оних које сам познавао, пингвини су били најбољи.

Дакле, подвлачим још једном: ова је обала у сваком погледу била привлачнија од моје. А међутим, нисам нимало желео да се овде населим. Проживевши у своме шатору безмало две године, сродио сам се са оном околином; а овде сам се осећао као дошљак, гост, било ми је некако нелагодно и чезнуо сам за кућом...

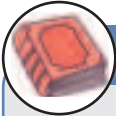
(Превео и обрадио за децу Душан Тимотијевић) (Одломак)

Данијел Дефо

Данијел Дефо (1660–1731), енглески књижевник, творац енглеског романа и први писац новинарских репортажа; родио се у Лондону. Написао је преко 250 радова, а светску славу стекао је романом *Робинсон Крусо* који је први пут објављен 1719. године. Уз њега, важнија су му дела: *Капетан Синглтон* (1720), *Мол Фландерс* (1722), *Пуковник Џек* (1722) и *Роксана* (1724). Сва су ова дела остала у сенци *Робинсона*; једино се издваја роман *Мол Фландерс*.

Речник

сачма – ситна оловна зрна за ловачку пушку
куршум – пушчано зрно, метак
евенка – свежањ винове лозе с грожђем

КЊИЖЕВНИ ПОЈМОВИ

Пустоловни роман: робинзонада – *Робинсон Крусо* је **пустоловни роман**. Пустоловни романи настали су из авантуристичких и у њима се приказују узбудљиви догађаји и доживљаји јунака. Њихова радња одвија се кроз савладавање препрека које главном јунаку стоје на путу. По роману *Робинсон Крусо* створена је робинзонада, посебна врста пустоловног романа. У њему се описује изоловани појединац или изолована група, на пустом острву или у сличном амбијенту.

Замисли да си на неком пустом острву на којем нема људи.

Како би прибављао храну, правио одећу и склониште?

АНАЛИЗА ТЕКСТА

- Шта је Робинсону било од помоћи при плетењу корпи?
- За шта су му корпе служиле?
- Чега се бојао? Чему се обрадовао?
- Зашто није желео да промени место боравка на острву?
- Које су поруке овог дела?
- Прочитај ово дело за лектуру.

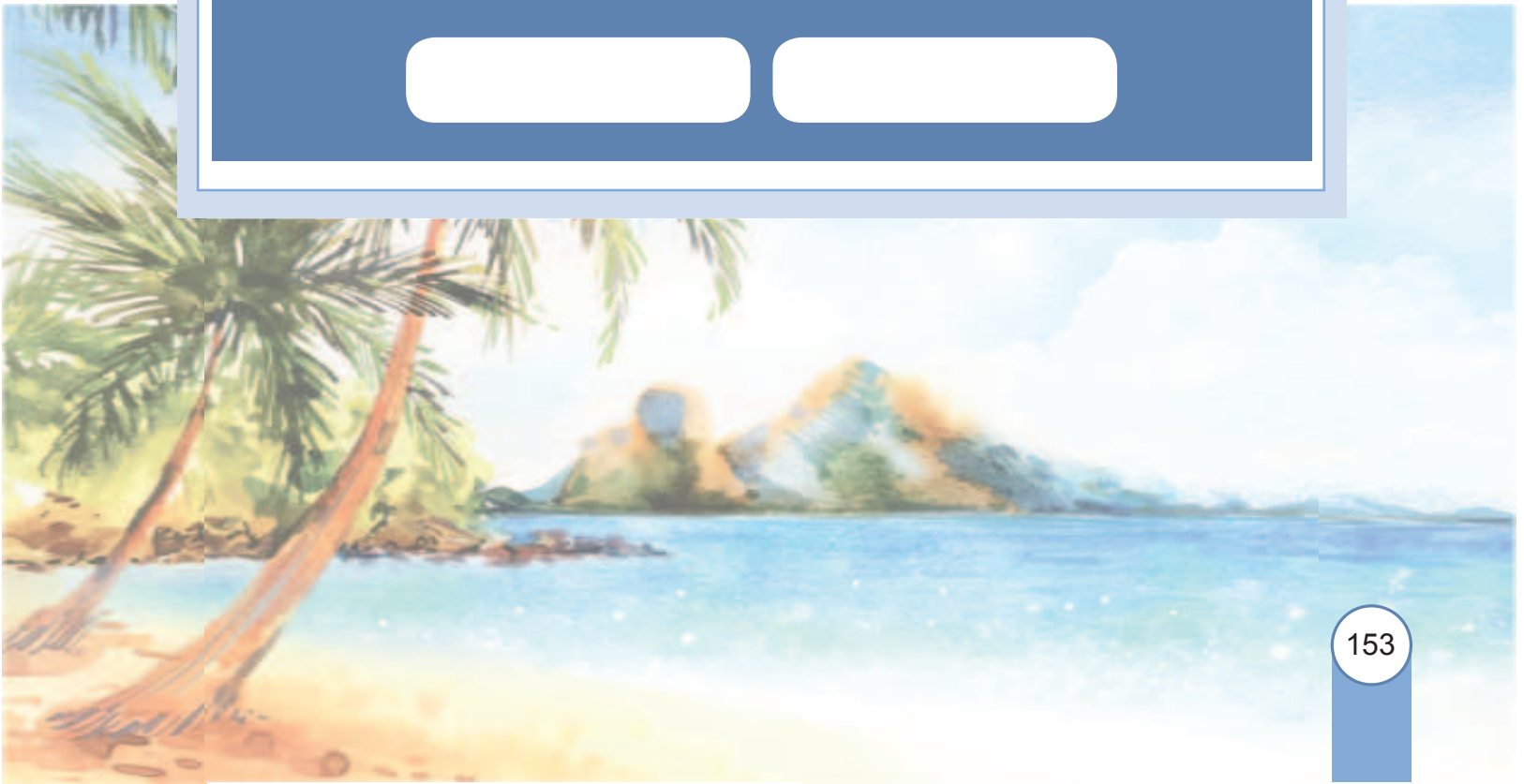

СМИСЛИ И НАПИШИ

- Робинсон Крусо је морао да храну и ствари држи у посудама. Досетио се како би могао да исплете корпе од прућа. Смисли и ти још три начина на које би у природи могао да направиш чиније и корпе за држање хране.
- Попуни табелу само подацима који су наведени у тексту. (Немој да уписујеш своје претпоставке, већ само податке из текста.)

	подаци из текста
географски положај и величина острва на којем се затекао Робинсон	
дужина боравка на острву	две године
чиме се Робинсон хранио	
којим се активностима бавио	
расположења Робинсона Крусое	

- Сажми у три реченице цео одломак о Робинсоновим доживљајима.
- На основу овог текста напиши пет кључних речи.

ДАНИ

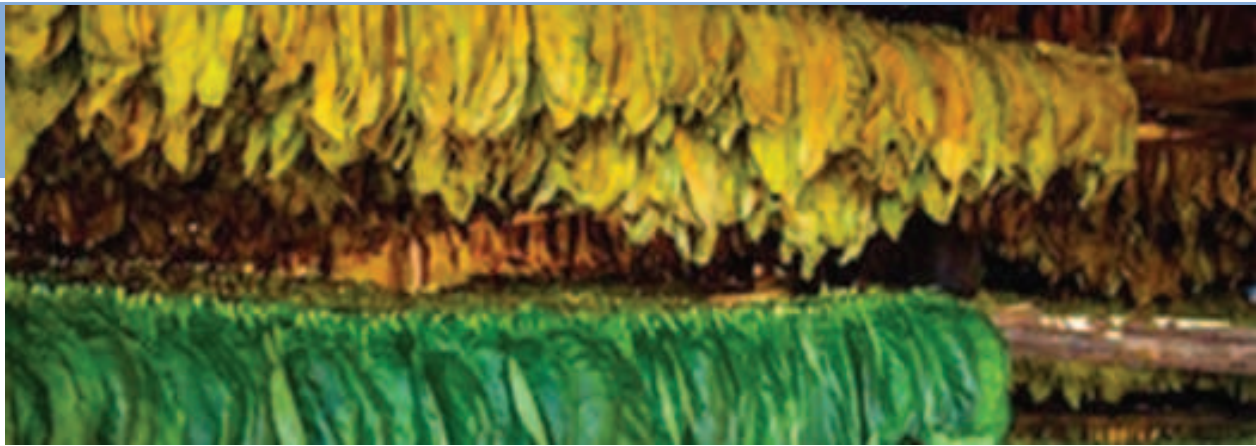
Као на врату Ѓердани,
низа камења студена,
тако на плећа дани су
легли и притисли.
Јесу л' то дани –
јесу ли тежачке муке големе.
Устани јутром раније,
врати се ноћу касније,
ујутро радост понеси,
навечер тугу донеси.
Ах, проклет нек и остане
тај живот пасји, ужасни!
Роди се човек – роб буди,
роди се човек – скот умри,
скотски ми живот пролази
за друго, туђе богатство.
За туђе беле дворове
копај си црне гробове!
За себе само мучи се,
за себе само пати се
и нижи Ѓердан дана свих,
и нижи алке коване,
и нижи ланац железни
што око врата гуши те!

Кочо Рацин

Кочо Рацин рођен је 22. децембра 1908. године у Велесу. Потиче из сиромашне породице. Његови родитељи, Марија и Апостол, нису имали новца да га школују, па је 1918. године морао да напусти редовно школовање и почне да учи грнчарски занат. Рацин је отворио нову страницу у историји македонске књижевности. За живота је објавио збирку песама *Беле зоре*. У његову част се одржавају „Рацинови сусрети“, а његова родна кућа у Велесу данас је претворена у спомен-музеј. Према једној причи, Коста Солев је променио презиме у Рацин из љубави према једној Раци.

АНАЛИЗА ТЕКСТА

У песми *Дани* Рацин говори о угњетеном и вековима обесправљеном македонском народу и положају у коме се налазио много векова током своје историје.

- Да ли живот о којем песник прича доликује човеку?
- Како протичу дани Рациновој поробљеној сабраћи?
- Има ли за човека тежег стања од ропства?
- Зашто је песник испевао ову песму у осмерцу, опонашајући ритам народне македонске поезије?

СМИСЛИ И НАПИШИ

Рацин зна за две боје: црну и белу. Црну – коју види, и белу – којој тежи, коју целим својим бићем прижељкује.

- Како песник доживљава супротност таме и светлости? Размисли и напиши шта мислиш и како тумачиш ова поређења:

ђердани – низа камења студена;
дани – тежачке муке големе;
раније – касније;
радост – туга

SIJELO MUDRACA

Nađu ti se jednom neki, pa stanu govoriti o tome koje su ljudske osobine ponajbolje.

Prvi reče da je najveća ljudska osobina hrabrost, ali, reče, ničim se hrabrost ne da opisati i jedino što se uz hrabrost može reći i dodati jeste to da hrabre sreća prati. Te ti taj stane hrabrost uzdizati što je god mogao i znao bolje i više.

Drugi, opet, da je najbolja ljudska osobina biti dobar. Da se samo dobrom zlo može pobijediti. Te dobro uzdigne do neba, a da je mogao, i više bi.

Treći reče da je najbolja ljudska osobina težnja za ljepotom, da je ljepota nešto amaha, i da će svi ljudi kad-tad, pred ljepotom, što od svoje volje, što onako – nikom poniknuti. Te ti taj stane ljepotu u visine uzdizati. Uzdizo, uzdizo, pa stao.

Četvrti reče da je najbolja ljudska osobina prijateljstvo, a peti reče da nije prijateljstvo nego drugarstvo.

Šesti, opet, reče da je najbolja i najpoželjnija ljudska osobina junaštvo, pa stane kititi priče o junacima i junačkim djelima da ga je milina bilo slušati.

Sedmi reče da je najbolja ljudska osobina darežljivost.

Osmi da je to poštenje.

Deveti da je to ljubav. Da je ljubav nenadmašna ljudska vrлина koju pjesnici svih naroda hvale od davnina i da će je hvaliti dok je svijeta i vijeka. Jer ljubav prožima sve: i bilje i životinje i sav ljudski rod.

Deseti reče da je za njega domoljublje najbolja čovjekova osobina. I njega je bilo milina slušati.

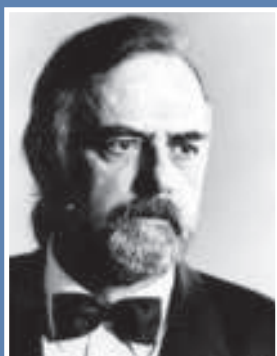
Jedanaesti, opet, poteže čast i ponos, pa to dvoje stane u zvijezde okivati, mnogi mu riječju priskočiše u pomoć.

Dvanaesti reče da sve pomenute osobine zaslužuju svaku hvalu i podršku, ali da je za njega najvrjednija ljudska osobina – vedra narav.

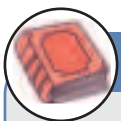
A trinaesti među njima bio nekakav dedo, te on reče da je za njega najvrjednija ljudska osobina – skromnost. – Šta bi to ko bila skromnost? – upitaše ga, a dedo tiho opovrnu: – Skromnost je znati gdje ti je mjesto, jer jedan pored drugog mogu stajati i car i prosjak, pa da obojicu resi ista vrлина.

Ali se sa dedom niko nije mogao složiti te nastane takva graja da su i djelo morali obataliti.

Nedžad Ibrišimović

Nedžad Ibrišimović rođen je 1940. godine u Sarajevu, školovao se u Žepču i Zenici, a kao nastavnik radio u Goraždu. Osim novinarstvom bavio se i pisanjem radio-drama i knjiga. Nedžad se bavio i vajarstvom. Najznačajnija dela su mu: *Zlatni most*, *Ugursuz*, *Karabeg*, *Glas koji je pukao o Egidiju*, *Zmaj od Bosne*, *Braća i veziri*, *Knjiga Adema Kahrimana*, *Vječnik...* Dela Nedžada Ibrišimovića prevedena su na: engleski, nemački, španski, češki, arapski, turski i albanski jezik. Umro je 15. 9. 2011. godine u Sarajevu u 71. godini života.

Rečnik

u zvijezde ukivati – do neba uzdizati – nešto ceniti, mnogo hvaliti, preuveličavati

nikom poniknuti – pasti ničice, povinovati se iz poštovanja

domoljublje – ljubav prema domovini, patriotizam

spomenu – krenu pričati o nečemu

otpovrnu – odgovori

narav – ličnost i ponašanje pojedinca

resi – krasi

sijelo – stari običaj, iz vremena kada nije bilo televizije, radija, struje, i kada su se ljudi u dugim zimskim večerima zabavljali okupljajući se kod domaćina, razgovarajući, pevajući i šaleći se.

ANALIZA TEKSTA

- O čemu ljudi u ovoj priči govore?
- Koliko ljudi učestvuje u raspravi? Da li je taj broj po nečemu poseban?
- Koga pisac izdvaja među svim učesnicima u razgovoru? Kako?
- Zbog čega nastane graja?
- Zašto se ljudi ne mogu složiti s dedom?
- Da li su ljudi u ovoj priči stvarno mudraci?
- Kako je ova priča ispričana – tako da liči na kazivanje, ili tako da zvuči pravilno i učeno?
- Kojim rečima, izrazima i rečenicama je pisac to postigao? Podvuci ih.
- Imaju li likovi imena? Kako ih pisac naziva?

KNJIŽEVNI POJMOVI

Ovo je umetnička priča, kraća od bajke, iz gradskog i seoskog života, u kojoj preovlađuju realistički elementi i težnja ka karakterizaciji likova. To je prozni oblik u kome se govori o nekom neobičnom događaju iz života, za koji se ranije nije čulo. Opisuje se jedan zanimljiv događaj, malo likova, ograničen prostor i vreme, i završava poentom koja proizlazi iz naglog obrta. Pročitajte priču sa razumevanjem i prepričajte je na svoj način. Radove čitajte i uporedite ko je na koji način prepričao.

SMISLI I NAPIŠI

Napravite listu ljudskih osobina (hrabrost, ljubav, prijateljstvo...). Svaki učenik da dobije listu i da izabere redom koja je osobina važnija. Na koje mesto biste stavili mudrost? Zašto?

ДА ЛИ ЗНАШ?

Путопис је књижевно дело у којем писац износи своја запажања и размишљања о крајевима кроз које пролази, описује своје доживљаје и сусрете с људима.

Ово књижевно дело није путопис, већ само размишљање о писању путописа.

ПУТОВАЊЕ У ПУТОПИС

(одломак)

Путописни текст и данас код мене изазива изванредан отпор, зачет још давно, у детињству у ствари, изазван страхом од школских задатака у којима је обично требало да опишемо утиске са излета у природу.

Нарочито ми се један од њих уцртао у сећање као прави ожиљак. Нисам познавала веће интелектуално мучење, иако тада још нисам знала да се то тако зове, од напрезања да, седећи у клупи, смислим неку реченицу, рецимо о теми: Шта сам видела једног мајског јутра у пољу. У другим приликама често прекоревана због распричаности у саставима, кад је требало да напишем нешто о тој ливади

на коју су нас дан пре тога водили у образовне сврхе, мозак ми се просто био удрвенио и нисам баш ничега могла да се сетим, као да сам преспавала тај излет.

Тако је у ствари било свакад, кад год смо имали такав писмени задатак, али те се грозне ливаде посебно сећам због велике претрпљене неправде. Једва сам успела да пре но што је звоно објавило крај часа скрпим неколико незграпних реченица у којима је на више начина било изражено да је поље било зелено и широко, а мајски дан светао.

Да бих тај пејзаж мало оживела, а напис бар мрвицу продужила, додала сам да је наред ливаде клопарала огромна ветрењача, што, наравно, није било тачно, па ме наставница због тога, с правом, пред целим разредом исмејала. Где си ти видела ветрењачу?, питала ме смејући се. У фризерају, код Божане, одговорила сам спремно. Где, где, поновила је питање. У фризерској радњи „Мимоза“, заинтачила сам и ја, на шта се она и дословно загрцнула од смеха, а са њом и цео разред. Нисам знала да у фризерајима држе ветрењаче, то је нешто ново, каже она, па опет у смех, ха, ха, ха. Она је бректала, а ђаци су потцикивали, као да их је неко голицао.

То је заиста било неправедно, а нарочито ме болело то што се кикоћу моје другарице, иако су добро знале да говорим праву и целу истину.

Мало која девојчица из нашег места није ишла на шишање у „Мимозу“, код Божане. Чувена као фризерка лаке руке која може да изравна и најгушћу косу на

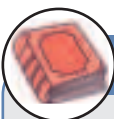
свету, Божана је нас клинке шишала окренуте лицем зиду, јер бисмо се иначе стално врпољиле гледајући се у огледалу у које смо могле да се погледамо тек на крају, кад је нова фризура већ била готова. Тада се, међутим, више нисмо добро виделе, од суза због катастрофалног изгледа после „голићања“.

На зиду, у који смо за време те операције улепшавања ма и нехотице буљиле, висила је огромна слика молера и фирмописца Фејеша (прва латинична слова која сам научила била су та из његовог потписа). На њој се башкарила огромна ветрењача, раширених крила, над пољаном пуном маслачка и белих рада. Зурила сам толико пута у тај сликани приказ док је Божана штрицкала маказама иза мојих ушију, обликујући фризуру „бубикопф“, коју смо ми деца звали „голићањем“, тако да сам познавала и најситнији потез на слици.

Сваки пут кад бисмо се најзад искобељале из Божаниних руку, заклинјући се пред одраслима да више никад нећемо ногом ступити у то мучилиште, набијале смо до обрва капу коју смо носиле у резерви без обзира на годишње доба. Фризерка Божана се, међутим, само повиновала схватању наших родитеља да је кратка коса пола здравља, а кад се томе дода чистоћа која покрива ону другу половину, болест по њиховом схватању није имала никакве шансе код нас „оголићаних“ девојчурака.

Наставницу је, вероватно, шишала окренуту огледалу, можда она стварно није ни видела Фејешову ветрењачу, мада свеједно није морала онолико да се цепа од смеха, али оне девојчице, улизице, добро су знале да не измишљам, и нису хтеле да ме бране. Зато нека ми нико не спомиње лепоту природе и маштовите описе њених тајни. Мени је и даље лепша ветрењача из фризераја.

Вида Огњеновић

Речник

бректати – тешко дисати, хуктати

бубикопф – врста женске фризури код које је коса подшишана кратко, као код дечака

голићати – 1. чинити некога голим 2. постајати го

заинтачити – више пута тврдити једно те исто

повиновати се – покорити се

Вида Огњеновић је рођена у Дубочкама крај Никшића. Пише драме, романи и приповетке. Познате су јој књиге: *Меланхоличне драме*, *Девојка модре косе*, *Сетне комедије*, *Стари сат* и друге.

АНАЛИЗА ТЕКСТА

- Зашто је код девојчице постојао отпор према писању путописа?
- Зашто ју је кикотање њених другарица нарочито болело?
- О чему су размишљале девојчице док их је шишала фризерка Божана?
- Зашто су девојчице стављале капе на главе после шишања?
- Да ли је ово текст путописа или одломак из приповетке?
- Образложи своје мишљење.
- У ком лицу се овде приповеда?

СМИСЛИ И НАПИШИ

- Зашто је код девојчице постојао отпор према писању?
У овој Читанци има много описа природе. Прочитај опис природе у песми Војислава Илића *Зимско јутро* и опис природе на почетку одломка из романа *Доживљаји Тома Сојера* Марка Твена. О чему, у ствари, говоре писци у тим описима?
- Зашто је тешко писати описе природе?
- Вида Огњеновић у овом тексту описује један неспоразум. Као девојчица била је увређена понашањем наставнице и својих другарица. Шта су, у ствари, имале на уму наставница и другарице када су се смејале, а шта Вида када је бранила свој рад?
- Смисли бољи начин обраћања наставнице девојцици после слабо урађеног задатка и опиши га.
- Напиши шта је требало да јој кажу другарице.
- Смисли начин на који би убедио/ла девојчицу да писање путописа може бити занимљиво.

ПРАВИЛА ЗА ДОБРО ПИСАЊЕ САСТАВА

Пиши као што говориш – поручио нам је Вук Караџић. Прво ваља имати добре жеље, замисли, осећања и намере. Друго, треба тражити за добре мисли још боље речи, бирати их (као што се бисер ниже). Треће, трудити се да реченица буде кратка и јасна, прецртавати све сувишне речи, налазити нове и свеже.

Писана реч има велику моћ, јер може дуже да траје од изговорене, може брже и даље да се преноси и шири. Због тога:

- Размисли о томе шта све знаш о теми о којој треба да пишеш.
- Забележи шта све треба да поменеш у свом саставу.
- Потруди се да смислиш одговарајући наслов.
- Мисли о томе ко ће читати твој рад.
- Твој састав треба да има почетак, средину и крај.
- Унеси осећања у свој рад (тугу, радост, љутњу, узбуђење, изненађење).
- Почни сваку реченицу великим словом. Имена места и људи такође пиши великим почетним словом.
- На крају реченице стави тачку, упитник или узвичник.
- Реченице не почињи на исти начин (сети се речи са сличним значењем).
- Прочитај свој рад и исправи грешке које запазиш.

ПРАВИЛА ЗА ИЗРАЖАЈНО ЧИТАЊЕ И РЕЦИТОВАЊЕ

Шта је то изражајно читање?

То је убедљиво, упечатљиво, сликовито, јасно, течно и живо читање. Једна реч може да има више значења, у зависности од смисла текста у којем се нађе, а исто тако се може и изговорити на много начина. Које ћемо јој значење дати, питање је нашег умећа да владамо једном од највећих уметности – уметношћу говора. Рецитовање, пак, у говорној уметности има посебно место. То је облик говора у којем речи облаче своје најсвечаније рухо. Због тога је важно:

- Ако излазиш на сцену, буди озбиљан, сигуран и одмерен. Није добро да истрчиш или да сувише споро изађеш.
- Читање и рецитовање почни након краће паузе, када се публика умири. Почни смирено и уздржано, тако да се осети да си се предао тексту.
- Док читаш или рецитиујеш, требало би да се уживиш у садржај текста, то јест да замислиш оно о чему се у тексту говори.
- Труди се да јасно изговараш сваку реч и да се сви гласови у свакој речи добро чују.
- Читање и рецитовање не треба да буде једнолично и досадно, већ неке делове треба да изговараш тише, а неке гласније, неке брже, а неке спорије. То зависи од садржаја текста и осећања која текст у теби побуђује.
- Важно је да поштујеш тачке, зарезе, узвичнике, упитнике и друге знаке интерпункције. Код сваког знака треба застати, направити краћу или дужу паузу. Паузе су веома важне, јер дају моћ речима.
- Приликом рецитовања покрети руку и гестови треба да буду одмерени, у складу са оним о чему се говори у песми и са расположењем које постоји у њој.
- Важно је да читање и рецитовање буду природни, налик на свакодневни говор.
- Ради лакшег припремања, текст означи, према свом осећању, следећим знацима:

.....
— — — — — овако означене делове текста читај или рецитиуј тише

⏸ ⏸ ⏸ ⏸ ⏸ овако означене делове текста читај или рецитиуј гласније

I на овако означеном месту у тексту направи краћу паузу

II на овако означеном месту у тексту направи дужу паузу

————— ове речи посебно нагласи.

.....

ЛЕКСИКОН КЊИЖЕВНИХ ПОЈМОВА

А

анegdота – кратка, духовита, шаљива прича са неочекиваним завршетком из живота знаменитих људи

аутобиографија – књижевно дело у којем аутор сам пише о свом животу, обично од рођења до тренутка писања

Б

бајка – прича фантастичне садржине чији је аутор познат; описује свет чудесног и чаробног; у њој се јављају натприродна и измишљена бића: виле, аждаје, вештице, змајеви и чаробњаци; главни лик се бори са силама зла и увек их побеђује; упореди: народна бајка

басна – кратка прича у стиху или прози с циљем да поучи; главни ликови су животиње које имају људске особине и понашају се као људи; у басни се казује једно, а мисли се на друго; на крају се налази поука или наравоученије; упореди: народна прича о животињама

биографија – књижевно дело у којем се описује живот неке истакнуте личности

Д

десетерац – стих од десет слогова; најчешћи стих наше народне поезије

дескрипција – види: опис

дидаскалије (ремарке) – напомене, објашњења писца у заградама у драмском тексту; упућују на изглед сцене (позорнице), на понашање и поступке ликова, на место радње и сл.

дијалог – разговор два лика или више ликова у неком књижевном делу; упореди: монолог

додолске песме – летње обредне лирске народне песме везане за култ плодности; намењене су дозивању кише и повезане су са земљорадњом; девојка додола, обмотана зеленилом преко голе коже, у време суше обилази села са другарицама и младићима; заустављају се пред кућама и играју и певају, а домаћица на додолу излива пун кабао воде; потом следи даривање; стихови додолских песама описују обредне радње и имају припев *ој додо, ој додоле*

драма – књижевно дело у стиху или прози, писано у дијалозима, а намењено извођењу у позоришту, на филму, радију или телевизији; заснива се на сукобу ликова

Е

епилог – завршни део књижевног дела у којем се описује оно што се десило после, даља судбина јунака

епитет – стилска фигура, реч – најчешће придев – која се додаје именици да би исказала њене опште или посебне одлике; доприноси живости изражавања

епска (јуначка) **народна песма** – песма, обично у десетерцу, која опева неки значајан догађај: јуначко дело, битку, борбу за ослобођење од поробљивача или подвиг који се песмом чува од заборава; често је певана уз гусле; преносила се с колена на колено, усменим путем

З

загонетка – кратка духовита изрека, говорно-мисаона питалица која се састоји од питања које има само један одговор, а заснива се на упоређивању појмова; њом се показује досетљивост и оштроумност

Л

легенда – краћа прича која се преноси с колена на колено; народно предање о животу неке особе, о неком необичном догађају или историјској личности; измишљена прича, бајка

лирска љубавна песма – песма у којој се изражава осећање љубави, лепота вољеног бића и љубавна чежња

лирска описна песма – песма у којој песник исказује мисли и осећања кроз опис природе

лирска песма – песма у којој се изражавају осећања, расположења и размишљања песника; по томе која се осећања њима исказују, ове песме могу бити љубавне, родољубиве, мисаоне, описне, шаљиве и др.; деле се на народне (којима аутор није познат) и уметничке (за које знамо ко их је написао)

лирска родољубива песма – песма у којој песник исказује љубав према домовини, националној прошлости и културном наслеђу свог народа

лирски запис – прозни текст писан сликовитим језиком у којем преовлађују размишљања и осећања

лирски субјект – говорно лице у лирској песми; то може бити главни јунак песме, али и сам песник ако је он јунак песме

лирско-епске песме – песме у којима се лирске теме представљају на епски начин

М

мит – предање из старих времена, прича о боговима, херојима, натприродним бићима, вилама и сл., али и о догађајима са историјском подлогом; настао је из потребе примитивног човека да објасни необјашњиво, из незнања и обмане, а преносио се усменим путем

монолог – облик приповедања, приказивања драмске радње у којој се једна личност не обраћа другој особи, већ себи, односно публици; упореди: дијалог

мотив – део теме, уметничка мисао, мисао водилца у неком књижевном делу која носи то дело; може бити главни (основни) и споредни

Н

нарација – види: приповедање

народна бајка – приповетка фантастичног садржаја која је настала у народу; говори о натприродним бићима и нестварним дешавањима; јунак се бори за правду, а очекивани срећан крај стално се одлаже низом напетих догађаја; упореди: бајка

народна прича о животињама – приповетка у којој су животиње носиоци радње; за разлику од басне, народна прича о животињама нема наглашену поуку; упореди: басна

научнопопуларни текст – дело које на јасан, разумљив, популаран начин приближава науку читаоцу

научнофантастични роман – књижевно дело у којем се описује свет различит од стварног света; радња се обично одвија на другој планети, у будућности или у некој измишљеној земљи

новела – народна приповетка реалистичке садржине, блиска бајци, у којој се јунак увек извлачи из невоље или необичних ситуација захваљујући сналажљивости или довитљивости својих помагача; главна поента новеле је у решавању задатака или загонетака – питалица

О

ономатопеја – стилска фигура којом се подражавају гласови и звуци из природе, а основа су јој речи таквог порекла

опис (дескрипција) – описивање, представљање човека или природе у неком књижевном делу; састоји се од призора из природе, карактеристичних детаља и мноштва песничких слика

П

пејзаж – предео, слика предела; у књижевном делу то је опис природе

персонификација – стилско средство којим се оживљавају појаве и предмети тако што им се придају људске особине; њом се оно што је неживо представља као да је живо

питалица – кратка прозна усмена врста; састоји се од питања и оштроумног одговора; понекад је то духовита анегдота с поентом у одговору

поема – дужа, обимнија песма у којој се преплићу лирски и епски елементи и у којој преовлађује наративан тон

поента – место у књижевном тексту којим се заокружује смисао целог текста или неког његовог дела; она садржи поуку или поруку која саопштава закључак

појава – промена личности на позорници, промена места радње, сценографије у оквиру једног чина; упореди: сцена

поређење – стилска фигура којом се непознате, нејасне појаве или предмети чине разумљивим и јасним упоређивањем са сличним, познатим појавама или предметима; оно је обично веома сликовито и изазива јака осећања

портрет – у сликарству и вајарству то је верно представљање лица неке особе; у књижевном делу то је опис лица, одела, појаве неке особе, а такође и њених осећања и карактера

пословица – кратка сликовита поучна изрека која је израз животног искуства и мудрости

приповедање (нарација) – излагање догађаја, најчешће у трећем лицу, али понекад и у првом

приповетка – прича заснована на једном догађају из живота личности; описи су детаљни, а у њој обично постоји више ликова

путопис – књижевна врста у којој писац износи своје утиске о земљама кроз које путује; описује природне лепоте, људе који у тим пределима живе, њихову културу и обичаје; у путопису има бекства од самог себе, од средине у којој се живи, али и потребе за променом и упознавањем нових народа

Р

ремарке – види: дидаскалије

рефрен – понављање већих целина у песми (стиха, строфе), чиме се истиче основно песничко осећање или главна мисао

рима – подударане, поклапање гласова на крају стихова, слик

ритам – равномерно понављање стихова и риме у песми, односно речи и реченица у прозном тексту; захваљујући ритму песма или прича лепо звуче

роман – најобимније књижевно дело, обично у прози; у њему је описан читав живот једне личности или низ важних догађаја из њеног живота

роман за децу – писан за најмлађе језиком који је њима близак; у њему писац дочарава догађаје и личности из дечјег света

С

слик – види: рима

стил – начин изражавања мисли у књижевном делу; може бити: књижевни, разговорни, научни, административни и новинарски

стилске фигуре – језичка изражајна средства, прецизан одраз људских мисли и осећања у једном мисаоном или емоционалном тренутку

сукоб – главни део драмског текста; до њега долази сукобљавањем, супротстављањем две личности, обично позитивне и негативне, личности и средине у којој лик живи, али то могу бити и унутарњи сукоби у истој личности; из сукоба проистичу заплет и радња

сцена – најмања тематска јединица у драмској радњи, промена личности на позорници; упореди: појава

сценарио – прозни текст са дијалозима и поделом на сцене према којем се снима филм; детаљан опис целокупног садржаја: свих радњи, ликова и њиховог понашања, места радње и времена у којем се она одиграва

Т

тема – оно о чему се у делу говори

Ц

циклус – скуп песама, обично епских, груписаних око неког догађаја или личности;

Ч

чин – део драме (драмског текста, позоришног комада, представе) који представља целину

Ш

шаљиве народне приповетке – кратке приче састављене од ведрих и духовитих епизода у којима се на шаљив начин исмевају људске нарави и мане

МЕДИЈСКА ПИСМЕНОСТ

НОВИНАРСТВО

Новинарство је као појава веома важно у нашим животима. Зато је потребно да се мало боље упознамо са појмом новинарства, као и његовим карактеристикама, улогом и утицајем који има на нас.

Шта је новинарство?

Новинарство је професија која прикупља, пише, уређује и објављује информације у масовним медијима: новинама и другим штампаним медијима, радију, телевизији и интернету.

НОВИНАРСТВО

ИНФОРМАЦИЈА информација је порука која се преноси до читаоца.

КОМУНИКАЦИЈА комуникација је процес давања и примања информација.

МЕДИЈИ телевизија, интернет портали, друштвене мреже, радио, дневна штампа, новине и часописи.

НОВИНАРИ они који прикупљају, селекутују, обрађују, обликују и коначно објављују информације путем медија.

Новинари преносе информације путем новинских чланака. Чланци из часописа нас:

И - информишу (преносе вести, наводе чињенице и податке, обавештавају о нечему...)

З - забављају (нуде занимљивости, засмејавају нас, забављају...)

У - уверења о нечему (утичу тако да размишљамо о нечему, променимо мишљење, делујемо...)

ЗАНИМАЊЕ НОВИНАР

Како добијате информације? Како сазнајете шта се дешава око вас?

Прочитајте овај новински чланак.

ЛЕЈКЕРСИ ПОСЕБНО МОТИВИСАЛИ ЈОКИЋА: Није се шалио, уопште! Денвер Нагетси су на крилима невероватног Николе Јокића успели да освоје НБА лигу, а врло битна серија виђена је у оквиру Западне конференције, када су се састали са Лејкерсима. Како наводи његов саиграч из прошле сезоне – Брус Браун, Јокић је тада био много другачији него иначе: Мислим да је та серија за нас била нешто што смо схватили као „врло лично“. Више од било које друге серије у овом плеј-офу. Не знам ја зашто, али... Сви су били наоштрени. Ма, никада, али никада у животу нисам видео да Никола прича на терену! Занимљиво је слушати искуства Јокићевих саиграча из прве руке, јер сезона за нама остаће златним словима уписана, јер је српски кошаркаш био главни играч шампионског тима!

- О чему нас информише овај текст?
- Можете ли описати најважнији циљ овог текста?
- Шта сте научили из овог чланка?

Ко пише новинарске чланке?
Новинари, наравно.

- Да ли знате нешто о новинарима и шта су њихове дужности?
- Како се зове делатност којом се баве?

Новински текст

Грађани насеља Лисиче у Аеродромској општини Скопље већ трећу недељу више од сат времена блокирају булевар „12. македонска ударна бригада“ са захтевима надлежнима да пронађу решење за регулисање саобраћаја на овом булевару којим се вози великом брзином. Протест организује Савет родитеља ОШ „Димитар Македонски“, забринут за безбедност своје деце, која морају да прелазе булевар неколико пута дневно.

„Протест ће бити организован сваког радног дана са почетком у 7.00 часова како бисмо показали наше незадовољство чињеницом да годинама нико није преузео одговорност за безбедност овог булевара. Колико још људи мора да изгуби живот пре него што се неко сети 12. македонске бригаде и грађана насеља Лисиче? Молимо надлежне институције да реше овај проблем! Барем хитно доношење саобраћајног решења које ће понудити сигурност за житеље насеља Лисиче!“, стоји у позиву на данашњи протест.

Одговорите на питања:

- Ко је протествовао?
- Због чега су организовани протести?
- Шта се десило на протестима?
- Где су грађани протествовали?
- Када су одржани протести?
- Можете ли описати најважнији циљ овог текста?
- О чему нас информише овај текст?

Појмови као што су **непристрасност** и **балансираност** треба да буду главне карактеристике новинарства, односно његови **етички стандарди**.

- Како бисте ви дефинисали непристрасност?
- Како изгледа непристрасна вест?
- Да ли учесници захтевају непристрасност од медија?

НЕПРИСТРАСНОСТ (објективност)

Када говоре о непристрасности, људи могу да мисле на многе различите ствари. Прво, у новинарству, непристрасност (или, као што се понекад, назива објективност) значи да новинари треба да развију доследни метод за процену информација да би покушали да искључе своје предрасуде на, како не би утицале на њихов посао, и да пазе да текстови буду непристрасни / објективни.

Непристрасност представља професионални стандард новинара према коме он треба да буде неутралан, односно не треба да држи и заступа ону страну догађаја о којој информиса јавност. Догађај треба да се прикаже онако како је настао држећи чињеница и аргумената.

БАЛАНСИРАНОСТ

У својем извештавању новинар треба јасно и непосредно да обавести јавност, при томе водећи рачуна да пронађе представнике свих страна и обухваћених ставова и да их представи у делу вести или делу програма. Ако ово ипак није могуће, новинар о томе, треба јасно и непосредно да обавести јавност.

КАРАКТЕРИСТИКЕ ДОБРОГ НОВИНАРСКОГ ЧЛАНКА

ИСТИНИТОСТ	НЕПРИСТРАСНОСТ	БАЛАНСИРАНОСТ	ЗАНИМЉИВОСТ
Вести морају бити проверене, тачне.	Сви морају бити једнако третиран и са поштовањем.	Све стране приче морају бити представљене.	Размислите зашто би прича била важна и занимљива да ли би публика желела да је чује.

КЉУЧНЕ РЕЧИ

ИНФОРМАЦИЈА – порука која се преноси до читаоца.

КОМУНИКАЦИЈА – процес давања и примања информација.

МЕДИЈИ – телевизија, интернет портали, друштвене мреже, радио, дневна штампа, новине и часописи.

НОВИНАРИ – они који прикупљају, селекују, обрађују, обликују и коначно објављују информације путем медија.

Задаци

1. Да ли желите да постанете новинар? Пратите кораке и упутства и напишите новински чланак.

Пре свега, набавите картицу за новинаре. Одредите улоге: новинар, уредник (који проверава текст), уредник слика.

За сваки део текста:

- голове дали Комненовић и Рајчић
- победио са 2:0
- током реванша
- фудбалски клуб Кучевиште
- тим Бањани
- била је то прва победа домаћих
- на стадиону у Кучевишту
- прошле суботе, 12. маја 2023. у 17:00 часова

Потражите одговоре на питања:

ШТА се десило?

КО је био укључен у догађај?

ГДЕ се то догодило?

КАДА се догодило – време и датум?

ЗАШТО се то десило – разлози?

КАКО се то догодило – веза?

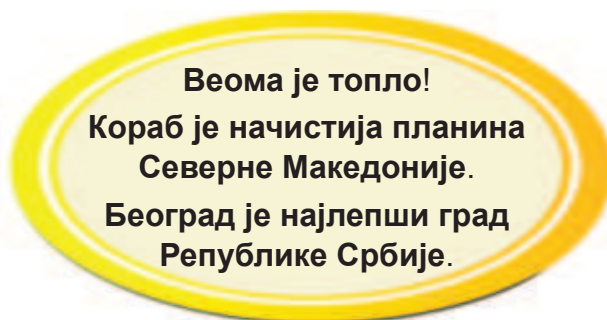
Ако нађете тачан одговор за свако питање и саставите га у текстуалном облику, добићете свој први новинарски чланак.

Ученик у улози уредника треба да прочита текст и провери да ли је по правописним правилима, да нема пристрасности и увреда. Уређивач слика треба да изабере одговарајућу слику за садржај текста.

2. Написани новински текст из прошлог задатка преиначите у пристрасни и неизбалансиран текст.

ВЕСТ И МИШЉЕЊЕ

Прочитај реченице:

Шта можете закључити из ових примера реченица? Прва реченица нам говори тачно колика је температура ваздуха, а друга осећај да не можемо да одредимо колико је топло.

У другој реченици се наводи чињеница која се може проверити, а у другој колони нисмо сигурни да је Кораб најчистија планина.

Трећа реченица наводи чињеницу и може се проверити, а да ли је Београд најлепши град мишљење је са којим се други можда неће сложити.

Реченицама у првој колони можемо проверити тачност, односно истинитост. У другој колони налазе се реченице које изражавају мишљење, односно осећања која се могу односити на лично уверење, став или закључак. Њихова тачност је релативна, односно може бити различита за различите људе.

Дакле, **вест или чињеница** треба се разликовати од **мишљења**. Разлике су следеће:

Вести су основна врста новинарства. То је најкраћи облик новинарства и садржи истините, кратке, јасне и благовремене информације о неком догађају. Догађај постаје вест када се информација о њему објави у неком од медија (телевизија, радио, интернет и новине). Вести се односе на нешто истинито и што се може потврдити као истинито. Може нам рећи шта се догодило и може се доказати да ли је то истина или не. Вест мора одговорити на следећа питања:

Мишљење се односи на лично уверење. Односи се на нечија осећања. У вези са мишљењем други се могу сложити или не, али га не могу доказати или не доказати.

Задачи

1. Прочитај реченице у обе колоне и упореди вести и мишљења.

Вести

- Земља је округла.
- Вода се смрзава на 0°C.
- Кинески зид је највећи зид на свету.
- Сунце излази на истоку и залази на западу.
- Људско тело има 206 костију.
- Главни град Француске је Париз.
- Река Нил је најдужа река на свету.
- Сједињене Америчке Државе имају 50 држава.

Мишљење

- Пиза је најбоља храна на свету.
- Хорор филмови су превише страшни за гледање.
- Пси су бољи кућни љубимци од мачака.
- Чоколадни сладолед је бољи од сладоледа од ваниле.
- Вежбање је основа здравог начина живота.
- Интернет је највеће откриће у људској историји.

2. Прочитај следеће реченице и одлучи која је вест, а која мишљење.

- Пауци су изузетно опасни.
- Пауци имају осам ногу.
- Паукове мреже су направљене од свиле.
- Пауци ће се играти ако осећају да су у опасности.

3. Која је од следећих реченица вест?

Треска је прелепа река.

Не би требало да вози више од дозвољене брзине.

Киро Глигоров је први председник независне државе Македоније.

Киро Глигоров је био најбољи председник.

4. Прочитајте реченице и одлучите шта је вест, а шта није:

Јуче сам отишао у биоскоп и уживао у добром филму.

Вардар је победио екипу Скопља са 3:0.

Данас имамо хамбургер за ручак.

Откривен је нови диносаурус.

Познате личности стижу у Ниш на нишки филмски фестивал.

На ауто-путу се догодила велика саобраћајна незгода.

СЛОБОДА ИЗРАЖАВАЊА У ДИГИТАЛНОМ ПРОСТОРУ

Слобода говора представља слободу саопштавања и размене мишљења, директно или путем медија, без страха од последица – претњи, друштвеног изопштавања или било ког другог облика кажњавања.

Циљ слободе говора требало би да буду доступне и истините информације, али и лични развој сваког појединца, осећај припадности заједници, дељење истих друштвених вредности, помагање свом окружењу и друштву у целини да постане још боље.

Слобода говора омогућава изражавање различитог мишљења. Међутим, то што имамо слободу говора у медијским садржајима не значи да приликом њихових стварања и поделе можемо и да је злоупотребљавамо тако што ћемо говорити све оно што нам падне на памет. Веома је важно да се у том процесу држимо правила и етичких принципа понашања у дигиталном простору. Злоупотребом слободе говора и изражавања можемо изазвати низ негативних последица у вези са нама и свима око нас, а тежа дела повлаче и кривичну одговорност. Да бисмо то избегли, треба да поштујемо и примењујемо следећа правила понашања на интернету:

БУДИ ПРИСТОЈАН

Не смеш да вређаш, омаловажаваш или на било који начин малтретираш друге на интернету. Као и у стварном животу, и на интернету се опходи онако како би ти желео да се неко опходи према теби, пристојно и са уважавањем. Нападање, вређање, употреба погрдних имена па чак и вулгарности постале су честе појаве на интернету. Овај феномен неприхватљивог понашања добио је име „флејмовање“, од енглеске речи „Flaming“. Немој слати непристојне и увредљиве поруке или поруке испуњене мржњом и претњама путем е-mailа, телефона нити било где на интернету.

Ако неко теби шаље увредљиве поруке, не одговарај. Ако те неко напада на чату или ти шаље поруке мржње, сачувај их и покажи одраслој особи у коју имаш поверења.

Не учествуј у трачевима и расправама у којима се исмева нечији изглед и особине, односно који потпирују верске, националне, полне или друге сукобе. Најбоља реакција на провокације јесте не реаговати!

ЧУВАЈ СВОЈЕ ЛИЧНЕ ПОДАТКЕ

Никад немој на интернету објављивати податке о себи, својој породици. Не откривај своје презиме ни адресу, нити у коју школу идеш јер немају сви на интернету добре намере. Твоје податке могу искористити да учине нешто лоше теби или да под твојим именом повреду некога другог. Крађа идентитета све је већи проблем и зато на интернету треба бити врло опрезан.

Немој слати личне податке непознатим особама и не одговарај на поруке које су непримереног садржаја. Садржај поруке сними и покажи одраслој особи од поверења.

НИКАДА НЕМОЈ ОБЈАВИТИ ЛИЧНЕ ПОДАТКЕ И ФОТОГРАФИЈЕ ДРУГИХ БЕЗ ОДОБРЕЊА

Као што не желиш да неко чита твоја писма и поруке, тако ни ти немој читати туђа. Лозинка је приватно власништво и нико нема право хаковати туђи идентитет и читати туђу пошту, представљати се на чату као неко други нити користити туђе профиле на друштвеним мрежама. Нигде на интернету не објављуј личне податке о својим пријатељима, садржај ваше електронске комуникације или фотографије, а да за то ниси добио њихову сагласност. Ни под којим условом не дели около туђе личне податке без изричите дозволе те особе.

Објављивање фотографије на интернету може бити нарушавање права на приватност, може представљати нарушавање угледа друге особе па према томе може бити пријављено полицији као **кривично дело**.

БОРИ СЕ ПРОТИВ ЕЛЕКТРОНСКОГ НАСИЉА

Насиље преко интернета, у свету познато као **cyberbullying**, све је чешће и код нас. Уколико си жртва, или знаш за насиље које се врши над другом особом, обавезно пријави старијој особи од поверења, односно надлежним институцијама.

ПОШТУЈ АУТОРСКА ПРАВА

Кршење ауторских права није само одраз лошег понашања него је и противзаконито. Када препишеш нешто или преузмеш нечији садржај, увек наведи од кога је то преузето.

ПОШТУЈ ПРАВИЛА

Разне веб странице, портали, чат сервиси, форуми, друштвене мреже итд. имају другачија правила која мораш поштовати ако се желиш њима служити. Увек пажљиво прочитај услове коришћења пре неголи безглаво кликнеш да пристајеш, јер када постанеш члан, мораш се строго и потпуно држати правила и прописа на које си пристао.

ПОШТУЈ ЗАКОНЕ

Добро запамти: све што је противзаконито у стварном животу, противзаконито је и на интернету. Немој се заваравати мислећи да се можеш сакрити иза измишљеног надимка.

КОРИСТИ ЕМОТИКОНЕ

Емотикони су комбинације знакова којима се изражава расположење. Данас, емотикони су својеврсна врста језика без којег су поруке, било преко телефона или путем друштвених мрежа – готово незамисливе.

ВЕЛИКА СЛОВА

Немој писати текст само великим словима јер се то може сматрати викањем. Велика слова користе се само када је реч о неком упозорењу или желиш да истакнеш нешто што је посебно важно.

Разгледај следећу Петрову слику са одмора на мору коју је он поставио јавно на свом профилу на једној од друштвених мрежа.

Када је Петар ушао на свој профил, прочитао је следеће коментаре:

- *Благо теби, уживаш!*
- *Бубалице, уместо да читаш, иди се купај!*
- *Бео си као сир!*
- *Добри су ти цвикери!*
- *Мамина маза пије сокић на сламчицу.*
- *Топ ти је купаћи, а и ти добро изгледаш.*

Да ли међу овим коментарима препознајете личне увреде и клевете и које?
Да ли сте себе препознали у овом примеру у онлајн комуникацији?
Како је Петар могао да избегне ружне коментаре, клевете и увреде?

Сигурно знаш да је Петар, да би то избегао, требало да заштити своју приватност на профилу и да води рачуна о томе ко све може да има приступ његовим фотографијама.

Да бисмо избегли овакве ситуације, требало би да се држимо правила о заштити приватности и личних података:

Заштити се на мрежи

Бирајте места на интернету на која ћете одлазити.

Будите обазриви приликом саопштавања личних података.

Имајте на уму са ким разговарате.

Имајте на уму да на мрежи није све поуздано и да нису сви искрени.

ПРАВИЛА ЗА ЗАШТИТУ ЛИЧНИХ ПОДАТАКА НА ИНТЕРНЕТУ

- Никада не дај информације о себи на интернету. Пре него нешто о другима и о себи објавиш, размисли коме ће све те информације бити доступне и колико дуго!
- Не објављуј фотографије које откривају много података о теби. Пре него што објавиш своју фотографију, размисли које податке о теби она садржи.
- Никома осим својим родитељима немој да дајеш своју лозинку. Твоја лозинка је као кључ од твога стана – не дели се ни са ким!
- Када приметиш информације о себи због којих се осећаш непријатно, обавести своје родитеље!
- Немој да „кликнеш“ ни на једну понуђену могућност на интернету док се не консултујеш са родитељима или наставницима. Сваки пут када се на интернету појави опција да одговориш и оставиш своје податке прво провери са одраслима да ли је за тебе добро да то урадиш!
- Никада немој да објавиш о себи и другима ништа због чега би једног дана могао/ла да се стидиш. Када објављујеш нешто о себи или другима, размисли да ли ће то друге постидети или можда једног дана и тебе!

Етичке норме на Интернету и дигитална писменост

Етика као научна дисциплина је филозофија морала и бави се питањима мотива, циљева и норми људског деловања и моралног расуђивања.

Традиционалне етичке норме потекле су из обичаја, као и сама реч „етика“, и тичу се појмова „морално добро“ и „врлина“.

Клевете и увреде на друштвеним мрежама јесу **насилничко понашање** и поред тога што се „не види“ особа која клевете и вређа.

Облици насиља, а посебно у вашем узрасту **вршњачког насиља**, могу бити разни. Потребно је препознати их и пријавити како би се вршњачком насиљу стало на пут.

Дигитално насиље подразумева:

- узнемирујуће звање телефоном;
- слање узнемирујућих порука путем интернета, СМС-а, ММС-а, ВЕБ сајта...;
- злоупотребу фотографија;
- крађу идентитета;
- писање негативних коментара на објавама.

Не упуштајте се у самосталне акције, већ се у случају кршења закона обратите полицији, а за кршење правила пристојног понашања обратите се администраторима.

Не чините ништа што је противзаконито или што је у супротности с моралним нормама.

Не чините другима оно што не желите да други чине вама.

При цитирању или преузимању текстова увек наведите и њихов извор или аутора.

Правила понашања на интернету слична су онима у свакодневном животу, а разни облици агресивног, увредљивог понашања и повреде приватности никако нису дозвољени.

Било да сте домаћин или гост неког Веб-места, будите пристојни.

Задаци

1. Отвори свој профил на друштвеној мрежи коју највише користиш. Допуни или изабери неку од понуђених опција у следећим тврдњама:

Мој профил је:

- отворен за јавност
- отворен само за пријатеље
- неке садржаје држим потпуно јавним, а неке закључавам само за пријатеље

Моји родитељи

- имају приступ мом профилу
- немају приступ мом профилу
- имају приступ али сам лимитирао/-ла видљивост

Када делим садржаје на свом профилу најопрезнији/-ја сам са:

- подацима о свом кретању, местима на којима излазим или проводим слободно време
- својим фотографијама и сликама својих пријатеља
- подацима о својим активностима и хобијима

Опција за праћење локације ми је:

- омогућена
- онемогућена
- не знам да та опција постоји

Када одем на профил својих пријатеља, најчешће ме занимају:

- информације о њиховом кретању и изласцима
- садржаји који говоре о њиховим интересовањима (препоруче музике, филмова, серија, књига...)
- селфији и друге фотографије везане за слободно време или свакодневни живот

Коју врсту информације никада не би поделио/-ла на друштвеним мрежама и зашто?

Заокружи тврдњу која те најбоље описује:

- бринем о утиску који остављам на друштвеним мрежама
- не бринем о утиску који остављам на друштвеним мрежама

2. Помоћу мобилних телефона направите селфи и поставите фотографију у групи коју сте формирали на једној од апликација. Потрудите се да за сваку слику дате своје позитивне и негативне коментаре. Изаберите слику са највећим бројем позитивних коментара.

3. На интернету пронађи неку фотографију, преузми је и напиши примере коментара неке врсте клевете.

4. Марјан је због неке, по његовом мишљењу, неправде коју му је нанео Емир желео да му се освети. Ушао је на његов профил на једној од друштвених мрежа, преузео једну од његових фотографија, објавио је и испод ње написао коментар: Ово је лопов из свлачионице за физичко!

Одговори:

- Ко је оклеветан у овом случају?
- Да ли одобраваш Марјанов поступак?
- Какве су последице по Емира у овом случају?
- Како је њему нарушена приватност када је његово име објављено?
- Колико је етички исправно да се вређају и клеветају други на друштвеним мрежама?

5. Одабери како би поступио/поступила у следећим ситуацијама!

Друг/другарица из одељења ти каже да га/је неко узнемирава на свом профилу тако што му/јој шаље претеће поруке. Шта ћеш урадити?

- Игнорисаћеш јер ти он/она није најбољи друг/другарица.
- Одмах ћеш обавестити своје и њене/његове родитеље.

Непозната особа ти је послала захтев за пријатељство на Фејсбуку. Шта ћеш урадити?

- Прихватићу, можда он/она мене познаје.
- Нећу прихватити, јер не знам ту особу.

Колико пута си добио/добила поруку са сликама или видео у коме неко некога понижава или исмева? Шта радиш са том поруком?

- Одбијам да је шаљем даље и одмах је бришем.
- Ширум је даље да је што већи број види.

СТЕРЕОТИПИ И ГОВОР МРЖЊЕ У МЕДИЈИМА И ДРУШТВЕНИМ МРЕЖАМА

Стереотипи су погрешно конструисана мишљења о групи људи, заснована на понашању појединаца из исте групе. Могу бити позитивни и негативни. Заснивају се на недовољном познавању групе о којој се прича или пише и намећу погрешну слику о групи људи, према етничкој, верској, родној и расној припадности, професијама и према другим категоријама.

Чест је случај да се на друштвеним (социјалним) мрежама стереотипи користе на негативан начин и тако штете друштву, односно шире непријатељство и насиље, што може имати веома озбиљне последице, посебно по млађе генерације.

На пример:

Италијани су „гласни жабари“, Власи и Јевреји су „циције“, Енглези су „ружни“, Американци су „глупави и дебели“, жене су „домаћице“ и сл.

Веома важно за медије је то да приликом обраде података информација, покушају да разбију овакве стереотипе.

■ АКТИВНОСТ 1.

Ученици су подељени у пет група и извлаче по један комплет картица у којима је написан по један појам:

- РАСА (белци, црнци и други);
- РОД (дечак, девојчица, жена, мушкарац);
- ПРОФЕСИЈА (полицајац, лекар, наставник и други);
- УЗРАСТ (старији, млади, тинејџери);
- ПОРОДИЦА (ћерка, син, мајка, отац, бака, дека).

Свака група, на великом листу папира, мора да опише (речима и цртежом) како су људи са изабране карте представљени у медијима (у филмовима, серијама, рекламама), како изгледају, како се понашају и које квалитете имају.

На другом листу такође треба да наведу примере медија где су их видели (у ком филму, серији или реклами).

По завршетку рада свака група качи своје листове на зид, описује примере и презентује свој рад другима.

Након сваке презентације ученици других група својим примерима допуњују, а заједно се закључује шта је доминантан опис у медијима.

Наставник записује на табли све описе који се поклапају у заједничким групама.

Нпр.:

Црнци су криминалци, продају дрогу...

Баке су вредне, праве пите, не обраћају пажњу на изглед...

Дечаци су храбри, јаки, не плачу...

Наставник користи описе исписане на табли да дефинише појам стереотипа (карактеристика која се приписује припадницима одређених група) и врсте стереотипа који се односе на дате групе (расни, родни, професионални, старосни стереотипи). Описи чланова породице спадају у родне и старосне стереотипе.

У оквиру сваке групе сваки ученик мора дати пример конкретне особе коју он познаје, али која се разликује од стереотипа, и да покаже његове/њене карактеристике којима се издваја (да буде другачији) од стереотипа.

Групе представљају своје примере. У отвореној дискусији се долази до закључка да медији углавном утичу да све чланове групе посматрамо стереотипно, иако се многи од њих разликују од стереотипа.

■ АКТИВНОСТ 2.

Води се отворена дискусија о томе како би се објаснило како се родни стереотипи у медијима емитују и на друштвеним мрежама:

- (1) Колико се слободно осећа неко (дечак или девојчица) ко се разликује од стереотипа?

Да ли је представљен у „правом светлу?“;

- (2) Како би други реаговали да се он/она представи другачије?;

- (3) Које су последице овога?

Које су негативне последице ширења родних стереотипа и других врста стереотипа путем медија и друштвених мрежа?

Од група се тражи да припреме упозорење које ће бити постављено пре неког филма, серије или рекламе која промовише стереотипе о одређеној групи, по

принципу упозорења о цигаретама:

Пушење убија – створите упечатљиву реченицу која говори о последици присуства конкретног стереотипа.

■ АКТИВНОСТ 3.

Потражите 3–5 добровољаца. Замолите их да напусте учионицу са другим добровољцем, који ће пуштати у учионицу једног по једног и давати им упутства када буду ушли. (Остали ученици ће само посматрати). Када уђе добровољац у учионицу, кажите му:

а. Трчи као девојчица!

б. Ударај као девојчица!

в. Бацај као девојчица!

Поновите поступак са свим добровољцима.

Затим разговарајте:

■ АКТИВНОСТ 4.

„Улови“ стереотип! Гледајући телевизију или пратећи неки други медиј, „улови“ неке стереотипе које си препознао или упамтио из медија. Могу ли стереотипи да буду опасност за некога?

■ АКТИВНОСТ 5.

Посматрај понашање ученика за време школских одмора. Покушај да се упознаш са различитима од себе и затим разговарај са пријатељима о следећим питањима:

- Да ли си се некада срео/ла са неком врстом стереотипа због твоје одређене особине?
- Наведи пример за то!

Шта мислите о онима који лоше третирају некога само зато што је различит од њих? Шта им смета?

Како можете да одговорите када наиђете на лице које има стереотип о вама?

Активност 6.

Сара је ученица у 6. разреду. Она је много дружељубива, паметна, весела девојчица, али нема много другарица. Девојчице из њеног разреда неће да се друже са њом јер су њени родитељи запослени у фирми у којој плате нису велике. Сара нема пара да купи скупу гардеробу.

1. Чему је била изложена Сара од стране њених другарица?
2. Из којих разлога?
3. Шта би урадио/ла да си на њеном месту или ако учиш са њом?

Задатак

1. Сетите се неког примера када сте ви били мета стереотипа.
 1. Опишите ситуацију.
 2. Шта се догодило?
 3. Како сте се осећали?
 4. Шта сте урадили?

Говор мржње је свака комуникација која омаловажава особу или групу на основу неких карактеристика као што су раса, боја коже, етничка и национална припадност, пол, религија и друге карактеристике.

То су специфичне речи, изрази, називи и имена и реченичне конструкције које се користе у говору. Такве речи су, на пример, ружна и погрдна имена утемељена на наводној особини која се особи приписује због припадности некој друштвеној заједници, групи или идеји, и која (често у вокативу) квалификују особу или групу којој су упућена понижавајуће и увредљиво.

Морамо бити веома хумани и толерантни. Морамо да волимо све људе, без обзира којој нацији припадају, каквог су верског уверења, којим језиком говоре, којег су пола, коју боју коже имају, да ли су богати или сиромашни, високи или ниски итд. Никада не треба говорити лоше о другима, нити вређати, нити исмевати, нити мрзети.

Дакле, свет је веома разноврстан и морамо да прихватимо ту разноликост људи са позитивношћу. Говор мржње је проблем читавог човечанства. Нажалост, неретко чујемо увреде, претње, насиље и исказивање мржње према другима.

Језик мржње често налазимо у медијима. Овај ружни језик се много користи, посебно на друштвеним мрежама.

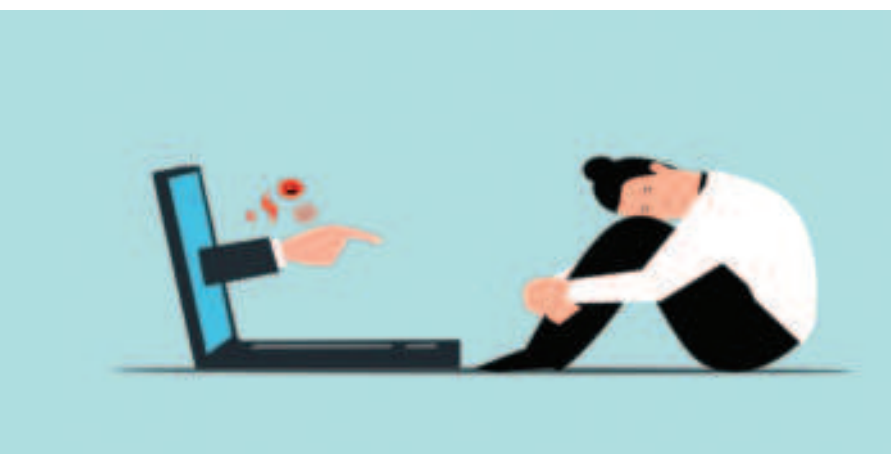

КАКО ПРЕПОЗНАТИ ГОВОР МРЖЊЕ У МЕДИЈИМА И НА ДРУШТВЕНИМ МРЕЖАМА?

- Кроз увреде изражене у директном говору.
- Јавном употребом увредљивих симбола и њиховим истицањем.
- Спаљивањем симбола и знакова одређених заједница (нпр. крстови, заставе итд.).
- Писањем графита увредљивог садржаја.
- Лепљењем постера/дељењем летака увредљивог садржаја.
- Непримереним изражавањем на радију или ТВ-у.
- Непримереним изражавањем на интернету.

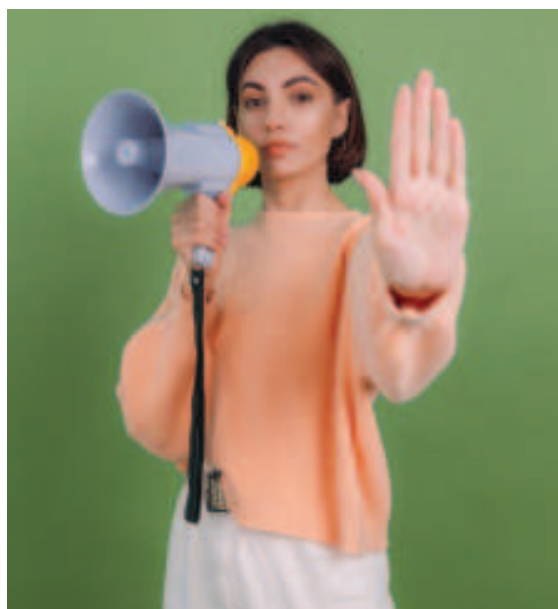
Интернет је последњих година постао основно средство за размену информација, а самим тим је довео и до многоструких потенцијалних злоупотреба. Ограничења слободе информисања на Интернету су предвиђена за сваку врсту кривичног или прекршајног понашања, дискриминације, говора мржње и повреде других људи, поготово деце. Чињеница је да правила ограничавања која се примењују на друге медије не морају бити прикладна решења и за Интернет.

ЗАШТИТА ДЕЦЕ ОД ОПАСНОСТИ ДРУШТВЕНИХ МРЕЖА

Заштита деце и младих од превара, искушења, претњи, опасности и говора мржње је заједничка одговорност свих. Свако дете треба да се брине да не постанете жртва ових злоупотреба које се срећу на друштвеним мрежама, и треба да се труди да се заштити.

Заштита деце и младих од превара, искушења, претњи, опасности и говора мржње је заједничка одговорност свих. Свако дете треба да се брине да не постанете жртва ових злоупотреба које се срећу на друштвеним мрежама, и треба да се труди да се заштити.

Али и родитељи, школа и сви треба да воде рачуна о својој безбедности у друштву. Подстицање или изражавање расне, етничке, језичке, родне, верске мржње не само што је нехумано него је и кажњиво вишегодишњом казном затвора.

Чак ни новинар не треба да крши људска права и слободу и не би смео да користи говор мржње и подстиче насиље или дискриминацију по било ком основу (националном, верском, расном, родном, друштвеном, језичком, политичком, итд.).

Како смањити говор мржње?

Не треба да користимо језик мржње ни у свакодневном животу ни у нашим средствима информација или на друштвеним мрежама. Нико не треба да користи говор мржње ни да шири насиље или националну, верску, расну, родну, друштвену, језичку, политичку дискриминацију, итд.

Ако се боримо против говора мржње љубављу, емпатијом, саосећањем и снагом, ми га можда нећемо у потпуности искоренити, али што више корака предузмемо у образовању и давању подршке људима, као и у борби против неправде, овај свет ће постајати бољи. Ако заједно одговарамо на говор мржње, он неће постати уобичајен!

Активност 1.

Погледајте следеће примере, да ли су познати у вашем окружењу?
Можете ли да се сетите неких примера говора мржње у својој земљи?
Ко су таргетиране групе?
Какав утицај има говор мржње?

- „Хитлер није побио довољно њихових!“
(Јавна изјава градоначелника о ромској популацији у његовом граду.)

- „Они немају чиме да допринесу, осим доказаном документацијом о већој стопи криминала и силовања.“
(Коментар на интернет чланак о избегличкој кризи у Европи 2015. године. Има 622 свиђања и много више прегледа.)

Активност 2

Поделите се у две групе. Свака група нека представља по једну навијачку групу у одређеном спорту. Један од вас нека буде у улози новинара.

У оквиру група договорите се о активностима које ћете предузети пре неке замишљене утакмице (писање транспарената, извикивање парола, звиждање...).

Симулирајте негативно понашање навијачких група током утакмице испуњено говором мржње према противничкој навијачкој групи.

Ученик који је у улози новинара прати ток навијања и пише новински чланак у којем ће извести јавност о догађају са утакмице.

- Како сте се осећали док сте извикивали ружне речи?
- Мислите ли да таквим понашањем доприносите бољем току утакмице?
- Да ли сте гледали на неком од медија насилничко понашање навијачких група?
- Мислите ли уопште да такво понашање треба да се приказује путем медија? Образложите свој став.
- Које могу бити последице тога?

Задатак 1

- Пронађите на некој од социјалних мрежа које користите (фб, инстаграм, тик-ток) пример говора мржње.
- Истражите како можете да пријавите говор мржње на свакој од тих социјалних мрежа.
- Своје примере размените са осталим ученицима.

Задатак 2

Пирамида мржње се понекад користи да објасни последице говора мржње и разлоге из којих је неопходно регулисати његове различите облике, како би се подржале демократске вредности и спречило насиље.

- Размислите о свом окружењу: препознајете ли било који облик говора мржње из ове пирамиде?
- Израдите пирамиду на плакату и истакните је на видном месту у школи.

